

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Türkiyat

Araştırmaları Dergisi

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF TURCOLOGY STUDIES

Haziran 2022 / Cilt 2 / Sayı 1
June 2022 / Volume 2 / Issue 1
ISSN: 2792-0631

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ

turkiyat@karatekin.edu.tr
+ 90 376 218 95 73 / Dahili: 8782

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ÇAKÛTAD)

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF TURCOLOGY STUDIES
(ÇAKUJTS)

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL

ISSN 2792-0631

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü bünyesinde yılda 2 defa (Haziran-Aralık) yayımlanan uluslararası, hakemli ve süreli bir elektronik dergidir. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanan yazılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, iki alan uzmanının yayımlanabilir onayından sonra Yayın Kurulunun son kararı ile yayımlanır. Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarına iade edilmez.

CİLT / VOLUME 2

SAYI / ISSUE 1

HAZİRAN 2022

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Adına Sahibi/Owner on behalf of the Institute of Turcology

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS (Enstitü Müdürü / Institute Director) – (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU

Baş Editör / Editor-in-chief

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Arş. Gör. Ahmet Serdar ARSLAN

Misafir Editörler / Guest Editors

Dr. Öğr. Üyesi Pelin KOCAPINAR

Öğr. Gör. Sevim ÇİFTÇİ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin MACİT (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Alan Editörleri / Area Editors

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Tarih) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. Barış TAŞ (Coğrafya) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Tarih) (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Aida BABUÇU PAŞAYEVA (Filoloji) (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdal AYDOĞMUŞ (Filoloji) (Ardahan Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih SONA (Filoloji) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülnar KARA (Tarih) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR (Siyaset Bilimi) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin EREN (Filoloji) (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Nursel ARSLANTÜRK (Arkeoloji) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadat DEMİRCİ (Uluslararası İlişkiler) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN (Bilgi ve Belge Yönetimi) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güner DOĞAN (Tarih) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUĞ (Tarih) (Bingöl Üniversitesi)

- Dr. Öğr. Üyesi M. Sedat UĞUR (İktisat) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN (İletişim) (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM (Felsefe) (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Pelin KOCAPINAR (Filoloji) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Salih M. ARÇIN (Filoloji) (Pamukkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU (Filoloji) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Süheyla BOZKURT (Eğitim Bilimleri) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tark Ziya ARVAS (Tarih) (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors

- Prof. Dr. Hasan COŞKUN (Almanca) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce) (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA (Rusça) (İ. Gaspralı Avrasya İnkışaf Enstitüsü)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇELİK (Kazak Türkçesi) (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVİÇİ (Rusça) (Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şerife ÖZER (Almanca) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Ceerence M. İSMALOY (Kırgız Türkçesi) (I. Arabayev Üniversitesi)
Dr. Muzaffarkhon JONIYEV (Özbek Türkçesi) (İmam Tirmizi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi)
Arş. Gör. Dr. Serkan CİHAN (Türkiye Türkçesi) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Arş. Gör. Esra ÜNLÜ (İngilizce) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Öğr. Gör. Salih POTUKOĞLU (İngilizce) (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Sekretery / Secretariat

- Mikayıl ARI (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

E-Dergi Yöneticisi / E-Journal Manager

- Arş. Gör. Ahmet Serdar ARSLAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

E- Dergi Tasarımı / E- Journal Design

- Kadir ATEŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. A. Emel KEFELİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülmecid CANATAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN (Emekli) (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Akartürk KARAHAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin KARACA (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun POLAT (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. George KOUZAS (University of Athens, Greece)
Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi VURAL (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞI (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan YILDIZ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÜZEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubatbek TABALDİYEV (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ (Samsun Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MERCAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ARIKAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mirinal K. BORAH (Gauhati University, India)
Prof. Dr. Muharrem KAYA (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KURT (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞENEL (Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TANÇ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet Y. BAYATLI (Bagdad University, Irak)
Prof. Dr. Nedin BAKIRCI (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nezir TEMUR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Refiye ŞENESEN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin TOLKUN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma BAŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman T. KAYIPOV (Milli Bilimler Akademisi, Bişkek/Kırgızistan)
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan KARATAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Viktor Ya. BUTANAYEV (Hakas Devlet Üniv., Hakasya/ Rusya)
Prof. Dr. Yeşim YASAK (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Z. Yonca ODABAŞI (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Doç. Dr. Cengiz BUYAR (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Diloram HAMRAEVA (Özb. İlimler Akademisi, Özbekistan)
Doç. Dr. Elsev B. LEOPAR (Prizren Üniversitesi, Kosova)
Doç. Dr. Fatih GÜZEL (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Feruza DJUMANIYAZOVA (Özb. İlimler Akademisi, Özbekistan)
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Gönül REYHANOĞLU (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim AKYOL (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. İryna M. DRYGA (Tavriya Milli Üniversitesi, Ukrayna)
Doç. Dr. K. Sınaru ALIMKULOVA (I. Arabayev Üniversitesi, Kırgızistan)
Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat TANRIKULU (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Nina SEMENOVNA (Hakas DTE Araş. Enstitüsü, Hakasya/Rusya)
Doç. Dr. Nuran M. MUAXERİ (Priştine Üniversitesi, Kosova)
Doç. Dr. Nursel ARSLANTÜRK (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer KUL (İstanbul Üniversitesi)

- Doç. Dr. Özgür İLDEŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Şirin YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahir ZORKUL (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Uğur DURMAZ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Zehra KADERLİ (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdürrahim TUFANTOZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KÖKÇÜ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi BETÜL ÖZTOPRAK (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cavit GÜZEL (Amasya Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Erhan SOLMAZ (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurdin USEEV (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şuayıp TURAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Jenny BUTLER (University College Cork, Ireland)
Dr. Nadya ÇİSTOBAYEVA (Hakas DTE Araş. Enstitüsü, Hakasya/Rusya)
Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Dr. Rabia ARIKAN AKSOY (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Ulanbek ALIMOV (K-T. Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Dr. Yula ÇAPTİKOVA (Hakas DTE Araş. Enstitüsü, Hakasya/Rusya)

- İsimler unvanlara göre alfabetik sırayla düzenlenmiştir. / Names are arranged in alphabetical order by degree.

İletişim / Contacts

Adres/ Address:

Türkiyat Enstitüsü İslami İlimler Fakültesi Giriş Katı

Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluyazı Kampüsü – Çankırı

Telefon: 0376 218 95 73/ 828 Belgeç / Fax: 0376 218 95 74

e-posta/ e- mail: cakatad@karatekin.edu.tr

internet adresi/ web address: turkiyat.karatekin.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

- Derya Kılıçkaya- Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme – "The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According to Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle.....** 1
- Fatoş Yalçınkaya- Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi – The Relations of Folklore with Other Disciplines**19
- Şule Berber- Abdulsalam Arvas- Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme – An Evaluation on Books About Folk Medicine**39
- Çiğdem Ormanoğlu- Emincan Ünal- Zehra Çevlik- Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı- Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education**57
- Mustafa Gürbüz Beydiz- Nilay Yılmaz- Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi - A Sample of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan**83
- Mustafa Tañç- Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine - On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in Turkish Language.**109

KİTAP TANITIMI- ÇEVİRİ- METİN NEŞRİ- SÖYLEŞİ

BOOK REVIEW- TRANSLATION- TRANSCRIPTION- INTERVIEW

- Marcel Erdal (Çeviren Serkan Cihan)- Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki**129

Ali Egi (Tanıtın)- İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
Mehmet Hakkı Bal (Tanıtın)- Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği'ne Dair	145
Ahmet Serdar Arslan- Türkoloji Sohbetleri- Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi.....	157
Salih Mehmet Arçın- Vefayât/Dr. Monguş Bora-Höö Oğlu Kenin-Lopsağ Vefat Etti.....	163
Yayın İlkeleri.....	171
Editorial Principles.....	174

Takdim

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü bünyesinde çıkarılan, “Türk kültürünü ve medeniyetini dil, edebiyat, folklor vb. sahalarda araştırmak, incelemek ve bunların sonuçlarını yayımlamak” amacı ile yola çıkan *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Bu doğrultuda dil, edebiyat, tarih, coğrafya, sanat tarihi, bilgi-belge, arkeoloji, antropoloji ve uluslararası ilişkiler gibi bilim dallarını kapsayan çalışmaları bilim dünyasına kazandırmak, yeni kaynakları, bilgi ve görüşleri bilim ve kültür hayatımıza düzenli olarak sunmak Enstitümüzün temel ilkesi olmaya devam edecektir.

Değerli Bilim İnsanları,

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin ikinci cildinin ilk sayısı (C2, S1/Haziran 2022) araştırma makalesi, çeviri makale, kitap tanıtımı ve söyleşi türündeki yazılardan oluşmaktadır.

Bu bağlamda, söz konusu sayının ilk makalesinde Derya Kılıçkaya, “Remzi Özçelik’in “Ahmet Yesevi” Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan’ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme” başlıklı yazısıyla Remzi Özçelik tarafından yazılan *Ahmet Yesevi* adlı oyunun Yeseviliğe, Pir-i Türkistan’a ve beslenme hususlarına dair ihtiva ettiği bilgiyi geniş ölçüde paylaşmaktadır.

Fatoş Yalçınkaya “Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi” adlı çalışmasında halk biliminin sosyoloji, antropoloji, dil bilim, tarih, coğrafya, din bilimleri, güzel sanatlar gibi alanlarla olan ilişkisine odaklanmaktadır.

Şule Berber ve Abdulselam Arvas tarafından yazılan “Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalede ilgili literatürden hareketle çok eski

dönemlerden beri görülmekte olan halk hekimliği ve 1936-2020 yılları arasında halk hekimliği hakkında yazılan kitaplar üzerinde durulmaktadır. Bir yüksek lisans tez çalışmasından üretilen makalede halk hekimliğine dair yazılan eserlerin toplu tanıtımı amaçlanmıştır.

Çiğdem Ormanoğlu, Emincan Ünal ve Zehra Çevlik'in birlikte kaleme aldıkları “Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı” başlıklı çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili bilgi ve farkındalık seviyelerini geliştirmek amacıyla Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan harita hakkındaki bilgilere odaklanılmaktadır.

Mustafa Gürbüz Beydiz ve Nilay Yılmaz tarafından yazılan “Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi” başlıklı makalede Çankırı ilinin merkeze bağlı Güneykışla köyünde bulunan ve bölgenin geleneksel sivil yapıları hakkındaki bilgileri bünyesinde barındıran Ali Aslan'a ait ev, mimari yapısı ve süslemeleri açısından incelenmiştir. Röportaj ve literatür taramasıyla desteklenen çalışmada evin planı ile süsleme detayları da teknik çizimlerle kayıt altına alınmıştır.

Mustafa Tanç “Türk Dilinde İsim Yapan -gın/-gun Ekinin Yapısı Üzerine” başlıklı çalışmasında fiilden isim yapan -gın/-gun ekinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları, anlam ve işlevlerinden hareketle kökeni ve yapısı üzerinde durmuştur.

Altı telif yazının yanı sıra, bu sayımızda ayrıca bir çeviri makale, iki kitap tanıtımı, bir söyleşi ve bir de vefât haberimiz bulunmaktadır. Bu kapsamda Marcel Erdal'a ait İngilizce bir makale Serkan Cihan tarafından “Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki” adı ile Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri ayrıca makale yazarının da isteği üzerine çevirmen tarafından eklenen güncellenmiş yeni bilgileri de ihtiva etmektedir. Ali Egi “İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ‘Hayatım’ Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı yazısında, yazarın eserleri arasında dikkat çeken ve yaşam öyküsünü ihtiva eden *Hayatım* adlı eserini detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Mehmet Hakkı Bal

ise Gönül Reyhanoğlu'nun Kıbrıs'ta “Mevlitçi Kadınlar ve Mevrit Geleneği” adlı eserini tanıtmıştır.

Bu sayımızda Ahmet Serdar Arslan tarafından Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Türkoloji sohbeti gerçekleştirilmiştir. Vefayât kısmında ise ünlü Tuva şamanı Kenin Lopsaň'ın vefât haberi bizimle paylaşılmış, ayrıca onun hayatı ve çalışmaları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Bu sayının kapak resmi olarak vefatının 457. yıl dönümü dolayısıyla aslı Deniz Müzesi AA 521 nolu demirbaşa kayıtlı 1910 tarihinde Bahri Efendi tarafından yapılmış “Turgut Reis'in Yaralanması” isimli yağlı tabloya yer verilmiştir. Dergimizin bu sayısında ilgili tabloyu kapak resmi olarak kullanmamıza izin veren Deniz Müzesi Komutanlığına teşekkür ederiz.

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların akademik çevreye ve Türklük Bilimi'ne ilgi duyan herkese yararlı olmasını dileriz. Dergimizin ikinci sayısına katkıda bulunan değerli akademisyenlere, makale değerlendirmelerini yapan hakemlere, yayın ve danışma kurulu üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS
Türkiyat Enstitüsü Müdürü

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

REMZİ ÖZÇELİK'İN "AHMET YESEVİ" ADLI OYUNU EKSENİNDE PİR-İ TÜRKİSTAN'IN OĞLU VE YESEVİLİKTE BESLENME*

"The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle"

Derya Kılıçkaya

Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü, Kocaeli/ Türkiye, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr

Geliş Tarihi: 19.01.2022

Kabul Tarihi: 13.04.2022

Öz

Remzi Özçelik'in 2000'de yazdığı *Ahmet Yesevi* oyunu, bünyesinde Yeseviliğe ve Pir-i Türkistan'a dair pek çok bilgi barındırır. Bununla birlikte, esere yayılan ve yansıyan bu bilgilerden özellikle, Ahmet Yesevi'nin aile hayatına dair bir malumat dikkatleri çeker. Ahmet Yesevi'den bahsedilirken pek gündeme getirilmeyen oğlu İbrahim, daha çocukken Yesevi'ye düşmanlık için öldürülmüştür. Ahmet Yesevi'nin oyunda bu evlat acısına karşı tutumu, akla Hz. Muhammed'in, oğlu İbrahim'in ölümü karşısında takındığı tavrı hatırlatır. Oyunda Yesevi'nin takındığı bu hâl, öncelikle Hz. Muhammed'in tavrı ile karşılaştırılacak ve onun tavrına ne ölçüde benzediği gözler önüne serilecektir. Eserde dikkat çeken bir başka husus ise beslenmedir. Bilhassa, kaşığın kullanımına verilen değer ve önem, akla "Elle yemek sünnettir" bilgisini getirecek ve Ahmet Yesevi'nin kaşığa verdiği ehemmiyet ile Hz. Muhammed'in durumu karşılaştırılacak, "Elle yemek mi, kaşıkla yemek mi doğru?" sorusuna, eserden ve İslami kaynaklardan yardım alarak cevap verilmeye çalışılacaktır. Tüm bunların ardından, oyunda geçen yeşil çayın konumu ile süt ve yumurtanın birlikte tüketilmemesine dair bilgiler de araştırılıp tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, Remzi Özçelik, Ahmet Yesevi, İbrahim, Beslenme.

* Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

Abstract

The play Ahmet Yesevi, written by Remzi Özçelik in 2000, contains a lot of information about Yesevilik and Pir-i Turkistan. However, from this information that spreads and reflects on the work, an information about Ahmet Yesevi's family life draws attention. His son İbrahim, who was not brought up much when talking about Ahmet Yesevi, was killed when he was a child for being hostile to Yesevi. Ahmet Yesevi's attitude towards this child's pain in the play reminds us of Hz. Muhammad. It reminds us of Hz. Muhammad's attitude towards the death of his son, Ibrahim. This state of Yesevi in the play, first of all, Hz. Muhammad. It will be compared with the attitude of Hz. Muhammad and it will be revealed how similar it is. Another point that draws attention in the work is nutrition. In particular, the value and importance given to the use of the spoon reminds us, "It is sunnah to eat by hand." He will bring the knowledge of the Prophet and Ahmet Yesevi with the importance given to the spoon. Hz. Muhammad's situation will be compared, "Is it right to eat with hands or eat with a spoon?" It will be tried to answer the question by getting help from the work and Islamic sources. After all this, the information about not consuming green tea, milk and eggs together in the game will also be researched and discussed.

2

Keywords: Theatre, Remzi Özçelik, Ahmet Yesevi, İbrahim, Nutrition.

Giriş

Remzi Özçelik hakkında 2015'te bir makale yazmak suretiyle onu dikkatlere sunan kişi Abdullah Şengül'dür. Şengül, yazdığı makalesinde yazarı kısaca şöyle tanıtır: "O, tiyatro yazarlığı alanında önemli bir isimdir. Eserlerinin konusunu Türk tarihi ile siyasi ve sosyal olaylardan almıştır. Eserlerinde gelenekçi görünmeye çalışan yazarın, yeniliği geleneğin içinde aradığı görülür. Onun öğretmen kimliği, oyunlarının konusu ve dili üzerinde belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Türk tarihinin önemli isimlerini sahneye aktarmak suretiyle, onların düşüncelerini yeni kuşaklara taşıması, onun tiyatrolarının bir başka özelliğidir. Remzi Özçelik, birçoğu sahnelenmiş

Remzi Özçelik'in “*Ahmet Yesevi*” Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

oyunlarıyla, tiyatro edebiyatımıza mühim hizmetlerde bulunmuş bir kimsedir” (Şengül, 2015, s. 371).

Remzi Özçelik'in biyografisi ise şu şekildedir: 10 Ekim 1950'de Samsun'un Kavak ilçesi Çalbaş köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğretimini Çalbaş ve Çakallı köyünde tamamlayan Remzi Özçelik, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik-Kimya Bölümü'nü 1972'de bitirir. Lise ve yüksekokullarda öğretmenlik yaptıktan sonra (1972-1985), Samsun Kültür ve Turizm Müdürlüğü (1985-1990) görevine getirilir. 1990-1993 yılları arasında Kültür Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdür Yardımcılığı yapar. 1993-1996 yıllarında Tacikistan-Duşanbe Kültür Müşavirliği görevinde bulunur. Bir süre, Kültür Bakanlığı'nda APK uzmanı olarak çalışan Remzi Özçelik, 2006 yılında emekli olur.¹

Remzi Özçelik tarafından 2000'de yazılan *Ahmet Yesevi* oyunu, Pir-i Türkistan'ın eğitim maksadıyla bulunduğu Buhara'da ve oradan döndükten sonra Yesi'de yaşadığı olayların anlatıldığı bir eserdir. Buhara'da bulunduğu sırada hocası Yusuf Hemedani'nin dergâhında yetişen Ahmet Yesevi, Yesi'ye döndükten sonra ise yetiştirdiği müritlerden Süleyman Hakîm'i irşat için görevlendirir. Horasan şehrinin batısında “Bi-neva Arkası” denilen yere gelen Süleyman Hakîm, burada Buğra Han'ın kızı Anber'le tanışır (Şengül, 2015, s.379). Eserin bilhassa ikinci perdesi, bu tanışıklık ve sonrasında gerçekleşen evlenme hadisesi ile ilgilidir.

Yazarın neden bu konuyu işleme gereği duyduğu hususuna gelince şunlar söylenebilir: Remzi Özçelik, 1990'lı yılların başında dikkatini Türk kültürünün mühim isimlerine yöneltir. 2011'de yayımlanan *Ahi Evran* isimli oyununa yazdığı ön sözde, Selçuklu tarihini incelerken Ahmet Yesevi, İbni Sina, Mevlâna, Hacı Bektaş, Ahî Evran, Yunus Emre gibi Türk büyüklerinin hayatlarını ve düşüncelerini daha yakından tanıma

¹Şengül, Abdullah. (2018, 2 Nisan). Remzi Özçelik. Erişim adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozcelik-remzi>

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

şansını yakaladığını söylemiştir. Özçelik'e göre, bu büyükleri yeniden anlatmak, onların insanların arasında dolaşmasını sağlamak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, dünyamızı aydınlatmak manasına da gelir. Dolayısıyla onun, İbni Sina'dan sonra Ahmet Yesevi, Ahi Evran, Hacı Bektaş ve Mehmet Akif'in hayatlarını, düşüncelerini sahneye taşıması, bu düşüncesinin bir sonucu olarak görülmelidir (Şengül, 2015, s. 376).

Remzi Özçelik, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesine ve Türk dilinin korunmasına büyük katkıları olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatını, düşünce dünyasını, çağında yaşadığı olayları, yazılı belgeler ve menkıbelerden yararlanarak tiyatro diline aktarmıştır. *Ahmet Yesevi* isimli oyununu bu şekilde yazmıştır. Oyunun teması, sevginin bu dünyadaki en büyük zenginlik ve değer olduğudur. Onun açamayacağı hiçbir kilit, kapı yoktur. İşte bu yüzden insanoğlunun bu dünyadaki en büyük varlığı, sevginin barınıp büyüdüğü gönüldür. Dolayısıyla bu oyun, Yesevi'ye dair kaynakların belirttiği görüşler bağlamında, benzer şeyleri yansıtmıştır (Şengül, 2015, s. 378-379; Şengül, 2018). Tüm bu benzerlikler arasında ise oğlu İbrahim'e ve beslenmeye dair ayrıntılar vermesi ile ayrı bir yerde durur. Piyesin kaynaklardan faydalanılarak yazıldığı belirtilse de eserin kendisinde herhangi bir kaynak bilgisine yer verilmemiştir. Kurgusallık daha ağır basmakla birlikte, eserin kaynaklara dayandığı, yazar tarafından ön sözde şöyle açıklanır:

“İkinci eserim ‘Büyük Köprü’yü yazarken Ahmet Yesevi ile ilgili kayıtlara rastladım. İlgimi çok çekti. Onu anlatan eserleri incelemeye başladım. Okudukça merakım daha da arttı. 1990 senesinde ‘İbni Sina’ piyesimi yazarken yine Ahmet Yesevi ile ilgili değişik bilgilere eriştim. ‘İbni Sina’ oyunum bitince Ahmet Yesevi’yi piyes olarak yazmaya karar verdim. Ankara’da 1991 yılında ‘Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu’ düzenlendi. Sempozyumu takip ettim. Yesevi hakkında gönlümde bazı sahneler canlanmaya başladı. İki yılı aşkın süre araştırdım. Yazdığım sahneleri tanıdığım tiyatro adamları ile paylaştım. Onların önerileri doğrultusunda oyunuma şekil vermeye

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

çalıştım. Dokuz on yıl sonra 'Ahmet Yesevi' piyesimi bitirdim. Oyunumu Devlet Tiyatroları'na verdim. Oy birliği ile kabul edilip, repertuvara alındı. Yıllardır sahnelenmeyi bekliyor." (Özçelik, 2016, s. 7).

Ahmet Yesevi, iki perde ve toplam on dört sahneden meydana gelir. Eser, düzenleme şekli itibarıyla biyografik bir tiyatrodur. Eserin dil ve üslup açısından en dikkate değer tarafı ise hikmetlerden faydalanılmış olmasıdır (Şengül, 2011, s.425; 2015, s. 379). Bu makalede, eserde bahsi geçen Ahmet Yesevi'nin oğlu İbrahim'den ve oyunda Yesevilğin beslenmeye karşı tutumundan söz edilecektir.

1. Ahmet Yesevi'nin Öldürülen Oğlu İbrahim²

Remzi Özçelik'in oyununda, *Kadın Ana* olarak adlandırılan Ahmet Yesevi'nin hanımı, ellili yaşlarındadır. O sırada elli beş yaş civarında olan Ahmet Yesevi ise Yesi'de değil, Buhara'dadır. Pir-i Türkistan, hanımı ve kızından oluşan ailesini Yesi'de bırakmış, irşat olmak üzere Buhara'ya gitmiştir. Uzun süre Yesi'ye gelmeyen Ahmet Yesevi'nin yokluğunda zorlanan aile bireyleri, özellikle de Kadın Ana, beyinin yokluğuna dayanmakta güçlük çeker. Çünkü zaten geçmişte oğulları İbrahim'i kaybetmişlerdir. Kaynaklara göre İbrahim'i; aklı şaşan, sapıtan bir guruh, başını keserek öldürmüştür (Sever, 2017, s. 29).

Onun yokluğu, annenin yüreğini yakmaktadır. Bu yokluğu Ahmet Yesevi'ninki de eklenince Kadın Ana'nın üzüntüsü katmerlenir. Onsuz acılara katlanmak daha da zorlaşır. Kadın Ana, bir üzüntülü anında geçmişe döner ve o günleri hatırlar: "KADIN ANA – Zor sensizlik Hoca zor... İçin için ağlarım oğlumuz... Titreyen yorganımızı kaldırır, hiç konuşmadan silerdin gözyaşlarımı... Yapma derdin Yapma..." (Özçelik,

² Bu cinayet hakkında geniş bilgi için bk. Metin Akar, "Ahmed Yesevi'nin Oğlu İbrahim'in Öldürülmesi ve Bu Konuda Hakim Ata'nın Yazdığı Şiir", Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Sempozyumu, 2. cilt, İstanbul 2016, s. 853-866.

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

2016, s. 16). Ahmet Yesevi, hanımını o zamanlarda teselli etmiştir. Onun ağlamasının Allah'ın gücüne gideceğini, oğullarını Allah'ın verip yine Allah'ın aldığını söylemiştir. Her ne kadar Mustafa Sever, *Hakim Süleyman Ata* isimli kitabında, Hakim Süleyman Ata'ya göre İbrahim'in eceliyle ölmemiş olduğunu belirtse de (Sever, 2017, s. 142) söz konusu kitapta yer alan Süleyman Ata'nın yazdığı İbrahim Kıssası'nda doğrudan böyle bir ifade yer almamaktadır:

“Süpri halkı İbrâhim’ning yolın tosti
Acıglanıb cehil birle suga bastı
Su içide İbrâhim’ning başın kisti
Kolu kurup kattı biling dostlarım a” (37/4) (Sever, 2017, s. 234)

“Sâmiri’nin halkı İbrahim’in yolunu kesti
Öfkelenip cahillik ile suya bastı
Su içinde İbrahim’in başını kesti
Eli kuruyup katı(laştı), bilin dostlarım ha!” (Sever, 2017, s. 235).

“Cigergüşim ferzendim dip na‘ra tarttı
Hazret pîrim köp yıgladı şevki arttı
Candin kiçken çın sûfiler kanlar yuttu
Kanlar yutup nâlân bolung dostlarım a” (37/9) (Sever, 2017, s. 234)

“Ciğerimin köşesi oğlum’ deyip bağırdı
Saygıdeğer mürşidim çok ağladı, arzusu arttı
Canından geçen gerçek sufiler kanlar yuttu
Kanlar yutup ağlayan olun dostlarım ha!” (Sever, 2017, s. 235)

Kaldı ki İslamiyet’e göre öldürülmek de eceldir. Bir diğer ifadeyle, ecelin tek olduğunu ve asla değişmeyeceğini düşünenlerin görüşünden hareket edilirse maktulün eceli konusunda; ezelde insanlar için takdir edilen ecelin tek olduğu, dolayısıyla öldürülen kişinin, kendi eceliyle öldüğü kanaatine varılır (Yalçınkaya, 2018, s. 208). Remzi Özçelik’in oyununda, bir şahıs olarak yer alan Ahmet Yesevi’nin de bu inançta olduğu görülmektedir: “*Yapma derdin Yapma... Allah’ın gücüne gider... O verdi; O aldı derdin... Sensiz acılara katlanmak zor Yesevi..*” (Özçelik, 2016, s. 16-17). Kadın Ana, Ahmet Yesevi’nin yokluğunda, bu acıya katlanmakta zorlanır. Yesevi

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

dergâhında bulunan Dosay isimli sağır ve dilsize özenerek "Ne olur, ben de senin gibi içten kırabilsem... Ciğerlerimi söküüp atıversem yerinden." der (Özçelik, 2016, s. 17).

Hakim Süleyman Ata'nın yukarıdaki şiirde belirttiğine göre, Ahmet Yesevi oğlunun ölüm haberini alınca çok ağlamıştır. Bu tip ölüm haberleri alındığında ilk zamanlarda bir Müslüman'ın bu şekilde ağlaması, İslamiyet'te olağan karşılanmıştır. Önemli olan bu ağlayışı uzun sürdürmemek ve isyan etmemektir. Kaldı ki Hz. Muhammed'in, oğlu İbrahim'in³ ölümü üzerine ağladığı bilinmektedir. Bir "Buhari" hadisine göre, Enes b. Mâlik (ra) şöyle rivayet eder: "İbrahim'in vefatında Rasûlullah'ın (sav) gözlerinden yaşlar süzölmeye başladı. Abdurrahman b. Avf (ra) ona 'Sen de mi ya Rasûlullah?' diye sordu. Hz. Peygamber (sav), 'İbn Avf, bu merhamettendir.' dedi ve daha çok gözyaşı döktü ve 'Göz ağlar, kalp üzüdür, fakat biz sadece Allah'ın hoşnut olacağı sözü söyleriz. Senden ayrıldığımızı üzüdürüz ya İbrahim!'" demiştir (Apak, 2010, s. 59-60). Başlangıçtaki ağlamanın merhametten olduğuna ve bundan bir zarar gelmeyeceğine dair bir başka rivayet ise şöyledir:

"Kızlarından biri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) oğlunun ölmekte olduğunu haber verdi ve çocuğun yanına gelmesini istedi. Rasûlullah (s.a.v.) selamını yolladı ve 'Allah'ın aldığı ona aittir ve onun verdiği ona aittir, o, herkes için bir ecel tayin etmiştir, öyleyse sabret ve Allah'tan mükâfatını bekle' dedi. Kızı tekrar, ısrarla gelmesini talep eden bir haber gönderince Rasûlullah (s.a.v.) sahâbîlerden bazıları ile beraber gitmek üzere yola koyuldu. Rahmet Peygamberi (s.a.v.) ölmek üzere olan çocuğu kaldırdı ve bu sırada gözleri yaşla doldu.

³ "İbrahim, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en küçük çocuğuydu. Mısırlı Mâriye'den (r.ah.) hicretin 8. (M.630) yılında doğmuştur. Oğlunun doğumu kendisine Ebû Râfi (r.a.) tarafından müjdelendiğinde ona bir köle hediye etmiştir. Çocuk, Medine civarında yaşayan sütanneye verildi. Hz. Peygamber (sav) o eve sık sık oğlunu görmeye giderdi. İbrahim sütannesinin evinde vefat etmiştir. Ömrü ile ilgili değişik rivayetler vardır. Bazıları vefatında 15 aylık olduğunu, bazıları 2,5 aylık ve diğerleri 1 yıl 10 aylık olduğunu söylerler. Hz. Âişe'nin (r.ah.) rivayetine göre İbrahim 17 veya 18 ay yaşamış vefat edince der Cennetü'l-Bakî'ye defnedilmiştir" (Apak, 2010, s. 55-56).

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

Yanıdaki bir şahıs: ‘Ya Rasûlallah, bu nedir?’ dediğinde ‘Bu, Allah’ın kullarının kalbine yerleştirdiği merhamettir. Allah sadece merhametli kullarına merhamet eder.’ buyurdu” (Apak, 2010, s. 60).

Oyunda, Ahmet Yesevi de bir Allah dostu olarak tıpkı Peygamber efendimiz gibi davranmış, her ne kadar başlangıçta çok ağlamış olsa da sonrasında bu hadiseyi sabır ve tahammülle karşılamıştır. Bu yüzden de hanımına ağlamaması gerektiğini telkin etmiştir. Ancak Kadın Ana, gönlüne söz geçiremez. Kendisini ağlar hâlde bulan kızı Gevher Şehnaz’a “*Ben günahkâr oldum kızım... Hoca baban ağlamamamı söylemişti; ben ağlıyorum.*” der (Özçelik, 2016, s. 17). Gevher Şehnaz, annesine şu cümleyle karşılık verir: “*Acıları ne kadar gömersen gönlüne, o kadar yaklaşırsın babama ana...*” (Özçelik, 2016, s. 17). Ancak, Kadın Ana’nın elinde olan bir şey yoktur. Çaresizliğini şu cümlelerle ifade eder: “*Elimde değil kızım, elimde değil... Yalnız kalınca o anı yaşıyorum hep... Yıllar geçse de İbrahim’i unutamıyorum...*” (Özçelik, 2016, s. 17). Aslına bakılırsa oyundaki Ahmet Yesevi’nin ruh hâli de Kadın Ana’dan aşağı değildir. Ahmet Yesevi, oyunda bir çobanla sohbet eder. Sohbet sırasında çoban kendisine çocuklarının olup olmadığını sorar:

“ÇOBAN – Kaç çocuğun var?...
 A. YESEVİ – İki idi, birisi...
 ÇOBAN – (Sözünü keser.) Öldü deme sakın...
 A. YESEVİ – Öldü...
 ÇOBAN – Ya...
 A. YESEVİ – Oğlum öldü; kızım yaşıyor...
 ÇOBAN – Çok oldu mu oğlun öleli?
 A. YESEVİ – Uzun zaman geçti... Ama, daha dün gibi geliyor insana...
 ÇOBAN – Üzdüm seni...
 A. YESEVİ – Yok yok, sen sordun; ben söyledim...
 ÇOBAN – Oğlunun adı neydi?
 A. YESEVİ – Babamın adını vermiştim ona, İbrahim...
 Kızımın adı da Gevher Şehnaz...” (Özçelik, 2016, s. 59).

Ahmet Yesevi, babası İbrahim’in adını oğluna vermiştir. Ahmet Yesevi’nin babası da bir şeyhtir. Sayram’ın ünlü şeyhlerinden

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın
Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

kerametleri ile tanınan İbrahim Ata'dır.⁴ Bölgede nesilden nesle intikal eden soyağaçları, İbrahim Ata'nın Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed Hanefi'nin soyundan geldiğini gösterir. Annesi ise Mûsâ Şeyh'in Karasaç Ayşe Ana adlı kızıdır. Ahmet Yesevi'nin anne ve babasının bizzat kendisi tarafından inşa ettirildiği söylenen türbeleri ise Sayram kasabasında (Bice, 2020, s. 26).

Görüldüğü gibi, oyundaki Ahmet Yesevi şahsiyeti, içinde büyük bir acı yaşasa da tıpkı Peygamber efendimiz gibi, İbrahim'in ölümüne sabır ve tahammülle karşılık vermiş, isyan etmemiştir. Bu açıdan Peygamber efendimizle benzerlik gösterirler. Peygamber efendimiz oğluna atası Hz. İbrahim'in adını vermiştir. Ahmet Yesevi ise babası Şeyh İbrahim'in adını vermiştir. Buna rağmen, Allah'ın takdiri sonucu ikisi de İbrahimlerini kaybetmişlerdir.

2. Yesevilikte Beslenme

Remzi Özçelik'in oyununda, Ahmet Yesevi için önemli bir unsur olarak okuyucunun karşısına "kaşık"⁵ çıkmaktadır. Ahmet Yesevi'nin, kaşık ve kepçe yontarak geçimini sağladığı bilinmektedir.⁶ Bu bilgi, Gelibolulu Âli tarafından *Künhü'l-Ahbâr*'da kaydedilmiştir. Bundan hareketle onun, alın teri ve emek ile geçinmeye önem veren bir kimse olduğu söylenebilir (Bice, 2020, s. 35).

Ahmet Yesevi, oyunda şeyhi Yusuf Hemedanî ile konuşurken kaşık hakkında şunları söyler: "A. YESEVÎ – *Kaşık, kepçe yonttum aklım erdi ereli... Bence, rızkın ölçüsü kaşıktır... Ona*

⁴ "Babası İbrahim Şeyh, Sayram ve civarında müridleri olan tanınmış bir sûfi idi" (Tosun, 2015, s. 19).

⁵ "Rivâyete göre Yesevî'nin bir öküzü varmış. Üzerine bir heybe, içine de yonttuğu kaşıkları yerleştirir, pazara gönderirmiş. İhtiyacı olanlar heybeden kaşık alır, içine de parasını bırakırlarmış. Eğer bedelini koymasalar, hayvan peşlerinden ayrılmazmış" (Eraslan, 1995, s. 807).

⁶ "Bazı menkıbelerde ağaçtan tahta kaşık yontup satarak geçimini temin ettiği ifade edilmekteyse de aslında varlıklı bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır" (Tosun, 2015, s. 19-20).

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

bir damla haram düşerse, taşıyan el taşımaz, tutan kol tutmaz olmalı Şeyhim.” (Özçelik, 2016, s. 28). Oyunda, yaptığı şimşirden⁷ kaşıkla dikkati çeken Ahmet Yesevi, kaşık oyma bıçağını⁸ her zaman heybesinde taşır. Ahmet Yesevi, oyunda kaşıkla yemeyi elle yemekten üstün tutar ancak onun bu tutumu, Baba Maçın gibi kimseleri rahatsız eder:

“BABA MAÇIN – Düşündüm... Her şeyi ters geliyor bana... Kaşık ustasıymış... Kaşıkla yemeyi üstün tutarmış elle yemekten...

ASKAR – Sizce de üstün değil mi kaşıkla yemek; elle yemekten...

BABA MAÇIN – Değil elbette... Süzme yoğurdu şöyle, dört parmağını birleştirip avuç avuç yemenin zevkini bir düşünsene...

ASKAR – Yoğurtla beraber tırnaklarındaki pisliklerde dolar içine...” (Özçelik, 2016, s. 115)

Oyunda Askar isimli şahsa, kaşık karşıtı olan Baba Maçın, çorbayı ne yapacağını sorar. Çorbayı da mı kaşıkla içmek gerektiğini ve bu duruma şaşacağını ifade eder. “Evet” cevabını alınca da şu karşılığı verir:

“BABA MAÇIN – Olmaz... Dikeceksin kafama çorba çanağını... Tadı öyle çıkar çorbanın...

I.DERVİŞ – Çorba sıcak olmalı... Isıtmalı içini... Senin dediğin gibi içilirse çorba, içenin ağzını yakar...

BABA MAÇIN – Ben bulunduğum yerde yasakladım kaşığı... Kaşık aç bırakır insanı... O ne öyle oynar gibi yemek... Olmaz... Kaşık küçültür kısmeti” (Özçelik, 2016, s. 115).

Tüm bu tartışmalara Askar bir nokta koyar ve Yesevilikte kaşığa ve beslenmeye karşı bakış açısını da ortaya koymuş olur. Ona göre kaşık; ölçüdür, temizliktir, paylaşımdır. Kaşığı yapan

⁷ “Kaşığın hammaddesi olan ağaçlar kayın ve şimşir olmakla birlikte her türlü ağaçtan kaşık ve türleri yapılabilmektedir. Fakat dayanıklılığı yönünden şimşir ağacından yapıma ürünlere daha fazla önem verilmektedir” (Koca ve Uğurlu, 2008, s. 125).

⁸ “Kaşık yapımında kaşıkçılığa has keser, nacak, bıçak, iğdi, törpü ve sıyrığı gibi aletler kullanılmaktadır” (Koca ve Uğurlu, 2008, s. 126).

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın
Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

usta, nefsinin ölçüsünü kaşığa koyar. Ortaya konan tüm bu görüşler ve bu fikirlere karşı çıkan Baba Maçın'ın bakış açısı, İslamiyet noktainazarından ele alındığında, onun İslamiyet'i yanlış anladığı, Yesevilerinse aslında doğru olanı yaptıkları söylenebilir. Kur'an ve sünnete göre beslenmenin nasıl olması gerektiği konusunda bir araştırma yapan Yasin Pişgin'in çalışmasından anlaşıldığına göre İslamiyet, Müslümanlara elle yemeyi zorunlu kılmaz. Sadece, sağ el ile yiyip içme ile ilgili bir kural vardır. Bir "Müslim" hadisinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, sahabeye sağ elleri ile yiyip içmelerini tavsiye etmiş, sol el ile yemenin şeytana ait bir âdet olduğunu belirtmiş, hatta kibri sebebiyle sol elle yeme hususunda ısrarcı olan birine kızmıştır (Pişgin, 2014, s. 147). Başka araştırmalarda da "elle yeme"nin sünnet olmadığı hususunda açıkça görüş belirtilmiştir: "*Yemeğe besmele ile başlamak, sağ elle ve masada yemek sünnet iken, yerde oturarak ve kaşık kullanmadan üç parmakla yemek sünnet değildir*" (Seyhan, 2018, s. 264-265). Namık Kemal Zeybek ise konuyu Ahmet Yesevi ile bağdaştırarak şu görüşünü dile getirir: "*Dokuz yüz yıl önce Müslümanlar, kaşıkla yemek yesin diye kaşık yapan Ahmed Yesevî nerede; bugünkü çağda bile elle yemeyi sünnet sananlar nerede?*" (aktaran Özer, 2016, s. 398). Tüm bunlardan yola çıkıldığında, kaşık kullanılmasının oyundaki Baba Maçın'ı neden rahatsız ettiği ve elle yemenin "sünnet" olarak kabul edilmesindeki mantık şu şekilde açıklanabilir: İslamiyet'in ilk devirlerinde bilindiği kadarı ile sulu gıda tüketimi çok azdır. Dolayısıyla, İslâm'ın ilk devirlerinde yemek yerken kaşık kullanımı âdet değildir. Bazı kimseler, "Hz. Muhammed, yemek yerken kaşık kullanmazdı" diyerek yemekte kaşık kullanmayı reddetmişlerdir. Bunu, yapılması ve uyulması gereken bir şey olarak düşünmüşlerdir. Hatta Hz. Peygamber'in kaşık kullanmamasından hareketle, bazı tarikat büyükleri ekseriyetle kaşık kullanmamışlardır. Mevlevilerce de 'usûl-i tenâvül üç parmak iledir' görüşü kabul edilmiştir. Ancak daha sonraları, yemeklerde sulu gıdaların bulunduğu ve kaşık gereken zaman ve mekânlarda, kaşık kullanımının yaygınlaşmış olduğu görülür. Öyle ki Mevleviler, kaşık yaygınlaştıktan sonra, kaşığın sofrada duruşuna dair bile bazı yorumlar yapmışlardır

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

(Arpağuş, 2013, s.160-161). Anadolu’da yemeğe elini banmamak kültürü ve edebi, zaman içerisinde sadece tekke ve zaviyelerde değil, aynı zamanda yeniçeri ocağında da kabul gören bir hâl olmuştur (Gündüzöz, 2017, s. 1229). Kısacası elle yememek, Anadolu’da bir zaman sonra bir edep unsuru olarak görülecektir. Bu edebinin başlangıcı ise Orta Asya’daki Ahmet Yesevi’ye dayanır.

Remzi Özçelik’in oyununda beslenme ile ilgili dikkati çeken bir başka husus ise “çay”dır. Oyunda, Ahmet Yesevi’nin müşidi Hemedanî’nin dergâhında çay demlenir, *piyale* adı verilen kulpsuz çay fincanlarında yeşil çay⁹ içilir. Hatta oyunda Ahmet Yesevi’yi öldürmek üzere dergâha gelen Baba Maçın’e dervişler tarafından yeşil çay ikram edilmek istenir; çünkü yeşil çay tansiyonu düşürmektedir:

“BABA MAÇİN – Bu tören neden erenler?..

ASKAR – Bir can uğurladık. Can versin darda kalanlara diye...

BABA MAÇİN – (Kararlı) Ben de birinin canını almak için buradayım...

III. DERVİŞ – Çay içer misin?.. Çay verelim... Hem biraz sakinleşirsin... Yeşil çay, tansiyonunu da düşürür...

BABA MAÇİN – Alayı bırak... Ateş kadar, sel kadar, heyelan kadar kararlıyım... Alıp götüreceğim onu...

ASKAR – Nereye götüreceksin aradığımı?

BABA MAÇİN – Cehenneme...” (Özçelik, 2016, s. 41).

Çayın oyunda bu kadar ön plana çıkarılmış olması boşuna değildir.¹⁰ Türk kültür tarihinde çayın kullanımı ve makbul bir içecek olmasıyla ilgili ilk bilgilerin Hoca Ahmet Yesevi’ye dayandırıldığı bilinmektedir (Bayram, 2021, s. 36). Ahmet

⁹ “Yeşil Çay: Çay bitkisinin yapraklarının toplanır toplanmaz kavrulmasıyla elde edilir. Rengi yeşil ve sarıya yakındır. Uygurlar arasında “ilaçların şahı” olarak bilinir” (Gönel Sönmez, 2018, s. 72).

¹⁰ Çay, daha sonraki dönemlerde de Yesevi meclislerinde içilmiştir: “*Hikmet okuma merasiminden sonra çay içiliyordu. Çay merasimi sırasında Yesevihanlar, Yesevi’nin hayatı ve fikirleri hakkında hikâyeler söylüyorlardı*” (Baymirza Hayıt’tan aktaran Kara, 2001, 17).

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

Yesevi ile ilgili menkıbelerde, onun çayı¹¹ çok sevdiği ve çayla ilgili "Bu şifalı bir şeymiş, hastalarınıza bundan içirin ki şifa bulsunlar. Allah kıyamete kadar buna revaç versin" cümlelerini kurduğu ifade edilir (aktaran Bayram, 2021, s. 36).

Oyunda, Yesevilikte beslenme kültürü açısından dikkat çeken bir başka husus ise Ahmet Yesevi ile bir çoban arasında geçen diyalogda görülür. Çoban, Ahmet Yesevi'ye süt ikram etmek ister; fakat Yesevi henüz yumurta yediğini ve süt içemeyeceğini ifade eder:

"A. YESEVİ – Ya...

ÇOBAN – Hiçbir şey yemedin... Sana süt sağayım mı?

A. YESEVİ – Ben yumurta yedim. Süt ve yumurta ağır gelir insana...

ÇOBAN – Akşam olunca hanımım sütü sağlar, içine de yumurtanın sarısını karıştırır. Onu bana içirir." (Özçelik, 2016, s. 61).

Çobanın burada bahsettiği, sütün içine yumurta sarısı karıştırılarak oluşturulan bir çeşit çaydır ve Uygurlar arasında "sütlü yumurta çayı" olarak nitelendirilir. Uygurlar, süt ve yumurtanın yanı sıra, bu çayın içine siyah çay ve bal da katarlar: "Sütlü Yumurta Çayı: Yumurta, süt, siyah çay ve baldan yapılır. Yumurta bir kâsede çırpılır, ayrı bir kâsede kaynatılan süt bu yumurta ile karıştırılır, üzerine demlenmiş siyah çay ve bal eklenir. Bu çay, besleyici ve vitamin yönünden zengin bir içecektir." (Gönel Sönmez, 2018, s. 71). Oyundan anlaşıldığı kadarıyla, yumurtanın sarısını süte karıştırmak suretiyle çobanın hanımı, eşine iyilik yaptığını düşünür. Ancak bu iki besin değeri yüksek maddeyi karıştırmak, insanın bünyesine ağır gelecek ve kişi rahat uyuyamayacaktır. Ahmet Yesevi de oyunda bunu merak eder ve çobanın uyuyup uyumadığını sorgular:

¹¹ Hoca Ahmet Yesevi'nin çayla ilgili menakıbından hareketle tasavvufi içerikli meşhur Çaynâme mesnevisini yazan Seyyid Nigarî ve eseri hakkında geniş bilgi için bk. Parvana Bayram, "Süleyman Hakîm Ata'dan Seyyid Nigarî'ye Ahmet Yesevî Geleneğinin Devamı Yahut İki Beytin İzinde", HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, 9(18), 33-52.

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

“A. YESEVÎ – Uyku uyuyabiliyor musun o zaman?

ÇOBAN – Biraz ateş basıyor...

A. YESEVÎ – Çok ağır olur... Sabaha kadar kâbus görürsün...

ÇOBAN – Rüyamda göklere çıkıyorum sanki... Bazen de ağaçtan düşüyorum... Sıçrayınca hanımım da uyanıyor... (Güler.) Desenize süt ve yumurtadan bütün bunlar?

A. YESEVÎ – Bir yumurta sarısı, bir civcivi üç hafta besliyor düşünsene...

ÇOBAN – Bundan sonra içmem, söz... Ya yumurta ya da süt; ikisi beraber artık asla...

A. YESEVÎ – (Gülümser.) İyi edersin...

ÇOBAN – Dedim ya, söz...” (Özçelik, 2016, s. 62).

Oyunda, anlaşıldığı kadarı ile Ahmet Yesevi'nin kendi tecrübe ve gözlemi sonucu vardığı bir görüş ön plandadır. İnsanın bünyesinin her yiyeceği kaldıramayacağı, bazı besinleri birlikte tüketmenin insana ağır geleceği, bilhassa akşam yatmadan önce tüketilen bu besinlerin kâbusa sebebiyet vereceği gerçeğini dile getiren Ahmet Yesevi, oyundaki çobandan bir daha bunları birlikte tüketmeyeceğine dair söz alır. Ahmet Yesevi'nin bu önerisinin, Hz. Muhammed'in yaşamında ve tavsiyelerinde yer alıp almadığına bakıldığında, Hâfız-Ebû Na'im tarafından derlenip bir araya getirilerek Arapça yazılan *Tıbb-ı Nebevî* (Peygamber Tıbbı) kitabında, süt ile hurmanın ve süt ile tereyağının birlikte tüketilmesi tavsiye edilirken süt ile yumurtanın birlikteliğine dair bir bilgi yoktur: “*Süt ile Hurma, insanı şişmanlatır ve sağlıklı yapar. Süt ile Tereyağı, sütle yağı ne zaman bir yerde karıştırırsalar, hiçbir şey zarar vermez ve bütün dertlere şifâ verir*” (Gülensoy, 2021, s. 387). Yumurta içinse “*Dâima yumurta ye, hangi yumurta olursa olsun ye.*” denmektedir (Gülensoy, 2021, s. 388).

Yasin Pişgin'in yukarıda sözü geçen, Kur'an ve sünnete göre beslenmeye dair yaptığı araştırmasında, yumurta ve sütün karıştırılmamasına dair de bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, peygamber efendimizin sütü tükettiği ve tavsiye ettiği bilinmektedir:

Remzi Özçelik'in “*Ahmet Yesevi*” Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

“Hz. Peygamber’in ifadesi ile ‘Allah temizdir. Temizi sever.’ Hz. Peygamber Kur’an’ın bu düsturunun ışığında kırmızı et, tavuk, kavun, kabak, karpuz, helva, bal, süt, zeytinyağı, arpa unundan ekme, salatalık gibi, yaşadığı asırda bulunan helal ve temiz olan tüm yiyeceklerden ayırım yapmaksızın makul ölçülerde istifade etmiş” (Pişgin, 2014, s. 144).

Remzi Özçelik tarafından oyuna aksedilen bu süt ve yumurtanın karıştırılmaması meselesi, Yesevilikle ilgili çalışmalarda doğrudan ele alınmamıştır. Yani kaşıkla beslenme ve çay içmeye dair Yeseviliğe ilişkin kaynaklarda bilgi bulmak mümkünken bu hususa dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Dolayısıyla, oyunda Ahmet Yesevi’ye böyle bir bakış açısının yüklenmesi, yazarın tasarrufundandır. Besin değeri ve proteini yüksek bu iki gıdayı karıştırmanın iyi olmayacağına dair bilgiyi, oyun sayfalarına yerleştiren Remzi Özçelik, belki de kendi kanaatini Ahmet Yesevi ağzından dillendirmiştir.

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi Türk tiyatrosunun konuları arasında Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevi ve Anadolu’ya gönülleri fethetmek için gelen gazi dervişleri de vardır. Çağdaş bir oyun yazarı olarak nitelendirilebilecek, İstanbul Şehir ve Devlet Tiyatrolarınca birçok oyunu sahnelenen ve aslen öğretmen olan Remzi Özçelik’e göre, peygamberimiz Hz. Muhammed’in yolunu Orta Asya’daki insanlara Türkçe olarak anlatan Yesevi, Türkler arasında İslamiyet’in yayılmasını ve doğru olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Onun yolu, Türk milletine vatan edinmenin önemini anlatmış, hikmetleri Türk dilinin yaşamasına uygun ortam oluşturmuştur.

“UNESCO 2016 Hoca Ahmed Yesevi Yılı” anısına, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Remzi Özçelik’in on yıllık bir çalışma sonucunda kaleme aldığı *Ahmet Yesevi* başlıklı iki bölümlük oyunu, işlediği iki konu üzerinden dikkatleri çeker. Bunlardan biri,

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

Ahmet Yesevi'nin öldürülen oğlu İbrahim'dir. İbrahim'in ölümünün ardından, kalan aile bireylerinin sabır ve tahammül gösterişleri ve bu acıya yaklaşımları oyunda ele alınmıştır. Ahmet Yesevi'nin bu ölüm karşısında takındığı tavrın, Peygamber'imizin, oğlu İbrahim'in ölümü karşısında sergilediği tavır ile aynı olduğu söylenebilir.

Bunun yanı sıra, oyunda dikkat çeken bir başka husus ise beslenmedir. Kaşık ve kepçe yontarak geçimini sağlayan Ahmet Yesevi'nin, "Rızkın ölçüsü kaşıktır." diyerek kaşığı övüp ön plana çıkarması, oyundaki karşıt güçleri rahatsız eder. Elle yemenin sünnet olarak kabul gördüğü bir ortamda, bu şekilde yiyince insanın daha fazla yemekten zevk alacağı inancını taşıyan Baba Maçın, kaşığın insanı aç bırakacağı düşüncesindedir. "Kaşık, kısmeti küçültür." inancından hareketle, çorbanın bile kaşıkla içilmemesi gerektiğini ve sıcak çorbanın kafaya dikilmesi gerektiğini savunan Baba Maçın'e Yesevi dervişleri, "Kaşık; ölçüdür, temizliktir." diyerek ders vermeye çalışırlar. Oyunda, Ahmet Yesevi karakterinin kaşık kullanma konusunda Peygamber efendimizi takip etmemesi, onun bu yoldan ayrıldığını göstermez. Peygamber efendimizin kaşık kullanmamış olması, onun kaşığa karşıtlığından değil, yaşadığı zamanda ve coğrafyada kaşık kullanımına ihtiyaç duyulan sulu yiyeceklerin pek yenmemiş olması ile alakalıdır. Bu sebeple, Ahmet Yesevi'nin ve bağlularının oyundaki bu tutumunu, ölçü ve rızık anlayışıyla ilişkilendirmek gerekir. Oyunda dikkat çeken bir başka öge ise yeşil çaydır. Araştırmalar, Ahmet Yesevi'nin çayı ne kadar sevdiğini ve bu içeceğin makbul bir meşrubat olduğuna dair ilk bilgileri verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla Remzi Özçelik, dergâhta çay hazırlanması ve içilmesi sahnelerine oyununda yer vermiştir. Son olarak süt ve yumurtanın birlikte tüketilemeyeceğine dair bahis, Yesevi kaynaklarında karşılaşılmayan bir mevzudur. Burada Remzi Özçelik, bu iki besinin birlikte tüketilmesinin insanın bünyesine ağır geleceğini düşünmüş olmalıdır ki bu tasarrufunu oyunda Yesevi'nin ağzından dillendirme gereği duymuştur.

Remzi Özçelik'in "Ahmet Yesevi" Adlı Oyunu Ekseninde Pir-i Türkistan'ın
Oğlu ve Yesevilikte Beslenme

Kısacası eserde, Ahmet Yesevi'ye ve Yeseviliğe dair küçük ayrıntılarla veya pek göz önüne çıkarılmayan mevzularla karşılaşmak mümkündür. Bunlardan birisi, Ahmet Yesevi'nin aile hayatı ile ilgili olup, çok bahsi geçmeyen, öldürülen oğlu İbrahim'dir. Diğeri ise onun kaşıkçılığı, kaşığa verdiği değerdir. Çay, beslenme açısından Yesevilikte mühim bir unsurken süt ve yumurtanın birlikteliğine dair söylenenler Remzi Özçelik'in tasarrufundandır.

Kaynakça

- Akar, M. (2016). Ahmed Yesevî'nin Oğlu İbrahim'in Öldürülmesi ve Bu Konuda Hakîm Ata'nın Yazdığı Şiir. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Cilt 2* içinde (s. 853-866). İstanbul: Şen Yıldız Yay.
- Apak, A. (2010). Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla ilişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 43-67.
- Arpaguş S. (2013). Tekke Mutfağında Nefs Terbiyesi. Ahmet Ögke (Ed.), *Elmalı'da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi* içinde (s. 145-167). Antalya: Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği.
- Bayram, P. (2021). Süleyman Hakîm Ata'dan Seyyid Nigârî'ye Ahmet Yesevî Geleneğinin Devamı Yahut İki Beytin İzinde. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 33-52.
- Bice, H. (2020). *Divân-ı Hikmet'te Tasavvufî Kavramlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Eraslan, K. (1995). Ahmed-i Yesevî. *Erdem*, 7(21), 799-819.
- Gönel Sönmez, T. (2018). Uygur Halk Hekimliği Uygulamalarında Çay ve İşlevleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (11), 68-74.
- Gülensoy, T. (2021). "Tıbb-ı Nebevî" (Peygamber Tıbbı) Adlı Eserdeki Sağlık Bilgileri Üzerine. *Folklor Akademi Dergisi*, 4(2), 386 – 389.

The Son of Pir-i Turkistan and Nutrition in Yesevillian According To Remzi Özçelik's Ahmet Yesevi Named Spectacle

- Gündüzöz, G. (2017). Anadolu Derviş Sofrasında Ahmed Yesevî'nin İzleri: Derviş Lokmasının Menkıbevi Referansları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 (2), 1217-1247.
- Kara, M. (2001). Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 9-31.
- Koca, S. K., Uğurlu, S. (2008). Yesi Şehriden Taraklı'ya Kaşıkçılık. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1(1), 122-127.
- Özçelik, R. (2016). *Ahmet Yesevi*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Özer, H. (2016). Kaşık Ustası Ahmed. *II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 397-406). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Pişgin, Y. (2014). Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi. *Eskiyeni*, 28, 137-160.
- Seyhan, A. E. (2018). Müslümanların Sünnet Tasavvuru ve Hz. Muhammed'in Sünnetinden Bazı Örnekler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (66), 259-275.
- Şengül, A. (2011). Türk Tiyatrosunda Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 424-427.
- Şengül, A. (2015). Çağdaş Bir Tiyatro Yazarı: Remzi Özçelik. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 371-386.
- Şengül, A. (2018). <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ozcelik-remzi> (Erişim Tarihi: 12.4.2022.)
- Sever, M. (2007). Hakîm Süleymân Ata (Ahmed Yesevî'nin III. Halifesi). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Tosun, N. (2015). *Ahmed Yesevi*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Yalçınkaya, M. (2018). Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktulün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 189-212.

HALK BİLİMİNİN DİĞER DİSİPLİNLERLE İLİŞKİSİ**“The Relations of Folklore with Other Disciplines”****Fatoş Yalçınkaya**

Dr., Araştırmacı, İzmir/ Türkiye, fatos-yalcinkaya@hotmail.com

Geliş Tarihi:18.01.2022

Kabul Tarihi:28.02.2022

Öz

Halk bilimi, konu yelpazesi bakımından en zengin bilim dallarından biridir. İnsan ve onun ürettiği her şeyle ilgilenen bir bilim dalı olduğundan bütün bilimlerin kavşak noktasında yer alır. Halk bilimi kendisine has inceleme ve araştırma yöntemleri olan bir bilim dalıdır. Fakat zaman zaman ele alıp incelediği konunun çok yönlü ve karmaşık olması halk bilim çalışmalarını çıkmaza sokar. Disiplinlerarası çalışma yöntemi halk bilimini düşmüş olduğu bu sıkıntıdan kurtarabilir. Halk bilimi ürünleri karmaşık bir yapıya sahiptir. Halk bilgisi ürünlerini incelerken tek bir disiplinin kuram ve yöntemleriyle incelemek sadece bir disiplinin bakış açısıyla üretilen sonuçları ortaya koyacaktır. Oysa böylesi karmaşık problemlerin tam ve iyi analiz edilip doğru sonuçlara ulaşılması ancak disiplinlerarasılıkla mümkün olacaktır. Bazı disiplinler, özellikle halk bilimi gibi çok yönlü disiplinler, disiplinlerarası çalışmayı zorunlu kılar. Başlangıçta her disiplin var olma savaşı verdiğiinden sadece kendi disiplininin araç-gereçlerini, yöntemlerini, kuram ve yaklaşımlarını kullanmışlardır. Zamanla bu durum bazı disiplinleri kısır döngüye sokmuştur. Disiplinlerarasılık, disiplinlerötesi ve çokdisiplinlik bu ihtiyaçlardan doğmuştur. Toplumsal ve kültürel ürünlerin çözümlenmesinde tek disiplinin işe koşulması, karmaşık olan sorunun bir yönünü çözüme ulaştıracaktır. Oysaki disiplinlerarası veya disiplinlerötesi çalışma yöntemleri sorunu çok yönlü ele alıp incelendiğinden elde edilecek sonuç daha güvenilir ve geçerli olacaktır. Disiplinlerarası çalışmalar günümüzde gittikçe artmaktadır. Bu tür çalışmaların daha da artması için disiplinlerötesi veya çokdisiplinli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu tür çalışmalar insanlara farklı bakış açısı kazandırıp insanların ufkunu açacaktır. Disiplinlerötesi ve çokdisiplinli çalışmaların önünde birçok engel bulunmaktadır. Bu engellerin kaldırılması disiplinlerarası çalışmalara hız kazandıracaktır. Disiplinlerarası, disiplinlerötesi ve çokdisiplinli

The Relations of Folklore with Other Disciplines

çalışmalar halk bilgisi ürünlerinin eksiksiz analiz edilmesine yardımcı olacaktır. Halk bilimi; sosyoloji, antropoloji, dil bilim, tarih, coğrafya, din bilim, güzel sanatlar vb. birçok bilim dalıyla yakın ilişki içindedir. Böylesi bir ilişki, birlikte çalışmayı gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde yapılmış her çalışma bir yönüyle eksik kalacaktır.

Anahtar Kelimeler: Disiplinlerarasılık, çokdisiplinlilik, disiplinlerötesilik, halk bilimi, kültür.

Abstract

Folklore is one of the richest branches of science in terms of subject range. Since it is a branch of science that deals with man and everything he produces, it is at the crossroads of all sciences. Folklore is a branch of science with its own examination and research methods. However, the multifaceted and complex nature of the subject, which is dealt with and examined from time to time, puts the studies of Folklore in a dead end. Interdisciplinary working methods can save Folklore from this trouble. Folklore products have a complex structure. Examining Folklore products with the theories and methods of a single discipline will reveal the results produced from the perspective of only one discipline. However, such complex problems can be fully and well analyzed and accurate results can only be achieved through interdisciplinarity. Some disciplines, especially multi-disciplinary disciplines such as Folklore, require interdisciplinary work. In the beginning, since each discipline was fighting for existence, they only used the tools, methods, theories and approaches of their own discipline. Over time, this situation has put some disciplines in a vicious circle. Interdisciplinarity, transdisciplinary and multidisciplinary were born out of these needs. The use of a single discipline in the analysis of social and cultural products will solve only one aspect of the complex problem. However, the result will be more reliable and valid since the interdisciplinary or transdisciplinary working methods deal with the problem from a multi-faceted perspective. Interdisciplinarity studies are increasing day by day. Transdisciplinarity or multidisciplinary studies are needed to increase such studies. Such studies will give people a different perspective and broaden their horizons. There are many obstacles to transdisciplinarity and multidisciplinary studies. Removing these obstacles will accelerate interdisciplinary studies. Interdisciplinary, transdisciplinarity and multidisciplinary studies

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

will assist in the complete analysis of Folklore products. Folklore; Sociology, Anthropology, Linguistics, History, Geography, Religion, Fine Arts etc. It is closely related to many branches of science. Such a relationship requires working together. Otherwise, every work that has been done will be incomplete in some way.

Keywords: Interdisciplinarity, Multidisciplinary, Transdisciplinary, Folklore, Culture.

Giriş

İnsanoğlu hayatta kalmak ve hayatını kolaylaştırmak için çok çaba sarf etmiştir. Başlangıçta ürettiği bilginin bilincinde olmayan insanoğlu, zamanla bilginin değerini anlamıştır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli unsur bilgiyi üretme, ürettiğini değişen şartlara göre değiştirip dönüştürme ve elde ettiği bilgiyi sonraki kuşaklara aktarma yetisine sahip olmasıdır. Böylece aklını kullanarak üretmiş olduğu bilgi ile çevresini kontrol altına almayı başarmıştır. Bilim, insanoğlunun çevresini kontrol altına aldığı farkına varmasıdır. Bu bilince varan insanoğlu artık çevresiyle daha fazla ilgilenmiştir. İnsanoğlunun çevresini merak etmesi, bilme ve hâkimiyet kurma arzusu ile insanoğlunun bilim yolculuğu, bilinçli bir süreç hâlinde devam etmiştir. Anlama ve anlamlandırma süreci giderek bilginin birikmesine ve bu bilgilerin zaman içerisinde karşılaşılan benzer durumlarda kullanıldığında daha hızlı ilerlendiğinin anlaşılmasına yol açmıştır. Bu bilinçlenme, bilgiye daha fazla ilgi gösterilmesine ve nihayet elde edilen bilgilerin anlamlı gruplar veya bütünler hâlinde toplanmasına ve daha kapsamlı ve kalıcı çözümlerin araçları olan kuramların doğmasıyla son bulmuştur (Topdemir; Unat, 2014, s. IV). Bilimin yazıdan daha önce ortaya çıktığı bilinmektedir. İlk çağlardaki filozofların dünyayı, çevreyi anlamaya çalışması belirli kriterlerin doğmasına ve bunların çeşitli ideolojilere dönüşmesine yol açmıştır. İlk dönemlerde felsefe ile öteki bilimler arasında kesin bir ayırım yoktu, birçok bilim adamı aynı zamanda filozoftu. Deneyin ve sonucun klişe hâline gelmesi bilimin artık istenilebilir düzeye gelmesini sağlamıştır. 19. yüzyıla kadar bilim kendi içinde bir savaş vermiştir. Bilim ve

The Relations of Folklore with Other Disciplines

felsefenin ayrışması ise modern çağa yaklaşırken belirginleşmiştir. Fakat felsefe ve bilimin birlikteliği devam etmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren bilimlerdeki ilerlemeler büyük hız kazanmış ve akademik çevrenin, daha elverişli bir araştırma ortamına kavuşması, bu ilerlemeyi tetiklemiştir (*Bilim Tarihi ve Bilim Dalları*, 2019). 21. yüzyılda hızla ilerleyen bilim, disiplinlerarası öğretime ve çalışmaya ihtiyaç duymuştur.

Disiplinlerarası öğretim, geleneksel konu alanlarının belirli kavramlar etrafında anlamlı bir biçimde bir araya getirilerek sunulmasıdır. Diğer bir deyişle disiplinlerarası yaklaşım; bir kavramın, konunun, problemin ya da tecrübenin incelenmesi için birden fazla disiplinin yöntem ve bilgisinin bilinçli bir biçimde işe koşulmasıdır. Disiplinlerarası öğretimin amaçlarından biri çok yönlü düşünme biçimi kazandırmaktır. Eleştirel ve yaratıcı düşünebilme ve karar verebilme süreçlerinde, değişik alanlardaki bilgileri bütünleştirebilme becerisi günümüzde büyük önem kazanmıştır. Disiplinlerarası öğretimde temel amaç; belirli bir disipline ait bilgiyi transfer etmekten ziyade çeşitli disiplinlere ait bilgiyi belirli amaç doğrultusunda kullanmaktır (Yıldırım, 1996, s. 89- 91). Janet Stephenson'a göre disiplinlerarasılık yalnızca disiplinlerin birlikte çalıştırılması süreci değil, nasıl ilişki kurduğumuzun, nasıl düşündüğümüzün, bilgiyi nasıl yeniden inşa ettiğimizin de planlanması sürecidir (Keskin, 2019, s. 22). Teknolojik gelişmeler günümüzde bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bilgiyi nasıl kullanması gerektiği bireye öğretilmelidir. Bireyden her şeyi bilmesi beklenemez. Bu durumda eğitim hayatının ilk basamağından itibaren bireye bilgiyi nasıl kullanması gerektiği öğretilmelidir. Disiplinlerarası çalışma yöntemi bunu sağlayan bir yöntemdir. Bireylere, disiplinlerarası çalışma yöntemi öğretilerek onun bir olaya ya da probleme farklı bakış açılarıyla yaklaşması, bilgi ve becerilerini bir alandan diğer alana nasıl transfer edebileceği öğretilmelidir. Gelişmiş bir toplum ancak sorunları çözebilen iyi yetişmiş yaratıcı bireylere bağlıdır. Uluslararası alanda söz sahibi olabilmek etkili ve verimli bireylerin yetiştirilmesi, ancak

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

eğitimde yeni bir paradigma olan çok kültürlü eğitimin, öğrenme ortamlarına yansıtılmasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle öğretim programlarında çok kültürlü eğitim uygulamalarına yer verilmelidir (Yarımca, 2011, s. 3-6). Çok yönlü eğitim programının uygulamaya geçmesi disiplinlerarası çalışmaların yapılmasıyla mümkün olur.

Disiplinlerarası yaklaşımlarla yürütülecek çalışmalarda bu bakımdan merkez konunun ve disiplinin bütünüyle terk edilmesi yerine diğer alanlardaki bilgi ve yaklaşımların, konunun bütüncül bir şekilde çözümlenmesi için dikkatli bir şekilde birbirine entegre edilmesi esastır. Sonuç olarak disiplinlerarası çalışmaların ulaşmak istediği asıl hedef, insan ve toplum bilimlerinin tüm alanlarıyla etkileşim sağlamak, bilgiyi parçalamak yerine bütünleştirerek kullanmaktır (Keskin, 2019, s. 11). Disiplinlerarası öğretimdeki amaç, disiplinlerarası bir organizasyon sayesinde öğretim sürecinin hem belirli disiplinlere ait bilgi ve becerilerin öğrenilmesine hem de bunların anlamlı bir biçimde bir araya getirilerek kullanılmasına yardımcı olmaktır. Disiplinlerarası öğretim bir ders saati içerisinde biraz tarih, biraz coğrafya, biraz matematik ya da müzik işlemek değildir. Disiplinlerarası öğretim, öğretimin tamamıyla kavramlar ya da problemler etrafında organize edilmesi ve bu kavramların ya da problemin işlenmesinde değişik alanlardan bilgilerin etkili bir biçimde bütünleştirilmesidir (Yıldırım, 1996, s. 89). Disiplinlerarasılık özünde, çok geniş veya karmaşık bir konuyu merkez bir disiplinden hareketle, tek disiplinin sınırlı, baskın ve katı yaklaşımlarına görece daha kapsamlı, esnek ve bütüncül bir anlayışla ele almak, böylece tek disiplinin çözümlenmeyeceği karmaşık konuları çeşitli yönleriyle aydınlatmak için çeşitli disiplinlerin bilgi, veri, teknik, araç, yaklaşım veya kavramları birleştirmek suretiyle gerçekleştirilen, kendine özgü-belirli yöntemleri olmakla birlikte her çalışmada yenilenebilen ve değişebilen, bütünleştirici ve yeniden yapılandırmacı bir araştırma, inceleme, çözümlenme süreci, yöntemi ve yaklaşımıdır (Keskin, 2019, s. 1). Disiplinlerarası çalışma, disiplinleri ortadan kaldırmayı amaçlamaz. Bilimlerin; kendi

The Relations of Folklore with Other Disciplines

yöntem bilimlerini, terminolojilerini, çalışma alanlarını belirlemesi bilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Başlangıçta var olma çabası içine giren disiplinler için disiplinler örgütlenme son derece önemli bir durumdur. Günümüz şartları ise disiplinlerarası araştırma ve eğitimi ön plana çıkarmıştır.

Disiplinlerarası öğretime duyulan ihtiyacın iki nedeni vardır. Birincisi psikolojik; ikincisi gelişen ve değişen bilgi birikimidir. Psikolojik olarak insan, dış dünyayı bütüncül bir yaklaşım içinde algılama eğilimindedir. Karşılaştığı problemlere çözüm bulma girişimi ya da başkalarıyla iletişim kurma biçimleri belirli disiplinlere özgü bilgi ve becerilerle sınırlı değildir. Günlük yaşamda sorulan sorular ve verilen cevaplar birden fazla disiplinin konu alanına girmektedir. Gelişen ve değişen bilgi birikimi, her geçen gün yeni açılmış alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Teknoloji eğitimi, cinsel eğitim, sosyoloji vb. dersler birden fazla disiplinin içerdiği konuları bir araya getirdiği için disiplinlerüstü ders sayılabilirler. Geleneksel disiplinlerle yeni gelişen alanları incelemek ve öğretmek mümkün olamaz. Disiplinlerarası öğretim, gelişen ve değişen bilgi alanlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldırım, 1996, s. 90). Disiplinlerarasılık, günümüzde geniş ve karmaşık konulara ve sorulara yanıt bulma, birden fazla disipline ait bilgi, veri, teknik, araç, kuram ve görüşleri bütünleştirme, problemleri çözmeye daha kapsamlı bir bakış açısı sağlama amaç ve anlayışıyla disiplinlerarasında kurulan köprüler sonucunda yapılan ödünçlenmelerin birbirine entegre edilip yeniden yapılandırılarak kullanıldığı kuram ve yaklaşımları kapsayan genel bir adlandırmadır (Keskin, 2019, s. 8). Sorunların çözümünde kullanılacak diğer yaklaşımlar ise çokdisiplinli ve disiplinlerötesi yaklaşımlardır. Bu noktada çokdisiplinli ve disiplinlerötesi yaklaşımlarının nasıl tanımlandıkları üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Çokdisiplinlilik; farklı disiplinlerden uzmanların bir problem üzerinde birleştirmeci-bütünleştirmeci yaklaşımlardan uzak bir biçimde birlikte çalışması, fakat her disiplinin kendi yaklaşımlarından hareketle ulaştığı sonuçları paylaşmasıdır. Çokdisiplinlilik bu yönüyle disiplinlerarasılıktan ayrılır.

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Çokdisiplinlikte, en az iki disipline başvurulur. Her disiplin probleme veya konuya kendi disiplinlerinin sınırları içerisinde, kendi bakış açıları ve yaklaşımlarıyla odaklanır. Bu bakımdan çokdisiplinlilikte ilgili disiplinlerin görüş ve yaklaşımlarına ayrı ayrı yer verilmekte, bu disiplinlerin görüş ve yaklaşımları arasında bir bütünleştirmeye gidilmemektedir (Keskin, 2019, s. 8). Çokdisiplinli bir çalışmada herkesin uzmanlaştığı bir disiplin vardır. Kişiler, uzmanlık alanı ile ilgili olan kısımda çalışma yapar. Bu sayede ortaya hata payı sıfıra indirilmiş kapsamlı bir iş çıkar. Hiçbir uzman bir diğerinin uzmanlık alanına müdahale etmez. Uzmanlar aracılığıyla bir konu farklı disiplinlerin bakış açısıyla ele alınıp incelenir. Belli bir teması olan bilimsel toplantılar (kongre ve sempozyumlar) kısmen çokdisiplinli çalışmalardır. Bu toplantıya katılan farklı disiplinlere mensup bilim insanlarının sadece kendi disiplinleri ile ilgili olan kısmı incelemeleri oldukça değerlidir. Farklı bir disiplinin bakış açısıyla incelenmiş bu ortak tema, yeni bilgilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tür bilimsel yayınlar disiplinlerarası çalışma yapmayı düşünen bilim insanları için derli toplu birer kaynak niteliğindedir. Bir diğer yaklaşım ise disiplinlerötesi¹ yaklaşımdır. Bu tür çalışmalar da ortaklaşa yapılır. Disiplinlerötesi yaklaşımla yapılan çalışmalarda farklı disiplinlere mensup uzmanlar birbirleriyle etkileşim hâlinde olurlar. Farklı disiplinlere mensup uzmanlar birbirlerinin alanları hakkında söz sahibidirler. Karşılıklı etkileşim sonucu ortaya yeni fikirler çıkar. Bizce halk bilgisi ürünleri disiplinlerötesi yaklaşımla da incelenmeye uygun ürünlerdir. Disiplinlerötesi çalışmaların disiplinlerarası çalışmalardan daha derli toplu ve birçok bakımdan daha doğru sonuçlar vereceği kanaatindeyiz. Bütün bu çalışmaların artması için bilimsel ortamın da bu çalışmalarını değerlendirebilecek yapıya sahip olması gerekir.

¹ Halk bilimi ve tıp merkezli disiplinlerötesi güncel ve dikkat çekici bir çalışma örneği için bk. Sait Eğrilmez, Metin Ekici, Oğuz Gözen, Kuru Göz Tedavisinde Dede Korkut Mucizesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2015, 15/2, 1-6.

The Relations of Folklore with Other Disciplines

Son yıllarda disiplinlerarası bakış açısıyla halk bilgisi ürünlerini inceleme çalışmalarının arttığı görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar birçok bilim insanı disiplinlerarası çalışma yapmıştır. Yazımızda bu çalışmaların hepsine yer vermek mümkün değildir.² Son zamanlarda TÜBİTAK projelerinin

² Halk bilimi bakış açısını merkeze alarak disiplinlerarası güncel çalışmalardan başlıcaları şunlardır: Umay Günay, *Folklor, Reklam ve Tarhana*, Milli Folklor, 1996, S.31-32,3-12; Ekrem Kıraç, *Türk Halk Şiirinde Ritm, Ezgi, ve Ninni Söyleme Geleneğinin Rolü*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1997, S. 3, 38-44; Metin Ekici, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük*, Milli Folklor, 2001, S. 52,50-59; Nebi Özdemir, *Halkbilimi, Kültürbilimi ve Medya*, Milli Folklor, 2001, S. 49, 87-92; Metin Ekici, *Selim Sırrı Tarcan'ın Bir Makalesi: "Yeni Zeybek Raksı"* Milli Folklor, 2003, S. 57, 10-25; İlhan Başgöz, *Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyumu Bildirileri*, Haz. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004, 15-30; Dursun Yıldırım, *Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri (Kamanlı Mendoğ'un sözel tarihine sözel belge üzerine bir deneme)*, *Türkbilig*, 2004, S.8, 131-154; Mustafa Sever, *Toplumsal Bellek ve Geleneksel Eylem Bağlamında Bir Sözel Tarih Metninin Değerlendirilmesi*, Milli Folklor, 2008, S. 77, 61-68; Ruhi Ersoy, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi*, *Akçağ Yayınları*, 2009; Sıtkı Bahadır Tutu, *Âşık Tarzi Şiir Geleneğinde Müziğin İşlevlerindeki Değişim, Yaşayan Âşık Sanatı Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2011, 127-135; Armağan Çoşkun Elçi, *Cemde Âşık ile Müziğin Yeri ve Önemi, Yaşayan Âşık Sanatı Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2011, 137-183; Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi ve Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, 6. Baskı, *Akçağ Yayınları*, 2012; Mustafa Arslan, *Sözlü Tarih ve Kültürel Bellek Aktarımı Bağlamında Denizli Yöresi Efe Anlatıları*, *Acta Turcica*, 2014, VI/6, 1-18; Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramları ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2016; Bülent Akın, *Kültürel Bellek ve Müzik*, *Eurasian Journal of Music and Dance*, 2018, S. 13, 101-117; Mehmet Ali Yolcu; Mehmet Aça, *Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor*, *Folklor/Edebiyat*, 2019, S. 100, 861-871; Ahmet Keskin, *Alkışlar ve Kargışlar Örnekleminde Folklor ve Disiplinlerarasılık*. 1. Baskı. *Akçağ Yayınları*, 2019; Fatoş Yalçınkaya, *Modern Çağın Kumaları: Metresler ve Türkiye'de Yayınlanan Diziler*, *Uluslararası Folklor Akademisi Dergisi*, 2019, S. 1, 33-52; Bülent Akın, *Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*. Milli Folklor, 2020, S. 127, 172-185; Bülent Akın, *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır*, *Kitabevi*,

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

tamamına yakını, farklı disipline mensup (çokdisiplinli) bilim insanlarıyla yürütülmektedir. TÜBİTAK projesi kapsamında yayımlanan makale veya kitaplarda da disiplinlerarası veya disiplinlerötesi çalışmalar yayınlanmaktadır. *Disiplinlerarası bütüncül bakış açısı*³ son yıllarda daha fazla önem kazanmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezleri de disiplinlerarası bütüncül bakış açısıyla hazırlanmaktadır. Amacımız bu türden çalışmaları desteklemek ve halk bilgisi ürünlerinin disiplinlerarası çalışmaya ne kadar ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmektir.⁴

Disiplinlerarasılık ve Halk Bilimi

Halk bilimi, disiplinlerarası çalışma yapmaya ihtiyaç duyan disiplinlerden biridir. Halkın yarattığı halk bilgisi ürünlerini inceleyen bu disiplin; dil bilim, din bilim, psikoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya, müzik ve tıp başta olmak üzere birçok disiplin ile ortak çalışmaya müsait bir bilim dalıdır. Destan, masal, efsane, atasözü, türkü gibi türler kültürel kodları barındırmaları bakımından oldukça zengin türlerdir. Bu türler farklı

2020; Bülent Akın, Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili Kırklar, 2020; Seda Gedik, Anadolu Sahası Masal ve Efsanelerinde Yılan-Şahmaran, Kabalcı Yayıncılık, 2021; Fatoş Yalçınkaya, Ninnilerin İşlevi. World Children Conference-II Özay Günsel Children University May 21-23, 2021 Kıbrıs, Proceedings Book Volume-I, Ed. Filiz Meriçli, Zehra Altınay Gazi, 2021, 111-118.

³ *Disiplinlerarası bütüncül bakış açısı* kavramı Bülent Akın tarafından kullanılmıştır. Bu kavram için bk. Bülent Akın, Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır, Kitabevi, 2020, ss. XVI; XVIII; 4; 114i; 470; 495.

⁴ Halk bilgisi ürünlerinin disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç duyduğunu savunan görüşler için ayrıca bk. Ö. Çobanoğlu, Bilim Felsefesi Bağlamında Halkbilimi ve Halkbilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni, *Folklor/Edebiyat*, 2000, S. 24, 27-42; M. A. Yolcu, 21. Yüzyıl Folklor Araştırmalarında Yeni Perspektifler, *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Mustafa Aça, TOKÜAD Yayınları, 2019, 226-231; A. Keskin, Halkbilimi Çalışmalarında Disiplinlerarasılık: “Neden”, “Ne Zaman”, “Nerede” ve “Nasıl”? *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2019, S. 28, 925-944; Bülent Akın, Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Milli Folklor*, 2020, S. 127, 172-185.

The Relations of Folklore with Other Disciplines

disiplinlere ait yöntemlerle incelenmeye uygun türlerdir. Çalışmada, disiplinlerarası çalışmanın öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için halk bilimine ait türlerin diğer disiplinlerle incelenmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Örnekler Türk dünyası halk bilgisi ürünlerinden seçilecektir.

Köroğlu Destanı⁵ Türk dünyasının ortak destanlarından biridir. Köroğlu Destanı'nın; Anadolu, Azerbaycan, Doğu Türkistan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'da anlatılan varyantları mevcuttur. Bazı farklılıklar dışında destan yapı itibarıyla aynıdır. Farklı lehçelerin konuşulması destanın dil özelliklerinin farklılaşmasına; coğrafi unsurlar destana farklı yer adlarının yerleşmesine; sınır komşularıyla tarihsel süreç içinde yaşanan sorunlar, destanın içine farklı düşmanların, tarihî olayların ve tiplerin girmesine; mensup olunan dinler destana farklı dinî unsurların yerleşmesine; topluluklara ait geleneksel müzik ve danslar, destanın icrasında farklılıklara sebep olmuştur. Toplumsal yapıdaki değişim ve bu değişimden etkilenen bireyin durumu da destanın farklılaşmasına sebep olan bir diğer unsurdur.

28

Türk dünyasında Köroğlu Destanı ile ilgili varyantlar incelendiğinde Anadolu ve Doğu Türkistan varyantlarının metin yapılarının diğer Türk topluluklarından kısmen farklı olduğu tespit edilmiştir. Anadolu ve Doğu Türkistan metinleri içinde mensur kısım, diğer Türk topluluğuna ait metinlerin içinde ise manzum kısımların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise bu yerlerde destancı adı verilen ve destanı müzik aleti ile icra eden icracıların varlığıdır. Destanda kullanılan lehçeler arası farklılıklar dil biliminin inceleme alanına girerken performansa dayalı kısmını oluşturan manzum kısımların incelenmesi ise konservatuar ve görsel sanatların inceleme alanına girer. Çünkü bu icrada hem müzik hem de dans vardır.

⁵ Köroğlu Destanı, çalışmanın amacına en uygun örnek olduğu için bu destana daha fazla yer verilmiştir. Köroğlu Destanı için bkz. Behçet Mahir, *Köroğlu Destanı*, Derleyenler: Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muharrem Bali, Sevinç Matbaası, 1973; M. Sever, *Köroğlu Destanı Antep Rivayeti*, *Bilgi*, 2003, S. 24, 65-87; M. Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme-Metinler*, Akçağ Yayınları, 2004.

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Bu noktada disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç vardır. Gündüz Ulusoy'a göre; disiplinler arası araştırmanın öne çıkmasında en önemli nedenlerden birisi karşı karşıya kalınan sorunların karmaşıklığı ve mevcut disiplinlerin bu sorunlara tek başlarına çözüm getirememesidir. Sorunların farklı bir bilgi düzleminde ele alınması ve tanımlanması gerekmektedir (Ulusoy, 2007, s. 389-398). Bu sebepten Köroğlu Destanı'nı tek disiplinin yöntemleri ile alıp incelemek yeterli olmayacaktır. Bu da disiplinlerarası hatta çokdisiplinli çalışmaları gerekli kılmaktadır.

Destan, icra edildiği yere ait coğrafik unsurları barındırır. İcra yeri değişince dağların, suların, mekânların adları da farklılaşmaya başlar. Coğrafi bilgiye sahip olunmazsa destanın nerede icra edildiğini anlamak zorlaşır. Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan varyantlarında sıklıkla Kızılbaş ülkesi/diyarı gibi ifadeler yer alır. Türk dünyası tarihine bakıldığında Kızılbaş ülkesinin/diyarının İran coğrafyası olduğu anlaşılmaktadır. Oktay Efendiye'ye göre; Kızılbaşlık, Şeyh Haydar zamanında ortaya çıkmıştır. Şeyh Haydar kendi müritlerini, askerlerini ve taraftarlarını Akkoyunlular'dan ayırmak için onların başına on iki dilimli Türkmen başlığı giydirmiştir. Bu sebepten bunlara Kızılbaş denilmiştir. Şeyh Haydar'ın oğlu Şah İsmail taraftarları da bu adı almışlardır. Devletlerine de Kızılbaş Devleti denilmiştir (Aydın, 1999, s. 93). Günümüzde Kızılbaş Devleti yerine Safavî Devleti adı kullanılmaktadır. Safavî bir ailenin adı, Kızılbaş ise devletin adıdır.

Doğu Türkistan varyantında Hz. Ali'nin oğlu olan Köroğlu; Türkmen, Kazak, Kırgız ve Özbek varyantlarında Kızılbaşlarla savaşan bir yiğittir. Bu unsur Özbek hanı Şeybanî Han ile Safevî hanı Şah İsmail'in Horasan'ı ele geçirmek için vermiş oldukları mücadelenin etkisiyle destana girmiştir. Bu, Şii İran ile Sünni olan Türkistan'ın iktidar mücadelesinin tesiridir (Garriyev, 2007, s. 95-102; Çınar, 2001, s. 75-87). Anadolu'daki Köroğlu ise zalim Osmanlı yöneticilerine karşı isyan eden bir Celali'dir (Boratav, 1984, s. 92-97). Bu noktada bir halk bilimci ile bir tarihçinin birlikte çalışması daha farklı

The Relations of Folklore with Other Disciplines

sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. Nasıl ki bir halk bilimci, halk bilgisi ürününün tarihî alt yapısını okuyorsa bir tarihçinin de tarihî bir olayın sözlü kültürde yaşayan şeklini incelemesi gerekir. Bu da zamanla farklı disiplinlerin doğmasını sağlayacaktır. Örneğin sözlü tarih gibi.

Örnek olarak seçtiğimiz Köroğlu Destanı'nın mutlak suretle disiplinlerarası bir çalışma yöntemiyle incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bunun dışında Köroğlu Destanı çokdisiplinli ya da disiplinlerötesi yaklaşımlarla analiz edilirse çok daha farklı ve yeni bilgilerin ortaya çıkacaktır.

Halk bilgisi ürünleri değerlendirilirken yaratıldıkları tarihî ortamdan soyutlayarak incelemek mümkün değildir. Her yaratım ortaya çıktığı zamanın şartlarına ve toplumsal değer yargılarına göre şekillenir, bu sebepten metni bağlamından uzaklaştırmak son derece yanlış olur. Ele alınan metinlerin şekillenmesine etki eden yaratım ortamının tarihî dönemi ve sosyolojik kökeni incelenmelidir. Aynı hassasiyet diğer halk bilgisi ürünleri için de gösterilmelidir.

30

Masalarda genellikle kahraman bir eksiklik ya da bir sorun yüzünden evden ayrılır. Yolda çeşitli sorunlarla karşılaşır. Bu sorunların bazılarını olağanüstü varlıkların yardımıyla bazılarını ise kendi aklı ve cesaretiyle aşar. Sonunda sorunu halledip ya başlangıç noktasına geri döner ya da vardığı son noktadan yeni bir başlangıç yapar. Bu durum, halk bilimi incelemelerine göre kahramanın erginleşme sürecidir. Kahraman, bir çocuk olarak yola çıkar ve sonunda gelişim sürecini (ergenlik sürecini) tamamlayıp toplumda söz sahibi olacak konuma gelir yani erk sahibi olur. Erkek çocuklarının yaşamış olduğu bu süreçte *Oedipus Kompleksi*⁶ ortaya çıkar.

Ayı İslam adlı masal bireyin erginleşme sürecini anlatan ve Oedipus Kompleksi'ne uygun bir Uygur masalıdır. Ayı İslam, annesi ayı tarafından kaçırılan bir çocuktur. İnsan olarak doğar fakat bütün vücudu tıpkı babasınıninki gibi kıllarla kaplıdır.

⁶ Oedipus Kompleksi için bkz. J.D. Nasio, Oedipus Psikanalizin En Önemli Kavramı, Çev. Canan Çoşkan. Say Yayınları, 2012.

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Babasını öldürüp annesini esaretten kurtarır. Fakat bir süre sonra sıkılır ve yolculuğa devam eder. Yalmavuz adlı dişi bir devi öldürmek için yeraltına iner. Yalmavuz'u öldürdüktan sonra yer üstüne çıkar ve evlenir. Oedipus Kompleksi'nde erkek çocuğun rakibi babasıdır. Çocuk annesine ilgi duyar. Fakat yaş geçince sağlıklı bir birey olarak gelişim sürecini tamamlamak zorundadır. Kahraman yola çıkar ve başka bir kadına âşık olur ve onunla evlenir.

Halk bilgisi ürünlerinde ortaya çıkan bir diğer durum ise *Erkeksi Protesto (Erkekliğin Protestosu)*'dur.⁷ Bazı halk bilgisi ürünlerinde kadınlar zor durumdan kurtulmak için erkek kılığına girerler ve erkek gibi davranırlar. Bu durum kısmen erkeklik protestosudur. Altay destanı olan Oçı-Bala Destanı'nda destan kahramanı Oçı Bala ve ablası Oçıra Mancı yurtlarını tek başlarına yönetirler. Oçı Bala erkek egemenliğini kabul etmeyen bir kızıdır. Destanda Oçı Bala ve ablası Oçıra Mancı erkek gibi tasvir edilmişlerdir (Dilek, 2007, s. 27-119). Camıl Mırza ise Kırgız, kadın destan kahramanıdır. Camıl Mırza erkek gibi tasvir edilir. Kocası Kalmatay'ın hakaretlerine boyun eğmez, oğlunu geri bırakıp evini terk eder. Kılıç kuşanıp at biner. Tıpkı bir erkek gibi davranır (Caynakova, 2004, s. 33-110).

Oedipus Kompleksi ve Erkeksi Protesto'ya ait unsurların halk bilgisi içinde yer almış olması halk bilimini disiplinlerarası çalışma yapmaya itmiştir. Psikoloji biliminin çalışma konusu olan Oedipus Kompleksi ve Erkeksi Protesto'nun daha iyi analiz edilebilmesi için halk bilimi ve psikoloji bilimi birlikte çalışmalıdır. Burada çokdisiplinli veya disiplinlerötesi bir çalışma yapılırsa çok daha farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

⁷ Erkeksi Protesto (Erkekliğin Protestosu) bk. A. Adler, Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme (Üstünlük ve Toplumsal İlgisi), Çev. Belkis Çorakçı, Say Yayınları, 1983; A. Adler, Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji. Çev. Halis Özgü, Hayat Yayınları, 2002.

The Relations of Folklore with Other Disciplines

Halk biliminde birlikte çalışması gereken diğer alanlar ise müzik⁸ ve gösteri sanatlarıdır. Özellikle performansla dayalı türlerin sadece metin merkezli çalışması son derece yanlış olur. Destan ve halk hikâyesi içinde herhangi bir müzik aletiyle icra edilen metinlerin notalandırılması gerekir. Halk oyunları, çocuk oyunları ve gösterime dayanan dinî ritüeller (sema vb.) gösteri sanatları tarafından incelenmeli ve performansla uygun kayıt altına alınmalıdır. Aksi takdirde performansla dayalı bütün çalışmalar metin merkezli birer çalışmaya dönecektir. Disiplinlerarası çalışma yapmak günümüz şartlarında artık oldukça kolaydır. Daha kaliteli bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için disiplinlerarası çalışmalara daha fazla önem verilmeli ve çalışmalar artırılmalıdır.

Alan araştırmaları sırasında derlemiş olduğumuz bir bilmece, halk biliminin disiplinlerarası çalışmaya neden ihtiyaç duyulduğunun bir kanıtıdır. Varto Alevi topluluğu içinde derlemiş olduğumuz bu bilmecenin yaratım ve kullanım bağlamının doğru analiz edilebilmesi için bilmecenin yaratılıp kullanılmış olduğu tarihî ve sosyolojik ortamın doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekir.

⁸ Bülent Akın müziğin halk bilimi alanında önemli bir işleve sahip olduğunu ve halk bilgisi ürünlerinin bir kısmının yaratım ve aktarımının olmazsa olmaz unsurlarından olduğunu ifade eder. Akın'a göre müzikal özelliklerin doğrudan ya da dolaylı olarak içerisinde yer aldığı veya işlev sahibi olduğu halk bilgisi ürünleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda, müziğin göz ardı edilmesi ya da ayrıntılı olarak inceleme sürecine dâhil edilmemesi, bu ürünlerin tanımlama, sınıflandırma, inceleme ve tahlillerinin yüksek olasılıkla eksik ya da sınırlı bir kapsamda yapılmasına yol açacaktır. Akın; yaratım, aktarım, tür ve şekil özelliklerinin belirlenmesinde müzikal unsurların ayırt edici özellik ve işleve sahip olduğu halk bilgisi ürünlerinin konu edildiği çalışmalarda, bu durumun mutlak suretle göz önünde bulundurulması gerektiğini (Akın, 2020: 182-183) söyler. Bülent Akın kültürel bellek ve müzik ilişkisi üzerinde de durur. Akın'a göre müziğin sosyal yaşamı etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Müzik, ait olduğu toplumun inanç ve ideolojisini ifade ettiği gibi, buna dayalı bir kimlik kurar. Sosyokültürel yapıyla uyumlu olarak kurduğu bu kimlik aracılığıyla toplumsal birlikteliği ve uyumu sağlar ve devam ettirir. Bu yönüyle de sosyal ve kültürel yapının bir parçası olan müzik, kültürel belleğin kimlik inşa etme sürecinde işlevsel olduğu kadar yapısal bir unsur olarak da görev alır (Akın, 2018: 113).

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Yedi yıl doldurdu yaşı
Küçüktür yakışıklıdır onun başı
Şeyh Ali de vardır kardaşı
Gel bil bunun manası

Bilmecenin cevabı Şah İsmail'dir. Bu sıradan bir bilmece metni değildir. Şah İsmail'e bağlı Anadolu'da yaşayan Alevi-Kızılbaz topluluğunun kendi aralarında kullanmış olduğu şifredir. Topluluğun bu ve buna benzer şifreli halk bilgisi ürünlerini yaratma sebeplerini, yaşamış oldukları tarihî dönemin şartlarına bakarak anlamamız mümkün olacaktır. Dönem Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim zamanıdır. Anadolu'da Şah İsmail'e bağlı topluluklar kendilerine ait şifreli bir haberleşme aracı kurmuşlardır. Alan araştırması sonucu elde edilmiş bu bilmecenin tarihî geçmişi bilmeden incelemek eksik kalacaktır. Buna benzer birçok metin halk bilimcilerin arşivlerinde yer almaktadır. Bu metinlerin disiplinlerarası ya da disiplinlerötesi bir yaklaşımla incelenmesi daha doğru sonuçlar verecektir.

Halk biliminin sıkı ilişki içinde olduğu disiplinlerden biri de sosyolojidir. Ahmet Keskin'e göre sosyoloji ve halk bilimi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu sebepten halk kültürü ve halk kültürüne yönelik herhangi bir konu çözümlenirken, sosyolojik temellerin ve etkenlerin dikkate alınması gerekir. Alkış ve kargışlar da bireyin toplumsal yaşamda, iletişim biçimlerinde, konuşmalarında ortaya çıkan sosyolojik temellere sahip davranışlardır. Bir alkış ya da kargışın anlaşılmasında ve çözümlenmesinde, içinde olduğu sosyal durum ve bağlamın mutlak bir etkisi bulunmaktadır (Keskin, 2019, s. 137). Bu sebepten alkış ve kargışlar incelenirken mutlak suretle sosyolojik bakımdan da incelenmelidir.

Halk biliminin ilişkisi olduğu disiplinlerden bir diğeri ise teoloji disiplindir. Halk bilimi teoloji ilişkisi geçiş dönemi ritüellerinde daha sık karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlunun hayatında üç önemli geçiş dönemi vardır: doğum, evlilik ve ölüm. Geçiş dönemlerinde birçok ritüel gerçekleştirilir. Düğün ve ölüm âdetlerinde kesilen hayvanın (kanlı kurban) kemik bütünlüğü korunarak bir bütün hâlinde pişirilmesi sıradan bir

The Relations of Folklore with Other Disciplines

davranış değildir. Bunun inançsal bir kökeni vardır. Günümüzde de devam eden bu geleneğin kökeni mitik döneme kadar götürülebilir. Bu gelenek hem teolojinin hem de halk biliminin ilgi alanına girmektedir. Bu noktada teoloji ve halk bilimi birlikte işe koyulmalıdır.

Bütün bu örnekler disiplinlerarası çalışma yapılmasının ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Halk bilimi ile aynı durumda olan birçok bilim dalı vardır. O hâlde bilim insanlarını disiplinlerarası çalışma yapmaktan uzak tutan ve onları kaygılandıran şey nedir?

Farklı disiplinlere ait bilgiyi kullanarak disiplinlerarası yaklaşımla çalışmak günümüzde önemli bir yere sahip olmuştur. Alanında uzmanlaşmak için yapılan çalışmaların avantaj mı yoksa dezavantaj mı yarattığı sorusuna, dönecek olursak; alanda uzmanlaşmak bilimin felsefeden kopup başka alanlara dönüşmesiyle avantaj sağlamıştır. Bu uzmanlaşma çalışmaları başlangıçta birçok alanın birer disipline dönüşmesini sağlamıştır. Zamanla alanda uzmanlaşma kaygısı disiplinlerin birbirlerinden gittikçe uzaklaşmasına sebep olmuştur. Günümüzde ise disiplinlerarası çalışmaların yapılması gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamış ve bu tür çalışmalar artmıştır. Fakat bazı kaygılardan dolayı birçok araştırmacı disiplinlerarası çalışma yapmaktan uzak durmayı tercih etmiştir.

Disiplinlerarası yaklaşımın önündeki en büyük engellerden birisi üniversitelerde mevcut akademik yükseltme kriterleridir. Mevcut akademik yükseltme kriterlerinin en çok etkilediği demografik kitle genç öğretim üyeleridir. Genç öğretim üyelerinin yayın yapmak, kendi alanlarında tanınır olmak, çevre oluşturmak gibi amaçları söz konusudur. Disiplinlerarası araştırma projelerini oluşturma, farklı disiplinlerden oluşan proje ekibinde farklı bir çalışma düzeninde görev yapma alışılmışın dışında olabildiği için bir başarısızlık riski taşır (Ulusoy, 2007, s. 389-398). Disiplinlerarası çalışma kaygısı duyulduğu için bilimsel çalışmaların çoğu sadece bir disiplinle sınırlı kalmıştır. Disiplinlerarası çalışma kaygısı duyan bilim adamlarının çokdisiplinli ya da disiplinlerötesi yaklaşımlarla

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

çalışmaya çok da sıcak bakmadıklarını söyleyebiliriz. Elbette bunun birçok sebebi vardır. Üniversitelerde çalışan bilim insanlarını kaygılandıran ve onların bu tür çalışmalara karşı heveslerini kıran en önemli unsur, atama kriterlerindeki puanlama sistemidir. Atanmak ve yükselmek için belli bir puana ulaşma şartının vermiş olduğu kaygı, ortak çalışmaların azalmasına sebep olmuştur. Farklı disiplinlere mensup bireylerin ortak çalışmaları, bilim adına daha verimli ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Disiplinlerarası, çokdisiplinli veya disiplinlerötesi çalışma teşvik edilmeli, farklı disiplinlere mensup bilim insanlarının bir araya gelmelerine ortam hazırlanmalı ve ortak çalışmalara saygı duyulmalıdır. Gerekli ortam hazırlandığında ve şartlar müsait olduğunda ortak çalışmalar artacaktır. Tek kişinin kendi alanı dışındaki bir disiplinle bilim üretmesinden farklı disiplinlere mensup birkaç bilim insanının ortaklaşa bilimsel çalışma yapması daha doğru sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Elde edilen sonuçların güvenilirliği; o çalışmayı yapan bilim insanlarını daha da yüreklendirecek, bakış açılarını değiştirecek, kendine olan güvenlerini arttıracaktır. Kendine güvenen bilim insanları daha az kaygı duyacağından daha hızlı üretim yapacaktır.

Sonuç

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler bilimsel çalışmaların farklı yaklaşımlarla yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri de disiplinlerarası çalışmadır. Günümüzde disiplinlerarası araştırmaların önemi artmıştır. Bunun en önemli nedeni ise sorunların karmaşıklığıdır. Ele alınan sorunların tek disiplinin yöntem ve teknikleriyle çözülmesi mümkün olmamaktadır. Bazı konular birkaç disiplinin inceleme alanına girdiğinden, bunu incelemek için disiplinlerarası çalışma yapmak zorunlu hâle gelmiştir. Günümüz şartları, sorunu bir alanla sınırlandırmak yerine soruna disiplinlerarası araştırma yaklaşımıyla çözüm aramayı önermektedir.

Disiplinlerarası, çokdisiplinli ya da disiplinlerötesi yaklaşımlarla çalışmayı teşvik etmek ve bu yaklaşımlarla bilim

The Relations of Folklore with Other Disciplines

yapmak ancak üniversitelerin desteğiyle mümkün olabilir. Üniversitelerdeki idari yapılanma ve yükselme kriterlerinin çokdisiplinli veya disiplinlerötesi çalışmaya uygun olması gerekir. Fakülte yapıları ve eğitim programları yeniden yapılandırılmalıdır. Birbirine yakın disiplinler bir çatı altında toplanılmalı, farklı disiplinlere mensup bilim insanlarından oluşan akademik bir kadro oluşturulmalı, öğrenciler için disiplinlerarası yaklaşımla çalışabilecek dersler konulmalıdır. Farklı disiplinlerden faydalanarak ortak bilimsel yazılar yazılmalıdır. Ortak çalışmaların yapılmasının önündeki en büyük engel akademik yükselme kriterleridir. Yapılan çalışmalardan alınacak puanların düşük olması ve bu puanların yükselme kriterinde kullanılması bilim insanlarının ortak çalışmalarını engellemektedir. Diğer engeller ise başaramama kaygısı, eleştirilme korkusu, alanının dışına çıkmama isteğidir. Yukarıdaki nedenlerden dolayı kaygılanan akademisyenler kendi alanları dışına çıkıp risk almaktan kaçınmaktadır. Çokdisiplinli veya disiplinlerötesi çalışmalar dergi hakem süreçlerinde bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu tür çalışmalar genellikle alan dışı kabul edilip reddedilir. Bu da bu tür çalışma yapmayı düşünen bilim insanlarının hevesini kırmaktadır. Şartlar daha uygun hâle getirilirse birçok bilim insanının disiplinlerarası, disiplinler ötesi ve çok disiplinli çalışmalara karşı bakış açıları değişecektir.

Halk bilimi alanında ise disiplinlerarası çalışma yapanların sayısının her geçen gün arttığı görülmektedir. Halk biliminin inceleme alanına giren herhangi bir konuyu tek halk bilimi yöntem ve tekniğiyle incelemeye tabi tutmak artık ihtiyaca cevap vermemektedir. Birçok disiplinle ortak konulara sahip olması halk bilimciyi çokdisiplinli ya da disiplinlerötesi çalışmaya itmektedir. Halk biliminin psikoloji, sosyoloji, tarih, coğrafya, dil bilimi ve din bilimi disiplinleri ile arasında bir ilişki vardır. Halk bilimine ait herhangi bir ürün incelendiğinde bu disiplinlerden bağımsız olarak tek halk bilimi disiplininin yöntemleriyle incelenmemelidir. İncelendiği takdirde bir yönüyle eksik kalacaktır. Halkın yaşadığı coğrafya, içinde bulunduğu tarihî dönem, kullandığı dil, mensup olduğu inanç

Halk Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

sistemleri ve dinler, toplumun psikolojik durumu ve sosyal yapısı yaratılan ürünü şekillendirir. Bu sebepten tek disiplinin inceleme yöntemiyle halk bilgisi ürünleri tahlil edilirse yapılan çalışma eksik kalacaktır. Çünkü bazı konular birden fazla disiplinin çalışma alanına girer. Bu da çokdisiplinli ve disiplinlerötesi çalışma ihtiyacını doğurmuştur.

Disiplinlerötesi ve çokdisiplinli çalışmaların artması disiplinlerarası çalışmaların hızını artıracaktır. Derli toplu bilgiye kolay ulaşmak, farklı disiplinlerin bakış açısıyla incelenmiş konuları okumak disiplinlerarası çalışmaların kalitesini artıracaktır.

Kaynakça

- Akın, B. (2018). Kültürel Bellek ve Müzik, *Eurasian Journal of Music and Dance*, (13), 101-117.
- Akın, B. (2020). Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Milli Folklor*, (127), 172-185.
- Aydın, A. (1999). Prof. Dr. Oktay Efendiye: “Safavi Devleti, Bir Kızılbaş Türk Devletiydi”. *Milli Folklor*, (44), 91-99.
- Baltalimanı. (t.y.) Bilim Tarihi ve Bilim Dalları. Erişim adresi: <http://www.baltalimanı.com/pdf/BilimTarihiveBilimDallari.pdf>
- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. Adam Yayınları.
- Caynakova, A. (Haz.). (2004). *Cañıl Mirza* (Abdıbalık Çorabayev Varyantı). (Mehmet Aça, Akt.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çınar, G. K. (2001). İki Büyük Türk Hakanı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu. *History Studies*, 3(2), 75-87.
- Dilek, İ. (Haz.). (2007). *Altay Destanları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi.
- Garriyev, B. A. (2007). *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*. (Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul, Çev.). Türk Dil Kurumları Yayınları.

The Relations of Folklore with Other Disciplines

- Keskin, A. (2019). *Alkışlar ve Kargışlar rnekleminde Folklor ve Disiplinlerarasılık*. 1. Baskı. Akçağ Yayınları.
- Topdemir, H. G., Unat, Y. (2014). *Bilim Tarihi*. 7. Baskı. Pegem Akademi Yayınları.
- Ulusoy, G. (2007). Disiplinlerarası Araştırma ve Eğitim. *Değişim ağında Yüksek ğretim: Global Trendler- Paradığmal Yönelimler*. (Coşkun Can Aktan Ed.). Birinci Baskı. İzmir: Yaşar Üniversitesi, 389-398.
- Yarımca, . (2011). Disiplinler Arası Yaklaşıma Dayalı Bir Durum alışması. *Akademik Bakış Dergisi*, (25), 1-22.
- Yıldırım, A. (1996). Disiplinler Arası ğretim Kavramı ve Programlar Açısından Doğurduğu Sonuçlar. *H.. Eğitim Fakültesi Dergisi*,(12),89-94

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

HALK HEKİMLİĞİ HAKKINDAKİ KİTAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Evaluation on Books about Folk Medicine

Şule Berber

Bilim Uzmanı, Mersin/Türkiye, [sule25288@gmail.com.tr](mailto:sule25288@gmail.com)

Abdulselam Arvas

Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye, arvas@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 21.02.2022

Kabul Tarihi: 15.04.2022

Öz

Halk hekimliği, hastalıkları sağaltmaya yönelik her kesimden kişilerin başvurduğu geleneksel uygulamalar bütünüdür. Halk hekimi ise bu geleneksel uygulamaları gerçekleştiren kişidir. Halk hekimlerinin başlıca görevi, hastalara yapılacak tedavileri tespit etmek ve doğanın mucizevî gücü ile büyüsel yöntemlerden yararlanarak insanları iyileştirmektir. Yapılan tedaviler neticesinde elde edilen deneyimler sözlü kültür vasıtasıyla aktarılmış, korunmuş ve aynı vaka ile karşılaşıldığı zaman bunlardan yararlanarak hastalar daha kolay tedavi edilmiştir. Geleneksel halk hekimliği insanoğlunun yaşam tecrübesi ile ortaya çıkmış ve hangi hastalığa neyin deva olduğu bu tecrübelerle tespit edilmiştir. Bu gelenek, modern tıbbın gelişmediği zamanlarda insanların müracaat ettiği belki de tek tedavi yöntemi olmuştur. Buna karşın modern tıbbın yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde pek çok toplumun, geleneksel halk hekimliği uygulamalarını tercih etmediği gözlenmektedir. Yine de geleneksel halk hekimliği uygulamalarına hâlâ müracaat eden toplumlar bulunmaktadır. Çok eski dönemlerden beri halk hekimliğinin devam ettiği coğrafyalardan biri Türkiye coğrafyasıdır. Özellikle dışa kapalı olan ve geleneksel yaşam tarzını devam ettiren şehirlerde insanlar halk hekimliğine başvurmaktadır.

* Bu makale, EF080120L01 numarasıyla Çankırı Karatekin Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenen ve 15 Ekim 2021’de savunulan “Çankırı’da Geleneksel Halk Hekimliği” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

An Evaluation on Books about Folk Medicine

Türkiye’de halk hekimliğinin devam etmesinin nedeni insanların geleneksel yaşam tarzını koruması ve geleneksel bilgiyi şifâhen nesilden nesle aktarmasıdır. Bu anlamda halk hekimliğinin tarih boyunca kabul edilen din ve inanışlara bağlı olarak Türklere yaşatıldığı ileri sürülmüştür. Daha önce yapılan araştırmalarda bu inanışlar içerisinde Şamanizm’in etkili olduğu ve Türklere halk hekimliğinin kökenlerinin ise kamlara dayandığı ifade edilmiştir. Gerçekten yazılı literatür incelendiği zaman Türklere ait halk hekimliği hakkında çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu makalede, yapılan literatür taraması neticesinde Türkiye’de halk hekimliği konusunu işleyen bazı kitapların bir bibliyografyası ve bunların kısa bir tanıtımı yapılmaktadır. İlgili kitaplar, 1936-2020 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Makalenin amacı, halk hekimliğine ilişkin yazılan eserlerin derli toplu bir tanıtımını bilim insanlarının istifadesine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, halk hekimliği, hastalık, geleneksel tedavi, literatür.

Abstract

Folk medicine is a set of traditional practices that people resort to prevent diseases. A folk healer is a person who performs these traditional practices. The main task of folk healers is to identify the treatments that will be prescribed to patients and to heal people, taking advantage of the miraculous power of nature. The experiences obtained as a result of the treatments were recorded and the patients were treated more easily by taking advantage of them when the same case was encountered. Traditional folk medicine has emerged with the life experience of mankind and it has been determined by these experiences which disease and which thing is healing. This tradition has been perhaps the only treatment method that people have applied for in the past. However, with the spread of modern medicine, it is observed that many societies do not prefer traditional folk medicine practices today. Nevertheless, it should be mentioned that there are still societies that apply to traditional folk medicine practices. One of the geographies where folk medicine has been going on since ancient times is Turkey. In particular, it can be noted that in cities that are closed to the outside and continue the traditional way of life, people resort to folk medicine. It can be said that the reason for the continuation of folk medicine in Turkey is that people maintain a

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

traditional lifestyle and transmit traditional knowledge orally from generation to generation. In this sense, it has been suggested that folk medicine is practiced in the Turks depending on the religions and beliefs accepted throughout history. In previous studies, it has been stated that Shamanism is effective in these beliefs and that the origins of folk medicine in Turks are based on shamans. Indeed, when the written literature is examined, it is seen that a lot of research has been done on folk medicine belonging to the Turks. In this article, as a result of the literature review, a bibliography of some books on the subject of folk medicine in Turkey and a brief introduction to them are made. The related books cover a time period between 1936 and 2020. The purpose of the article is to provide a proper introduction of the works written on folk medicine for the benefit of scientists.

Keywords: Turkey, folk medicine, disease, traditional medicine, literature.

Giriş

Geçmiş çok eskiye dayanan ve günümüzde de bilimsel literatürde sıklıkla kullanılan halk hekimliği, kültür tarihimizin önemli bir parçasıdır. Halk hekimliği bir bakıma insanoğlunun hastalıklar karşısında kendi sağlığına kavuşma mücadelesidir. Bunun için de insanlar, en eski dönemlerden beri karşılaştığı hastalıkları iyileştirmek için çeşitli tedaviler bulmuş ve bunları da hastalara uygulamıştır. Bu kapsamda farklı hastalıklar için eskiden tespit edilen ve son döneme hatta günümüze kadar ulaşan uygulamaların, şehir hayatından uzak, geleneksel yaşam tarzını devam ettiren kişiler arasında daha yaygın olduğu ifade edilebilir. Halk hekimliğine dair pek çok kitabın geçmiş dönemlerden günümüze miras olarak kalması ve bugün de konuya dair başka kitapların yazılıyor olması aslında halk hekimliğinin toplum nezdinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu makalede halk hekimliği üzerine yazılan veya bu konudan bahseden kitapların bir bibliyografyası hazırlanmak istenmiş ve literatür taraması neticesinde tespit edilip ulaşılabilenlerin muhtevası hakkında kısa bilgi verilmiştir. Tez ve makale gibi araştırmalar ise çalışmaya dâhil edilmemiştir zira bunlar da ele

An Evaluation on Books about Folk Medicine

alınsaydı, makalenin hacmi çok genişleyecek ve çalışma sınırlarını aşacaktı. Bu yüzden araştırmada konuya ilişkin olarak sadece kitaplar tercih edilmiştir.

Makalede incelenen kitapların genel anlamda halk hekimliğine dair tanım ve tasniflerin yanı sıra ilgili hastalıklara yönelik tedavi yöntemlerini ele aldığı ifade edilebilir. Tespit edilen eserlerin daha ziyade Türkiye merkezli halk hekimliği hakkında olmasının yanı sıra Eski Türklerin halk hekimliğinin veya başka konuları ele alan ancak halk hekimliğini de içerisinde barındıran araştırmalar olduğunu da dile getirmek gerekmektedir. Bu mânâda konuya ilişkin elde edilen eserlerin sağlıkla ilgili genel konuları, Eski Türklerin halk hekimliğini, son yüzyıl içindeki Anadolu Türklerine ait halk hekimliğini veya başka bir konuda yazılsa da halk hekimliğine ait bilgileri içeren kitaplar olduğu dikkatli gözlerden kaçmamaktadır.

1. Sağlıkla İlgili Genel Konuları İnceleyen Kitaplar

42

Sağlıkla ilgili konuları bilimsel açıdan ele alan veya sağlık hakkında genel bilgi veren bazı çalışmalarda halk hekimliği hususuna da değinilmektedir. Mesela tıp ve eczacılık tarihinden veya halk sağlığından bahseden yahut genel olarak sağlık konusunu ele alan kitaplarda halk hekimliği işlenebilmektedir. Bu kapsamda N. Bedii Şehsuvaroğlu 1970 yılında yayımladığı *Eczacılık Tarihi Dersleri* adlı kitabında eczacılığın doğuşunda halk hekimliği uygulama ve yöntemlerinin olduğunu vurgulamıştır. Kitapta bir taraftan antik medeniyetlerin eczacılığı hakkında bilgi verilirken öbür taraftan Avrupa'nın ve Anadolu'nun eczacılığının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca kitapta Çankırı'da kurulan darüşşifa kısaca anlatılmış, eczacılığın sembolü olan yılan motifinin bu darüşşifada yer aldığı belirtilmiştir.

1981'de basılan Mehmet Göbelez'e ait *Dünyada Halk Tababeti (Gıdalar ve Şifalı Bitkilerle Mahalli Tedaviler)* adlı eser ise sağlıkla ilgili genel mahiyette bilgiler veren bir çalışmadır. Kitap yazılırken yararlanılan kaynaklar belirtilmekte ve

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

eczanelerde satılan ilaçların bitkilerden elde edildiği anlatılmaktadır. Eserde, doktor ile eczanenin olmadığı çeşitli ülkelerde halk hekimliği tedavileriyle ilgili kitapların tercüme edilerek bunlardan yararlandığı ve bu tedaviler içerisinde her ülkenin kendisi için uygun olanlarının çevrildiği ifade edilmektedir. Yazar, eserinde ayrıca insan organlarını başlıklar hâlinde vermekte, bunları fotoğraflarla süslemekte ve bu organlarda ortaya çıkan hastalıklar ve tedaviler hakkında bilgi aktarmaktadır.

Konuya dair 2003 yılında Ali Haydar Bayat tarafından hazırlanan ve iki bölümden oluşan *Tıp Tarihi* adlı kitap da ilgi çekici bir eserdir. Kitabın girişinde genel kavramlar açıklandıktan sonra ilkel ve başka toplumlarda var olan tıp tarihi genel bir çerçeve içerisinde aktarılmaktadır. Yazar eserinde büyüsel, mistik, ritüelistik uygulamalarla halkın hastalıklardan kurtulması hakkında da bilgi vermektedir. Kitabın ikinci başlığı altında ise hem halk hekimliğine hem de kaplıca ve darüşşifalara yer verilmektedir.

Ayşegül Demirhan Erdemir ise 2014 yılında yayımladığı *Türk Tıp Tarihinde Geçmişten Günümüze Gençlik Sırları (Yüzyıl ve Daha Fazlasında Yaşamak)* adlı kitabında geçmişten bugüne kadar genç kalmak için kullanılan belli başlı drogları¹ ele almaktadır. Eserde, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında bazı Türk hekimlerinin uzun yaşamaya ve genç kalmaya dair bilgileri de ayrıca aktarılmaktadır.

Tanju Ertunç 2019 yılında çıkan *Türk Tıbbının Kısa Tarihi* adlı kitabında her toplumda olduğu gibi Türklere de tıbbın büyüsel ve ampirik şekilde geliştiğini ifade etmektedir. Türk tıp tarihçesi hakkında bilgi veren yazar, eserinde aynı zamanda bir doktor olan Şerafeddin Sabuncuoğlu'na dair bilgilere de yer vermektedir. T. Ertunç, bu eserde Türk tarihinde yapılan halk hekimliği uygulamalarını ise örnekler eşliğinde açıklamaktadır.

¹ Droglar, doğal kaynak ve maddelerden yapılan ve tedavi amacıyla kullanılan bir tür ilaç olarak ifade edilebilir.

2. Eski Türklerde Halk Hekimliğine Dair Yazılan Kitaplar

Türk kültür tarihine ilişkin yazılan çalışmalarda evvela Eski Türklerin kültürel yaşamı hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiler arasında halk hekimliğine dair hususlar da ele alınabilmektedir. Bununla birlikte Eski Türklerin hekimlik uygulamalarına ilişkin kaleme alınan eserlerin de Türkiye’de basıldığını ifade etmek gerekir. Nitekim Ahmet Süheyl Ünver tarafından 1936 yılında yazılan *Uygurlarda Tababet* adlı eser halk hekimliğiyle ilgili ilk eserlerdendir. Halk hekimliği araştırmaları için önem arz eden bu kitapta o dönemdeki Uygurların yaşadığı bölgede yetişen sebze, meyve gibi birçok ürünün tedavi amaçlı kullanıldığı anlatılmaktadır. Uygurların doğadaki her nesneyi tedavi için kullandığını örneklerle belirten yazar, onların halk ilaçlarını nasıl hazırladıkları hakkında da bilgiler vermiştir. A. S. Ünver’e göre Uygurlar, tedavi zamanına ve müddetine çok dikkat etmiştir. Bu eser, ilk dönem Uygurlarının halk hekimliğine dair önemli bir araştırmadır.

44

Aynı yazar, 1939 yılında ise *Selçuklu Tababeti* adlı başka bir kitap kaleme almıştır. Bu kitapta XI. ve XIV. yüzyıllar arası Selçuklu ve Anadolu Türk Beylikleri döneminde yapılan şifahanelere yer verilmiştir. Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde Büyük Selçuklu Devleti ile Anadolu Türk Beylikleri döneminde yazılmış olan tercüme ve telif tıp kitapları, bu kitapların tababet folkloru açısından önemi ele alınmıştır. Ayrıca o dönemlerde kullanılan şifalı sular, su efsaneleri, şifahaneler, bu şifahanelerde kullanılan yöntem ve uygulamalar açıklanmıştır. Kitapta, 1235 yılında Çankırı’da Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından kurulmuş olan şifahaneden de söz edilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde Fransızca bilgiler, üçüncü bölümünde ise Selçuklu tababetinde yapılan araştırmalara, resimlere ve kronolojik dizine yer verilmiştir.

3. Yakın Dönem Türk Halk Hekimliği Hakkındaki Bazı Çalışmalar

Bugüne kadar gerek yerli gerekse yabancı bilim adamları tarafından Türk kültür tarihiyle ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu bağlamda son yüzyıl içinde doğrudan halk

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

hekimliğine ilişkin birçok eserin varlığı da dikkat çekmektedir. Nitekim 20. asır halk hekimliği literatürü tarandığı zaman bu konuya ilişkin araştırmaların daha ziyade Türkiye'deki il veya ilçelerin örneklem alan alınarak yazıldığı görülmektedir. Mesela Kerim Ömer Çağlar tarafından 1935 yılında yayımlanan *Ankara Çevresi Suları ve Haymana Kaplıcası Üzerine Etüdler* adlı kitap bu tarz ilk çalışmalardan biridir, denebilir. Eserde, Ankara ve çevresinde bulunan şifalı sular ve bu suların halk sağlığına faydaları ele alınmış, ayrıca kaplıcaların şifa özelliği ile Haymana kaplıcasının halk hekimliğindeki önemi anlatılmıştır.

Mustafa Salman'ın 1948 yılında yayımlanan *Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği* kitabı ise Balıkesir'in Savaştepe ilçesi odaklı bir çalışmadır. Kitapta öncelikle halk hekimliği ile halk veterinerliği üzerine bilgiler verilmiş, daha sonra da alan araştırması esnasında yapılan derlemelerden bahsedilmiş ve ayrıca yörede uygulanan halk hekimliği ve halk veterinerliği pratikleri açıklanmıştır.

Bu konuya dair bir başka çalışma olan *Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları* adlı kitap ise Zeki Başar'ın 1972 yılında kaleme aldığı yedi bölümden oluşan bir eserdir. Giriş kısmında önce halk ağzındaki sözcüklerin anlaşılabilir olması için bunlara gerekli karşılıklar yazılmıştır. Birinci bölümde Erzurum gelenek, görenek, örf ve adetlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise doğum öncesinden doğuma kadar anne ve bebek ile ilgili halk inanışları, halk hekimliğine dair bilgiler bulunmaktadır. Dördüncü bölümde mistik inanışlar ve halk sağlığı için yapılan uygulamalar, yatır, türbe gibi ziyaret yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde ölüm ile ilgili inanışlar ve ritüellere yer verilmiştir. Yedinci bölümde ise Kazak Türklerinin tababet folkloru açısından Erzurum'daki benzerlikleri üzerinde durulmuştur.

Aynı yazar, 1972 yılında ise *İçtimai Âdetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz* adlı başka bir kitap daha yayımlamıştır. Kitapta Erzurum ve çevresindeki yatırlar hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar, başta Yunus Emre'nin

An Evaluation on Books about Folk Medicine

mezarı olmak üzere tüm ilçe ve köylerdeki yatırıların halk hekimliği uygulama ve inanışlarındaki önemini ele almıştır.

Selçuk Aytaç'ın 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde hazırlanmış olduğu *İstanbul Tıbbî Folkloru* adlı çalışma, doktora tezinin kitap olarak basılmış hâlidir. Yazar, iki ana bölümden oluşan bu çalışmada ocaklar, nazar gibi inanışlara yer vermiştir. İkinci bölümde İstanbul'da yer alan türbe veya ziyaret yerleri hakkında özet bir bilgi verildikten sonra kutsal yerlere hangi tedavi için gidildiği açıklanmaktadır.

Zeki Başar ise 1978 yılında yayımlanan *Halk Hekimliği ve Tıp Tarihinde Yılan* adlı kitabında antik çağlardan bu yana yılanın sağlık, tıp, hekimlik, ölümsüzlük ilişkileri hakkında bilgi vermekte ve efsane, destan, mitoloji gibi birçok edebî üründe bu hayvanın yer aldığını ifade etmektedir. Yazar, ayrıca Türk milleti için çok önemli olan Orhun Abideleri'ndeki çift başlı yılan (ejderha) ile Anadolu Selçuklu şifahanelerinin kapısında yer alan çift başlı yılanı halk hekimliği bağlamında incelemektedir. Yer altında, yer üstünde, suda yaşaması ve deri değiştirmesiyle bağlantılı olarak yılanın insanların dikkatini çektiğini anlatan Z. Başar, bu ilgi neticesinde yılanı toplum nezdinde ölümsüzlük, hekimlik ve sağaltıcı gibi birçok fonksiyon yüklediğini dile getirmektedir. Kısacası eserde Türk tıp tarihinde yılanın Orta Asya'dan Anadolu'ya sağlık sembolü olarak nasıl geldiği açıklanmaya çalışılmaktadır.

Konuya dair Uğuroğlu Barlas tarafından kaleme alınan ve ilk baskısı 1982, diğer baskısı ise 1988 yılında yapılan başka bir eser de *Safranbolu Halk Hekimliği* başlıklı kitaptır. Eserde Safranbolu halk hekimliğine ait inanış ve uygulamalar yer almakta ve buradaki ocak ile adak yerlerinde uygulanan tedavilerden söz edilmektedir. Ayrıca yazarın, bu eserde hayvanlarda bulunan hastalık ve tedavi yöntemlerini de incelediği görülmektedir.

Bu konuyla ilgili 1988 yılında yayımlanan *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* başlıklı kitap ise halk hekimliği konusunda yirmi yedi tane bildiriden oluşan bir eserdir. Bu kitapta yer alan bildirilerde, halk hekimliğine bağlı ocak kültürü,

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

drogların hastalıkları sağaltımı hakkında bilgiler bulunduğu gibi tedavi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca bildiriler arasında halk hekimliği ve eczacılığının yanı sıra insan ve hayvan sağlığı hakkında bilgiler veren çalışmalar da bulunmaktadır. Hayrettin İvgin'in bildirisindeki at hastalığı ve sağaltımı üzerine yazılan geleneksel uygulamalar buna örnek olarak gösterilebilir. Orhan Acıpayamalı ise bildirisinde halk hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönünü incelemekte ve dinsel/büyüsel ile batıl inançlara dayalı uygulamaların halk hekimliğinin kullandığı sağaltım yöntemlerinden olduğunun altını çizmektedir. Bedensel ve ruhsal hastalıkların tedavi örnekleri de yine bu eserde görülmektedir.

Hasan Hüseyin Polat tarafından 1995 yılında yazılan *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları* adlı kitapta ise Sivas'ın Ulaş ilçesinde yapılan derlemelere bağlı olarak halk hekimliği inaniş ve uygulamaları anlatılmaktadır.

Rıfat Araz'ın 1995'te yayımladığı *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği* adlı çalışma, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Harput'un fiziki ve beşerî çevresinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Tengri, iyeler ve kam hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise doğumdan ölüme kadar olan inanişların yanı sıra kurban, yağmur ve bereket gibi törenlerden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde halk hekimliği başlığı altında ocaklar, nazar, nazarlık, tütsüleme, muska, kurşun dökme inaniş ve uygulamaları anlatılmaktadır. Yazar, ziyaret yerlerinin halk hekimliğince önemine de vurgu yapmıştır.

Selim Altan, 2000 yılında yayımladığı *Manisa Tıp Folkloru: Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri* adlı çalışmasında Manisa'nın Yörük köylerinden derlediği bilgileri aktarmaktadır. Kitapta yazarın bu köylerde yürüttüğü derleme çalışmaları sonucunda tespit ettiği elli hastalığın hem kaynağı hem de tedavi yöntemleri ile uygulamalara ilişkin inanişlar yer almıştır.

2018 yılında yayımlanan İlker Avcıoğlu'na ait *Şebinkarahisar Halk Hekimliği Uygulamaları* adlı kitapta ise Şebinkarahisar'da

maddi ve manevi hastalıklara dair yapılan uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir.

2021 yılında düzenlenen ve daha sonra sunulan bildirilerin basıldığı *Halk Kültüründe Sağlık Uluslararası Sempozyumunda* ise tıp ve sağlık metinlerinden şifalı sular ile otlara, halk hekimliğinden ocaklara, bitkisel ilaçlardan geçiş dönemi ritüellerinde sağlığa kadar çok geniş yelpazede araştırmalar yer almaktadır.

4. Türk Halk Kültürüyle İlgili Kitaplarda Halk Hekimliği

Başka konuları ele almakla beraber bir bölümünü halk hekimliğine ayıran veya en azından belli başlı bölümlerde halk hekimliğinden bahseden eserler de mevcuttur. Başka deyişle esas konusu halk hekimliği olmayan ancak bu hususu da işlenen konuyla ilişkili olmasından ötürü değerlendiren kitaplar bulunmaktadır. Mesela Orhan Acıpayamlı, 1961 yılında yayımlanan *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü* adlı kitabında doğum öncesi, doğum sonrası, bebek ve anne ile ilgili inanışlar ve ritüelleri ele almış ve bunlarla bağlantılı olarak halk hekimliğine değinmiştir.

Buna benzer bir başka eser de Sedat Veyis Örnek tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazarın, 1966 yılında basılan *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* adlı kitabı halk hekimliği uygulama ve pratikleri açısından bilgi veren bir başka kaynaktır. Örnek, kitabının ilk bölümünde çalışma sahası ve yaklaşım metotları hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca bu bölümde ilkel düşünce sistemleri ile batıl kelimesinin kökenini detaylı şekilde irdelemiştir. İkinci ana bölümde çeşitli başlıklarda doğumdan ölüme kadar olan geçiş ritüellerinden bahseden yazar, bu inanışlardan başka doğa olayları, vücut ile ilgili inanışlar, ev ile ilgili inanışlar, halk hekimliği ile ilgili ocakları da incelemektedir.

Gene, Sedat Veyis Örnek’in 1977’de neşredilen *Türk Halk Bilimi* adlı kitabı da halk hekimliği alanında bilgi aktaran bir

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

kaynaktır. Kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde halkbilimi kaynakları, araştırma teknikleri ve yayınlar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde gelenek ve göreneklerden, üçüncü bölümde ise doğumdan ölüme kadar geçiş ritüellerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu geçiş ritüellerinde halk sağlığı için yapılan nazardan korunma ve sağaltma gibi uygulamalar da halk hekimliği bağlamında ele alınmıştır.

Bu konu hakkında bilgi veren bir başka eser de Ali Rıza Yalman'ın *Cenupta Türkmen Oymakları* adlı kitabıdır. Evvela beş cilt olarak yayımlanan, daha sonra 1977 yılında 2 cilt olarak tekrar basılan bu eserde güneyde Türkmen boylarına ait Yörük kültürünün geçmişten bugüne doğru gelişiminden gündelik hayattaki giyimlerine kadar geleneksel tüm folklorik unsurlara yer verilmektedir. Yazar, kitabın çeşitli bölümlerinde halkbilimi kadroları içerisinde bulunan halk hekimliğine dair folklorik unsurlardan da söz etmektedir.

Abdulkadir İnan, 1986'da neşredilen *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar* adlı eserinde dünyanın ve insanın yaratılışından bahseden mitleri ele almış ve Şamanizm ile ilgili tüm detayları başlıklar hâlinde toplayarak yazmıştır. Eserin dikkat çeken yönü ise *Kutadgu Bilig*'de yer alan Şamanist izlerin yorumlanmasıdır. A. İnan, bu yazılı eserde bulunan kamların şifacı özelliğini ele almış ve o dönemlerde kamların aslında birer tabip olduklarını ifade etmiştir. Yazar, şifacı özelliğin kamlardan Hz. Fatıma'ya kadar uzanan tarihsel sürecin Türk ve İslam kültüründe benzerliklerini karşılaştırarak açıklamıştır.

Yaşar Kalafat'ın 1990'da yayımlanan *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı çalışması iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Türk inanışları yer almıştır. Birinci bölümde “Tengri”, “Yer ve Gök İyeleri”, “Ateş ve Ocak İyeleri”, “Ruh”, “Kam” gibi başlıklar altında açıklamalar yapılmış, ateş ve ocak iyelerinin halk hekimliği inanışlarındaki izleri tespit edilmiştir. Burada ateşin Doğu Anadolu Bölgesi halkı için anlamı, değeri ve ateşli hastalıklara karşı arındırıcı güç olmasına dair inanışlar yer almakta; kamın birçok görevinin

An Evaluation on Books about Folk Medicine

yanı sıra şifacı görevine de vurgu yapılmaktadır. Eserin ikinci bölümünde doğumdan ölüme kadar geçen evredeki inanışlar yer almakta ve kurban, adak, saç törenleri, ölüm merasimleri ile ilgili bilgilere de değinilmektedir.

Zafer Öztekin, 1992’de *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü* adlı çalışmasında hastalıkların, tedavi yöntemlerinin ve bu tedavilerde kullanılan ilaçların tıbbi terimlerinin yanında âdet ve inanışlara göre halk dilindeki kullanımlarını ve değişleri de vermiştir. Bu mânâda halk hekimliğine ilişkin çok sayıda değişin bu eserde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Bahaeddin Ögel’in 1993’te neşredilen iki ciltlik *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* adlı çalışmasında destan ve efsaneler konu edinmekte, Türk kültür ve edebiyatına dair mitolojik motifler geniş şekilde açıklanmaktadır. Halk hekimliği açısından Türk mitolojisinde ateş kültünün ocak ile olan bağlantısı ve al karısı gibi inanışlara da eserde yer verilmiştir. Su ve Sular (Türk Gelenekleri ve Destanlarında), Kutlu Mukaddes Pınarlar ve Kaynaklar başlıkları altında ise halk hekimliğinde suyun mistik gücü anlatılmaktadır.

Fuat Bozkurt, 1995 yılında basılan *Türklerin Dini* adlı kitabında Türklerin geçmişten günümüze kadar olan dinî inançları ile kültürlerini ele almıştır. Kitabın, Şamanizm bölümü özellikle halk hekimliği üzerine bir kaynak niteliği taşımaktadır çünkü burada Şamanizm ekseninde sağaltım yöntemlerine dikkat çekilmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak’ın 2000’de basılan *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri* adlı eseri doçentlik tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra kitap olarak basılmıştır. Bu eserin halk hekimliği açısından önemi ise menâkıbnâmelerde yer alan veli kültünü ele almasıdır. Bu motiflerde insan, hayvan diriltme, hastalıkları iyileştirme, çocuk sahibi yapma gibi uygulamalar halk hekimliği bağlamında değerlendirilmektedir.

Nail Tan’ın, 2000 yılında kaleme aldığı *Atatürk ve Türk Halk Kültürü* adlı kitapta Atatürk ve Gelenek, Görenek, İnançlarımız,

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

Halk Hekimliği gibi başlıklar yer almaktadır. Eserin bir bölümünün halk hekimliğine ayrıldığı dikkat çekmektedir.

Ahmet Uhri'nin 2003 yılında neşredilen *Ateşin Kültür Tarihi* adlı kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Halk hekimliği ile ilgili olan birinci bölümün birinci başlığı altında ocak kültü ve ateşin tarih öncesi devirlerdeki önemi anlatılmaktadır. Birinci bölümde ayrıca pişirmenin tarihi, yeri ve önemi ele alınmaktadır. Birinci bölümün üçüncü başlığı altında ateş, toprak, cam ve bakır birlikte aktarılmıştır. İkinci ana başlıkta da ocak ve fırınların yapıları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise elde edilen sonuçlar hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Veli Saltık'ın 2004'te basılan *İz Bırakanlar: Erenler ve Alevi Ocakları* adlı kitabında halk hekimliği için önem arz eden ocaklar, özellikle Alevî ve Bektaşî ocakları ele alınmış, ocak olarak bilinen yatır ve türbeler, Dede Korkut, Hoca Ahmet Yesevî, Pir İlyas gibi ilk erenler anlatılmıştır. Eserde yatır ve türbelerin halk inanışları ile halk hekimliğindeki yeri ve önemine de ayrıca dikkat çekilmiştir.

2004 yılında yayımlanan *Türk Kültüründe Ağaç Kültü* adlı çalışma Pervin Ergun'un kaleme aldığı bir kitap olup, burada ağacın mistik sağaltma gücüyle "Ağaçtan Doğma: Ağaç ve Çocuk" başlığı altında kısırlığın tedavisi, doğumdan sonra çocuğun yaşaması ve doğacak çocuğun erkek olması için uygulanan halk hekimliğiyle ilişkili ritüeller anlatılmaktadır.

Ali Yaman tarafından yazılan ve 2006 yılında basılan *Kızılbaş Alevi Ocakları* adlı çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Anadolu'da yapılan türbe, yatır ve dergâhlar aktarılmaktadır. Anadolu'da bulunan türbelerin en önemlilerinden biri olan ve aynı zamanda Çankırı halk hekimliğinde önemli bir ocak olan Hacı Murad-ı Veli Türbesi de anlatılmaktadır. Yazar, eserin ikinci bölümünü İngilizce olarak hazırlamıştır.

Türk şamanlığı için önemli bir kaynak olan *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* adlı kitap Fuzuli Bayat'ın kaleminden çıkan bir eserdir. Yazarın belirttiğine göre şamanın görevleri arasında

An Evaluation on Books about Folk Medicine

halk sağaltımını yapmak da vardır. Eserin halk hekimliği açısından en önemli bölümü ise şaman tedavi sistemlerinin anlatıldığı ikinci bölümdür. Halk hekimliği ile aranan inanış, uygulama ve ritüeller burada anlatılmaktadır.

Yaşar Çoruhlu'nun 2010 yılında yayımlanan *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* adlı eseri altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şamanizm, şaman, mitolojik tanrı ve ruhlar hakkında bilgi yer almaktadır. İkinci bölüm Türk mitolojisinde dünya ile insanın yaratılışı ve hayvanların türeyişi hakkında bilgileri içerir. Üçüncü bölümde ölüm ve kıyamet inanışları yer alır. Dördüncü bölümde Türk mitolojisinde hayvanların yeri ve on iki hayvanlı Türk takvimi yer almaktadır. Beş ve altıncı bölümlerde ise dinî törenler, bayramlar, renkler ve sayıların mitolojik anlamları ve inanışları bulunmaktadır. Eski Türklerin hastalıklara ve bu hastalıkların tedavisine yönelik inanç ve ritüelleri son bölümde açıklanmıştır.

2011 yılında Ali Berat Alptekin tarafından yayınlanan *Halk Bilimi Araştırmaları* adlı kitabın bir bölümü “Halk Biliminden Halk Hekimliğine” başlığını taşımaktadır. Türk masal, hikâye ve inanışlarında halk hekimliğinin izlerinin arandığı bu bölümde halk inanışlarından el verme geleneği hakkında bilgiler verilmekte ve halk hekimliğinde ilaç hazırlama ve tedavi uygulamaları aktarılmaktadır.

Hamza Aksüt'ün 2012'de yayımlanan *Aleviler: Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan* adlı çalışması özellikle ocaklar bakımından dikkat çekicidir. Dokuz bölümden oluşan eserde yerleşim alanlarına göre Alevi ocakları anlatılmaktadır. Birinci bölümde Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanan ocaklar anlatılmakta ve bu ocağa bağlı Çankırı'daki Hacı Murad-ı Veli Ocağı da tanıtılmaktadır. İkinci bölümde Dede Garkın Ocağı, üçüncü bölümde Baba Mansur Ocağı, dördüncü bölümde Avuçan Ocağı, beşinci bölümde Şih Ahmet Ocağı, altıncı bölümde konum olarak belirlenemeyen Alevi ocakları, yedinci bölümde Sultan Sahak Ocağı, sekizinci bölümde Nusayriler, dokuzuncu bölümde Nusayriler başlığı altında dede ocakları aktarılmıştır.

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

Cengiz Bütün ve Dercan Temel tarafından editörlüğü yapılan ve 2014 yılında hazırlanan *Bursa Köylerinde Halk Hekimliği, Uygulama Örnekleri ve İnanışları - I / Somut Olmayan Kültürel Miras* adlı kitapta Bursa ve çevresinde halk hekimliğinin unutulmaya yüz tutan bazı tedavi yöntemlerine ve uygulamaların önemine dikkat çekilmektedir.

Bayram Durbilmez, 2017 yılında neşredilen *Türk Dünyası Kültürü* adlı eserde diğer Türk topluluklarının gelenek, görenek, örflerini ve sözlü edebiyatlarını araştırmanın yanı sıra halk hekimliği konusuna da bir başlık ayırmıştır.

Abdulsalam Arvas'ın 2018'de yayımlanan *Tarih ve Folklor Bağlamında Hacı Murad-ı Veli Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Horasan tasavvuf geleneği anlatılmaktadır. İkinci bölümde Horasan Türk tasavvufu, Çankırı'nın Türkleşme ve Müslümanlaşma süreci özetlenmektedir. Üçüncü bölümde Hacı Murad-ı Veli'nin tarihteki yeri ve onun hakkında anlatılan mistik inanışlar aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde ise “Hacı Murad- Veli ve Halk Hekimliği” başlığı altında Hacı Murad-ı Veli türbesi etrafında gelişen halk hekimliği uygulamaları ve inanışları ele alınmaktadır.

Bülent Arı'nın 2020 yılında kaleme aldığı *Hatay Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar* adlı kitabında ise temelde Hatay halkının kültürel unsurları yer almıştır. Hatay halk kültüründe yaşamaya devam eden doğum, evlenme ve ölüm gibi inanış ve uygulamalardan bahseden yazar ayrıca Hatay mutfağını ve burada kullanılan lakapları da değerlendirmiştir. Hatay halk edebiyatı örnekleri, el sanatları, halk oyunları, geleneksel çocuk oyunları, halk hekimliği uygulamaları eserde yer alan diğer başlıklardır.

Doktora tezini 2020 yılında kitap olarak bastıran Rifai Erten, *Türk Halk İnanışlarında Maddi ve Manevi Şifa* adlı kitabında toplumların tarih boyunca yaşadığı salgın hastalık gibi sorunlardan bahsetmektedir. Yazar ayrıca fiziki ve ruhi-psikolojik hastalıklar için yapılan uygulamaları ise Türk halk hekimliği inanış ve uygulamaları çerçevesinde incelemektedir.

Sonuç

Sağlık, bir toplumun refah seviyesinin açık bir göstergesidir ama aynı zamanda toplumda huzuru sağlayan en önemli unsurlardan biridir. İnsanoğlu bilinen tarihî devirlerden bugüne kadar bireyin ve toplumun sağlıklı olması için çaba sarf etmiştir. Bu mânâda önceki insanların tecrübesi sonraki kuşaklara yol göstermiş ve halk hekimliği denilen bir alan ortaya çıkmıştır. Buna ilişkin uygulamalar ve hastaların tedavisi için yapılan yöntemler ise her dönem ya kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış ya da yazılı hâle getirilmiş ve böylece sağlıklı ilgili geleneksel tedaviler günümüze ulaşmıştır.

Sağlık, her dönem olduğu gibi bugün de gündemde olan ve bundan sonraki süreçlerde de insanı meşgul edecek bir konudur. Bundan dolayı bilim insanları sadece çağdaş sağlık yöntemleriyle değil aynı zamanda geleneksel sağlık metotlarıyla da ilgilenmektedir. Zira halk hekimliğinde gerek ocaklar ve gerekse birçok inanış ve uygulamalar unutulmaya yüz tutmuştur. Bundan mütevellit sağlık veya sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında bu konuya dair çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu araştırmada, çok geniş bir konu olmasından ötürü, çeşitli alanlarda halk hekimliği konusunu işleyen bazı kitapların kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Bu çalışmaları tanıtmak suretiyle konuya ilgi duyanların böyle bir bibliyografyaya hızla ulaşmalarının faydalı olacağı müşahade edilmiştir. Nitekim literatür taraması sonucunda halk hekimliğinin ilgi çekici bir konu olduğu ve buna dair çok sayıda çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Netice itibarıyla bu çalışma ile Türk halk hekimliği üzerine tanıtım odaklı bir bibliyografya denemesi yapılmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aksüt, H. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Halk Hekimliği Hakkındaki Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme

- Altan, S. (2000). *Manisa Tıp Folkloru Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Arvas, A. (2018). *Tarih ve Folklor Bağlamında Hacı Murad-ı Veli Üzerine Bir Araştırma*. Çankırı: Bizim Çankırı Gazetesi Sanat Ofset Matbaacılık.
- Aytar, S. (1980). *İstanbul Tıbbî Folkloru*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Başar, Z. (1972). *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Başar, Z. (1972). *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Başar, Z. (1973). *Erzurum İlinde Şifalı Sular Yerleri Genel Durumu Nitelikleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bayat, A. H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi.
- Bozkurt, F. (1995). *Türklerin Dini*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Çağlar, K. Ö. (1935). *Ankara Çevresi Suları ve Haymana Kaplıcası Üzerine Etüdler*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Erdemir Demirhan, A. (2014). *Türk Tıp Tarihinde Geçmişten Günümüze Gençlik Sırları (Yüzyıl ve Daha Fazlasında Yaşamak)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.

An Evaluation on Books about Folk Medicine

- Ocak, A.Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Örnek, S. V. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Öztek, Z. (2006). *Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, H. H. (1995). *Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Salman, M. (1961). *Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği*. Ankara: Ulus Yayınları.
- Saltık, V. (2004). *İz Bırakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1970). *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Uhri, A. (2003). *Ateşin Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ünver, A.S. (1936). *Uygurlarda Tababet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Ünver, A.S. (1939). *Selçuklu Tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalman, A. R. (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TEKİ HARİTA VE ORTAÖĞRETİMDE TANINIRLIĞI

*Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in
Secondary Education*

Çiğdem Ormanoğlu

Felsefe Öğretmeni, Keçiören Vatanserver Şehit Tümgeneral Aydoğan Aydın
Fen Lisesi, Ankara/Türkiye, c.ormanoglu@hotmail.com

Emincan Ünal

Öğrenci, 12. Sınıf, Keçiören Vatanserver Şehit Tümgeneral Aydoğan Aydın
Fen Lisesi, Ankara/Türkiye, emincanunal8@gmail.com

Zehra Çevlik

Öğrenci, 12. Sınıf, Keçiören Vatanserver Şehit Tümgeneral Aydoğan Aydın
Fen Lisesi, Ankara/Türkiye, cvlkzehra@gmail.com

Geliş Tarihi: 26.02.2022

Kabul Tarihi: 23.05.2022

Öz

Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eseri, 2017 yılında UNESCO Dünya Belleği Kütüğü'ne belgesel miras olarak kaydedilmiş Türk kültürünün eşsiz eserlerindedir. Kâşgarlı Mahmud eserinde, 11. yüzyıldaki Türk yurtlarını gösteren, Türk dünyası haritasına da yer vermiştir. Harita, bir Türk'ün çizdiği ilk dünya haritasıdır. *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası hakkında genellikle akademik düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Ortaöğretim müfredatında ise *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasına ilişkin 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı'ndaki çok sınırlı bilgi dışında herhangi bir bilgi veya kullanılan bir eğitim materyali bulunmamaktadır. Bu nedenle ortaöğretim öğrencilerinin de haritayla ilgili bilgi ve farkındalık seviyelerini geliştirecek çalışmalara ve materyallere ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün çok bilinen "Türkçe'nin ilk sözlüğü ve dil bilgisi kitabı olma" niteliğinden farklı ve özgün bir yönünü ortaya koymanın ve bu özgünlüğün farkında olmanın önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, Kâşgarlı

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve bu eserdeki harita hakkında bilgilere yer verilmekte ve ortaöğretim öğrencilerince bilinmesi ve tanınmasını sağlayarak farkındalıklarını artırmaya dönük gerçekleştirilen uygulama ve sonuçları ile geliştirilen materyal tanıtılmaktadır. Çalışmamız kapsamında *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası gibi değerli bilgiler içeren tarihî haritalar hakkında eğitim materyalleri oluşturularak kullanılmasının, ortaöğretim öğrencilerinin bilgi, farkındalık ve harita okuryazarlığını geliştireceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Türk dünyası, harita, materyal.

Abstract

Mahmud al-Kashgari's *Diwan Lughat al-Turk* is one of the unique works of Turkish culture, which was registered as a documentary heritage in the UNESCO Memory of the World Register in 2017. Mahmud al-Kashgari also included a map of the Turkic world in his work, showing the Turk homelands in the 11th century. The map is the first world map drawn by a Turk. Generally, academic studies have been conducted on the *Diwan Lughat al-Turk* map. In the secondary education curriculum, there is no information or educational material used, except for the very limited information in the 9th Grade Geography textbook regarding the *Diwan Lughat al-Turk* map. For this reason, it is considered that there is a need for studies and materials that will improve the knowledge and awareness level of secondary school students about the map. It is considered that it is important to reveal a different and original aspect of *Diwan Lughat al-Turk* from the well-known "being the first dictionary and grammar book of the Turkish Language" and to be aware of this originality. In this study, information about Mahmud al-Kashgari, *Diwan Lughat al-Turk*, *Diwan Lughat al-Turk* map is given, and the results of the application and the developed material to increase their awareness by making them known and recognized by secondary school students are introduced. Within the scope of our study, it was concluded that creating and using educational materials about historical maps containing valuable information such as *Diwan Lughat al-Turk* map will improve the knowledge, awareness and map literacy of secondary school students.

Keywords: Mahmud al-Kashgari, *Diwan Lughat al-Turk*, Turkic world, map, material.

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Giriş

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün çevirisini yapan Besim Atalay, 1985 tarihli çevirisinde son söz olarak şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Divanü Lugat-it-Türk bir hazinedir; onun üzerinde üç, beş kişinin çalışması yeterli değildir. Divanın üzerinde yüzlerce kişi çalışacak ve her çalışan yeni bir cevher bulacaktır*” (Atalay, 1985).

Çalışmamızda, 11. yüzyılda Karahanlılar devrinde yaşamış büyük Türk dilcisi Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı eşsiz dil hazinesi *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün cevherlerinden biri olan “ilk Türk dünyası haritasına” odaklanılmış ve ortaöğretim düzeyinde haritanın tanınırlığı ve bilinirliği hakkında değerlendirmelere yer verilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk haritası, 11. yüzyıl Türk dünyası ve ilişkili oldukları coğrafyalar hakkında çok önemli bilgiler içermektedir. Harita konusu, ortaöğretimde 9. sınıf coğrafya ders müfredatı kapsamında işlenmektedir. Ancak ortaöğretim 9. sınıflarda okutulan coğrafya ders kitabının (2019) 75. sayfasında “4. Harita Okuryazarlığı” başlığı altında, *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili genel bilgilere yer verilmekle birlikte haritanın görseli ders kitabında yer almamaktadır.

Diğer taraftan ortaokul ve imam hatip ortaokulu 6. sınıflarında okutulan *Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*'nın (2020) 76. sayfasında ise Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri arasında Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü de sayılarak sadece eserde yer alan haritanın görseline yer verilmiştir. Harita görselinin altına “*Türkçenin İlk Bilinen Sözlüğü Olan Divanı Lügatit Türk'te Yer Alan Dünya Haritası*” ibaresi konulmuş, haritayla ilgili başka da bir bilgi verilmemiştir.

Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi (2019) ders kitabının 172. sayfasında ise “*Kâşgarlı Mahmud, ilk Türk haritacısı ve filoloğudur*” cümlesi ve haritanın görseli; 177. sayfasında ise “*Bu eser sadece bir sözlük değil, Türklere ait ilk haritanın da yer aldığı ve kadim Türk kültürünün anlatıldığı bir*

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

eserdir.” cümlesi yer almakta ve bunların dışında *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi (2019) ders kitabı incelendiğinde de kitapta *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası ile ilgili hiçbir bilginin yer almadığı görülmektedir. Oysaki ders kitabının “5.5. *Beşerî ve Matematiksel Coğrafyanın Gelişimi*” başlıklı bölümünde 10. ve 11. yüzyıl Müslüman coğrafyacılarının çizmiş oldukları haritalarla ilgili bilgilere ve görsellere yer verilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk haritası hakkında akademik düzeyde çalışmalar bulunmakla birlikte haritanın Türk dünyası ve milli kültürümüz açısından önemi ve değeri ile çizilmiş olduğu dönemle ilgili sunduğu bilgiler, ders kitaplarında yer verilen sınırlı bilgiler dışında ortaöğretim öğrencileri tarafından yeterli düzeyde tanınmamakta ve bilinmemektedir.

Aynı şekilde Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı incelendiğinde ise haritanın yapısını ve özelliklerini tanıtan bir eğitim materyalinin de bulunmadığı görülmektedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasının katmanlara ayrılarak her bir katmanla ilgili bilgilerin yazılı, görsel ve sesli öğelerle öğrencilere aktarılmasını sağlayacak materyaller geliştirilmesinin özellikle öğretmenler için yardımcı destek kaynakların oluşturulması ve öğrenciler için kalıcı öğrenme sağlanması açısından önemlidir.

Öğrenmede görsel materyallerin önemi oldukça fazladır. Özellikle bilgisayarların ve dijital teknolojilerin görselliğe getirdikleri katkılar görsel öğelerin eğitimdeki önemini daha da arttırmaktadır (Bayram, 2009). Çilenti'ye atıfta bulunan Zeki Kaya (2005) eğitim uygulamalarında amaçlara ulaşılabilmesi için öğretim teknoloji ve materyallerinden yararlanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılan araştırmalarda öğrencilerin bilişsel süreçlerini aktif kılacak çoklu ortam materyallerinin öğretim sürecine dâhil edilmesiyle öğrencilerin anlamlı öğrenme durumlarının gerçekleşmesini sağladığı ve buna bağlı olarak başarılarının arttığı görülmektedir (Çetin, 2010; Aktaran: Çelebi Erol, 2019).

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Bu noktada, eğitim süreçlerinde; *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili oluşturulacak yazılı, sözlü, görüntülü, kaydedilmiş her türlü belge ve gereçlerin kullanılmasının, öğrencilerin haritayla ilgili bilgi ve bilinç düzeylerini artırarak farkındalıklarını geliştireceği ve kalıcı öğrenmeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk ve Dîvânu Lugâti't-Türk Haritası

Mahmud Kâşgar'da doğmuştur. Türklerin bulunduğu bölgeleri gezmiş, anadili olan Türkçenin bütün diyalektlerini yerlerinde öğrenmiş; geleneklerini, göreneklerini yakından izlemiştir. Atalay'dan (1940) aktaran Tekeli'ye (1985, s. 647- 648) göre Kâşgarlı Mahmud Türk tarihini, coğrafyasını ve folklorunu da çok iyi biliyordu. Kâşgarlı Mahmud'un doğum ve ölüm yılı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak eserlerini yazdığı dönem göz önüne alındığında on birinci yüzyıl içinde yaşadığı, aynı yüzyılın sonlarına doğru da öldüğü anlaşılmaktadır (Çelik, 2008, s. 380). Farklı görüşler bulunmakla birlikte Kâşgarlı Mahmud'un doğum tarihi 1008 yılı, ölüm tarihi ise 1105 yılı olarak kabul edilmektedir.

Dosay Gökdoğan (2016, s. 21), Karahanlı ailesinden gelen Kâşgarlı Mahmud'un bilgisini artırmak amacıyla Türklerin bulunduğu bölgeleri gezdiğini, Türkçenin bütün ağızlarını yerlerinde öğrendiğini, Türk gelenek ve âdetlerini deneyimlediğini belirtmektedir.

Türklük biliminin (Türkoloji) kurucusu, Türk sözlükçülüğünün ve dilticiliğinin atası kabul edilen Kâşgarlı Mahmud aynı zamanda bir coğrafya bilgini ve harita uzmanı (İltebir, 1995, s. 35); ilk Türk dünya haritacısı ve en eski Türk coğrafyacılardan biri (Sarıcaoğlu, 2008, s. 130); on birinci yüzyılın yorulmak nedir bilmeyen araştırmacısı ve ilk Türk coğrafyacısı (Akalın, 2008a, s. 479) olarak da nitelendirilmiştir.

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), doğumunun 1000. yıl dönümü dolayısıyla 2008 yılını “Kâşgarlı Mahmud Yılı” ilan etmiştir.

Kâşgarlı Mahmud’un günümüze ulaşan tek eseri *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’tür. Kâşgarlı Mahmud Divanü Lugati’t Türk’ü 25 Ocak 1072’de yazmaya başlamış ve birkaç defa gözden geçirip yeni ilaveler yaptıktan sonra 12 Şubat 1074’te tamamlamıştır. Bugün elimizde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ün İran’ın Save kasabasından olup sonradan Şam’a yerleşen Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebi’l Feth üs-Savi tarafından 1 Ağustos 1266 yılında kopya edilmiş bir tek nüshası vardır (Tekeli, 1985, s. 649). *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ün bilinen tek yazma nüshası, İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi’ndedir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu’nun önerisiyle 2017 yılında Dünya Belleği Kütüğü’ne belgesel miras olarak kaydedilmiştir (“UNESCO Türkiye Millî Komisyonu”, t.y.).

Dîvânu Lugâti’t-Türk, yalnızca bir sözlük olmayıp Türkçe’nin XI. yüzyıldaki dil özelliklerini belirten, ses ve yapı bilgisine ışık tutan bir gramer kitabı; kişi, boy ve yer adları kaynağı; Türk tarihine, coğrafyasına, mitolojisine, folklor ve halk edebiyatına dair zengin bilgiler ihtiva eden, aynı zamanda döneminin tıbbi ve tedavi usulleri hakkında bilgi veren ansiklopedik bir eser niteliği de taşımaktadır (“TDV İslam Ansiklopedisi”, t.y.).

Devrinin Türk dil ve medeniyetini temsil eden ve kendi türünde en eski Türk sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti’t-Türk*; Çitgez’in (2008, s. 1057) de ifade ettiği gibi gezilip görülen; görülüp yazılan bir seyahatnamedir. Bu açıdan Divan, 11. yüzyıl Türk coğrafyasına ait birçok şehir, kasaba, köy, akarsu, göl, dağ adlarını içine alan, bunların birçoğunu haritada gösteren ve bazıları hakkında kısa bilgiler veren bir coğrafya eseridir (Ercilasun, 2014; Aktaran: Berbercan, 2017, s. 2-3).

Kâşgarlı’nın *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eserine eşsizliğini yalnızca içerisindeki bilgiler sağlamamış, dönemi itibariyle oldukça benzersiz özellikler barındıran kendisinin çizdiği harita da bu eşsizliğe katkı sağlamıştır (Hirik, 2019, s. 17).

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te çizdiği harita, Türklerin yaşadığı coğrafyayı tanıtmak amacıyla çizilen ve günümüze ulaşan ilk Türk dünyası haritasıdır.

Kâşgarlı Mahmud, haritayı neden çizdiğini *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te şöyle açıklamaktadır: “*Türkler aslında yirmi boydur... Her boyun bulunduğu yeri de bildirdim... Bu boylar güney ile kuzey arasında bulunurlar. Bunların her birini şu değrede [dairede] birer birer gösterdim.*” (Atalay, 1985, s. 28). Devamında ise şu bilgilere yer verilir: “*Rum ülkesinden Maçin'e dek Türk ellerinin hepsinin boyu beşbin, eni üçbin fersah'tır. Tamamı sekizbin fersah eder. İyice bilinmek için bunların hepsi yeryüzü biçiminde olan daire şeklinde gösterilir.*” (Atalay, 1985, s. 30).

Kâşgarlı Mahmud, Türk boylarının yaşadığı coğrafyayı anlamakla kalmamış “*Bu boyların her biri şu haritada gösterilmiştir*” diyerek eserine eklediği harita üzerinde Türk soylu halkların yaşadığı bölgeleri göstermiştir (Akalin, 2008b, s. 75). Kâşgarlı Mahmud, dönemindeki Türk topluluklarının hangi bölgelerde yaşadığını göstermek amacıyla çizdiği bu haritaya bazı ulusların yaşadığı bölgeleri de ekleyerek yeryüzündeki belirli bölgeleri gösteren bir dünya haritası oluşturmuştur (Akalin, 2008b, s. 88). Sarıcaoğlu (2008, s. 123), haritanın Türk kavim ve bölgelerinin coğrafyasını dünya ölçeğinde göstermek amacıyla meydana getirildiğine işaret ettiğini belirtmektedir.

Türk ve dünya haritacılık tarihinde özel bir yeri olan haritanın boyutları, içten 240x300 ve dıştan 240x340 mm'dir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 121). Haritada, Türklerin oturduğu sahalar ile yakın ilişkide buldukları komşuları belirtildiği hâlde, ilişkide bulunmadıkları bölgeler gösterilmemiştir (Adalıoğlu, 2007, s. 23).

Adalıoğlu (2008, s. 2), Kâşgarlı Mahmud'un haritayla, bin yıl önceki Türk dünyası ve Türk halklarının uzaktan yakından ilgili buldukları ulus ve ülkeleri belirtmek istediğini, dolayısıyla haritada İslam ülkeleriyle beraber eski Türklerin cihan hâkimiyeti anlayışının görülebildiğini ifade etmektedir.

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

Kâşgarlı Mahmud'un haritası, dairesel bir dünya haritasıdır. Etrafındaki çemberde saat yönünde güney, batı, kuzey ve doğu istikametleri Arapça olarak yazılmıştır. Renklendirmelerin anlamı ve karşılıkları da daire dışındaki köşelerde hareketli Arapça ile belirtilmiştir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 122). Kâşgarlı Mahmud, “*dâ'ire*” sözcüğüyle dünya haritasına/haritaya işaret eder. *Divânu Lugâti't-Türk*'te “*tegre/değre*” dâirenin karşılığıdır (Sarıcaoğlu, 2008, s. 123).

Divânu Lugâti't-Türk'ün kendisi gibi, kitaba eklenen harita da değerli bir belgedir. Bu harita dairesel bir haritadır. Kâşgarlı Mahmut, kitabında, birçok memleket ve kavim adlarını saydığı hâlde, haritada bunlardan birçoğunun yerleri ve adları yazılı değildir (Ülkütaşır, 1972, s. 99).

Adaloğlu (2007, s. 27), İslâm öncesi Türk kültür izlerini taşıyan bir tarih kaynağı olarak nitelendirdiği haritanın amacının, Türk dilinin tespitini mümkün olduğunca görselleştirebilmek olduğunu ve bu yönüyle *Divânu Lugâti't-Türk*'ün amacıyla örtüşüğünü ifade etmektedir.

Kâşgarlı Mahmud, Avrupalılardan 600 yıl önce yaptığı haritasını dünyanın yuvarlak olduğu yolundaki teoriye göre çizmiştir. Asya kıtasının yarım daire şeklinde dağlarını, denizlerini nehir ve göllerini basit geometrik şekillerle ifade etmiştir (İltebir, 1995, s. 35).

Bütün dünyanın merkezi olarak izah etmeye çalıştığı Türk coğrafyası ve vatani; ırmaklarıyla, gölleri, dağları, denizleri ve şehirleriyle ayrıca büyük bir dünya haritası içinde izah edilmektedir. Bu eser o günün coğrafya bilgisinin Türklerde ne kadar üst seviyede olduğunu göstermeye yeterlidir (Kafalı, 1995, s. 92).

Türk tarihî coğrafyasında yer alan, Kâşgarlı döneminde var olan veya bir kısmı artık harabeye dönen şehirler de Kâşgarlı'nın eserinde en doğudan en batıya doğru birer birer izah olunmuştur. Günümüzde bu tarihî Türk şehirlerinin pek çoğu tamamen harabe hâline gelmiştir (Kafalı, 1995, s. 93).

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Kâşgarlı Mahmud'un haritasını yuvarlak biçimde çizmesi ve bunu da dünyanın biçimi ile açıklaması, on birinci yüzyılda dünyanın yuvarlak olduğunun Türkler tarafından bilindiğini göstermektedir (Kâşgarlı Mahmud'un Haritası, 2018).

Kâşgarlı Mahmud haritayı nasıl çizdiğine veya hangi ölççeği kullandığına dair bir bilgi aktarmamıştır. Isık Göl'ün konumlandırılmasındaki isabet, Kâşgarlı'nın ölçek düşüncesine sahip olduğunu gösterir. Buna rağmen onun belirli bir ölçek dâhilinde hareket ettiği anlaşılabilir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 127).

Ana hedefini Türk topluluklarının gösterilmesinin oluşturduğu ve çizimlerin genelde düz ve konumlandırmaların kısmen itibari olduğu haritada kroki/şema görünümü de belirgindir. Bu bakış açısıyla ve günümüz terminolojisiyle Kâşgarlı Mahmud'un çalışması, Türk coğrafyasına odaklı tematik dünya haritasıdır (Sarıcaoğlu, 2008, s. 123).

Kâşgarlı Mahmud'un Türk dünyası haritası basit ve plan şeklinde olup İslâm ülkeleri düzenli bir şekilde planlanıp bölgelere ayrılmıştır (Adalıoğlu, 2007, s. 27).

Kâşgarlı'nın bildirdiğine göre Türklerle meskûn alanın uzunluğu 5 bin, genişliği 3 bin fersaktır. Ülkelere ve yüzyıllara göre değişen fersah ölçüleri olmakla birlikte, bir fikir edinmek amacıyla ve 1 fersahın yaklaşık 3 mil veya 5 km olduğu kabulüyle bir hesaplama yapılabilir. Böylece 25 bin kilometrelik bir uzunluk ve 15 bin kilometrelik bir genişlik sözü konusudur (Sarıcaoğlu, 2008, s. 123).

Haritada batıda gösterilen yerler Kıpçakların ve Frenklerin oturdukları İtil boylarına kadar uzanmaktadır. Güneyde Hint, Sint, Çad, Berber, Habeş, Zenci ülkeleri, doğuda Çin ve Japonya, güneybatıda da Mısır, Mağrip, Endülüs gösterilmiştir ("Dîvânu Lugâti't-Türk", t.y). Çok daha genel olarak Kâşgarlı'nın dünya haritası Orta Asya, Çin ve Kuzey Afrika'yı kapsamaktadır (Sarıcaoğlu, 2008, s. 127).

Kâşgarlı, Türk dünyası haritasında, İslâm dünyasının en batı uç noktasında İspanya (Endülüs)'yü gösteriyor. Ancak Türklerin yaşadığı coğrafyayı Rum ülkesinden başlatıyor ki burası tam

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

kuzeybatıda gösterilmiş olan Haliç (aliç) yani İstanbul'dur (Adalıoğlu, 2007, s. 10-11).

Haritanın ana merkez noktasını Türk hükümdarlarının oturdukları Balasagun şehri teşkil etmektedir. Diğer coğrafi adlandırmalar, yer adları ve ülkeler de, haritanın merkezine göre ayarlanmıştır (Kaşgarlı Mahmud'un Dünya Haritası, 2014).

Haritada renklerle gösterilen deniz, nehir ve dağların yanı sıra Seyhun, Ceyhun, İla, İtil, İrtiş nehirleri, Karaçuk ve Serendip dağları, adları anılarak belirtilen coğrafya adlarıdır ("Dîvânu Lugâti't-Türk", t.y).

Haritaki eleman ve sembollere bakıldığında İslam haritacılık geleneğini yansıtan dünya haritasında bu birikimin izleri belirgindir. "Arz-ı Ye'cüc ve Me'cüc", "Sedd-i Zi'l-karneyn", "Mahbit-i Âdem aleyhisselâm", Kaşgarlı Mahmud'un çalışmasındaki İslam coğrafya ve haritacılık geleneğinin en açık yansımalarıdır. Haritanın uzak köşelerine yerleştirilen bu isimler, bilinmeyen bölgelerle ilgili efsanevi konumlandırmalar arasındadır (Sarıcaoğlu, 2008, s. 127).

66

Kuzey'de, soğuk olduğundan insanların oturmasına elverişli olmayan yerler olarak haritada yazılan coğrafya Kuzey Kutbu, güneybatıda aşırı sıcaklar sebebiyle ikametinin mümkün olmadığı bildirilen coğrafya ise Afrika'daki Büyük Sahrâ'dır (Ülkütaşır, 1972; Aktaran: Sarıcaoğlu, 2008, s. 128). Adalıoğlu (2007, s. 16) ve İltebir (1995, s. 36) ise buranın Ekvator olduğunu belirtmektedir.

Türk dünyası ile o günün bilinen ülkelerini gösteren bu harita, İslâmî dönem Türk coğrafyasının ve haritacılığının en özgün ürünüdür. Ne yazık ki, günümüze değin bu harita Batılı bilginler tarafından ele alınıp az çok işlendiği hâlde Türk bilginlerince gereği kadar ilgilenilmemiştir (Adalıoğlu, 2007, s. 2). Aynı şekilde, Çitgez (2008, s. 1058) de Kaşgarlı Mahmud ile özdeşleşmiş olmasına rağmen bu harita üzerinde şimdiye dek fazla çalışma yapılmadığını belirtmektedir.

Adalıoğlu (2007, s. 7), *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün tercümesi, edebî ve gramer yönü üzerinde gerek yurt içinde gerekse yurt

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

dışında birçok çalışma yapıldığını ancak eserdeki harita üzerinde fazla durulmadığını ifade etmektedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün günümüzdeki tek yazma nüshası ile bazı diğer kaynaklarda yer alan harita görsellerine çalışmanın ekinde (EK 1) yer verilmiştir.

Günümüzde Kâşgarlı Mahmud'un dünya haritasının Belhî ekolü olarak bilinen İslam coğrafyacıları tarzını yansıttığı genel bir kabul görmüştür. İslam ülkelerini coğrafi bölgeler esasına göre sınıflandıran ve bu bölgelerin haritalarını çizen Belh coğrafyacıları, coğrafi sınırları belirlenmiş ülke kavramını ilk defa kullanan Müslüman coğrafyacılarıdır. Çizimlerde kullanılan şekiller sadece dikeyler, yataylar, doksan derecelik açılar, daire kavisler olup gereksiz coğrafi ayrıntılardan arındırılmıştır (Okur vd., 2019, s. 62, 63).

Belhî ekolünün tesirine rağmen Kâşgarlı Mahmud'un Türk merkezli bir dünya haritası çizdiği açıktır. Haritanın merkezini Balasagun şehrinin teşkil etmesi, Türklerin meskûn buldukları sahalarla onlara ait göl, şehir ve denizlerin itina ile gösterilmesi, bu hususu açıkça gösterir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. xxvii).

Haritanın en dışındaki dairede dört ana yönü işaret eden; eş-şark (doğu), eş-şimal (kuzey), el-garb (batı) ve el-cenûb (güney) şeklinde yön isimleri yer almaktadır. Haritanın tepe noktasında doğu, altta batı, sağda güney, solda kuzey yön gösterilmiştir (Adaloğlu, 2007, s. 10). Haritada “Doğu ile Kuzey” ve “Batı ile Güney” aynı hizadadır (Çitgez, 2008, s. 1068). Haritanın esas yön alma noktasını, doğu teşkil etmiştir (Kaşgarlı Mahmud'un Dünya Haritası, 2014).

Haritanın yönü ise, güneşin doğduğu tarafı gösteren doğudur. Bu tercihin eski Türk inançlarından kaynaklandığı, Orhun Yazıtları'ndan, Göktürklerden beri asıl cihetin doğu olduğu belirtilir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 122). Hirik (2019, s. 16-17), eski Türk yazıtlarında yön adlarının kullanımı ile ilgili örnekler vererek bu sistemi; “*Yön adları cümlede ne şekilde kullanılırsa kullanılsın hep bir sıralı düzen vardır. Bu düzen şu şekildedir:*

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

Doğu (ilgerü), Güney (birigerü), Batı (kurugaru), Kuzey (yırıgaru). Bu sıralı düzen soldan sağa, saatlerin dönüş yönünü göstermektedir” şeklinde açıklamaktadır.

Haritaya genel hatlarıyla baktığımızda sarı, kırmızı, yeşil, siyah ve mavi -bazı eserlerde haki rengi- renklerinin olduğu dikkati çekmektedir (Çitgez, 2008, s. 1059). Adalıoğlu (2007, s. 6, 11, 13, 14, 15), denizler ve göllerin koyu yeşil renkli, nehirlerin mavi renkli, sıra dağların kırmızı renkli, çöller ve kumluk bozkırların benekli açık yeşil renkli olarak gösterildiğini ve bölgelerin pembe çizgilerle ayrıldığını, şehirlerin ise küçük sarı renkli daireler şeklinde gösterildiğini ve bunun İslâm haritacılarının kullandığı bir teknik olduğunu belirtmektedir.

Haritada sağdan itibaren sırasıyla yeşilin denizleri, gri/boz rengin nehirleri, kırmızının dağları, sarının kumlukları/çölleri gösterdiği bildirilir. Zamanın tahribiyle bazı renk ve yazıların bozulduğu görülmektedir. Açıklanmış olmamakla beraber, içi sarı renkle boyalı ve siyah çerçeveli küçük dairelerle şehir ve bölgeler işaretlenmiştir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 122).

Renklerle dağların ifade edilişi ilk defa Kâşgarlı Mahmud’un bu eserinde karşımıza çıkmaktadır. Kâşgarlı Mahmud, haritasında “kırmızı” renkle dağları, tepeleri ifade etmeye çalışmıştır. Haritanın sağ alt köşesinde Arap harfleriyle “El-Hamrû’l Cebel” yani “Kırmızı, Kızıl Dağdır” ibaresi yer almaktadır (Çitgez, 2008, s. 1060).

Kırmızı rengin haritaya nasıl dağıldığı dikkati çekmektedir. Düzenli ve paralel bir dağılım söz konusudur. Yuvarlak, düz ve oval çizgilerle dağların yerleşimi ifade edilmeye çalışılmıştır. Haritadaki dağların, iki istisna (Karaçuk ve Serendip dağları) dışında isimleri verilmemiştir.

Kâşgarlı Mahmud, haritasında “yeşil” renkle denizleri ifade etmeye çalışmıştır. Haritanın sağ üst köşesinde “El-Hudrû’l Bihar” yani “Yeşil, denizdir” ibaresi yer almaktadır. Kâşgarlı Mahmud, haritasında denizleri “yeşil” renkle gösterirken; “yaş” kelimesinin ıslaklık, sululuk anlamlarını neşrettiği görülmektedir (Çitgez, 2008, s. 1062-1063).

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Dairevî şekilde çizilmiş olan haritanın en dışında tüm dünyayı çevreleyen bir deniz (okyanus) yer almaktadır. Kuzeyde Hazar Denizi yani, Bahrü'l-Âbiskün veya Âbeskun Denizi ile Aral Gölü su damlası şeklinde çizilmiş ve muhtemelen Hazar Denizi'nin alt yarısı ile Aral Gölü bütünleştirilmiştir. Balkaş Gölü, Hazar Denizi'nin kuzeydoğusunda üçgen olarak gösterilmiştir. Güneyde, koni biçimindeki deniz kesiti Bengal Körfezi denizini işaret ediyor olmalı. Haritada Karadeniz ve Akdeniz hiç yer almamıştır. Ancak en kuzeybatıda Rum ülkesinin başlangıç yeri olarak Haliç gösterilmiş; muhtemelen bundan Marmara Denizi kastedilmiştir (Adalıoğlu, 2007, s. 11-12).

Haritanın tam ortasında nehirleri olan bir göl görünmektedir ve tamamıyla dağlık alanlarla çevrilmiştir. Burası Isık Göl olmalıdır. Adalıoğlu (2007, s. 12-13), Ülkütaşır (1972, s. 99), Caferoğlu (1985, s. 20), Sarıcaoğlu (2008, s. 122), Akalın (2008b, s. 89) ve Aydın (t.y., s. 16) da bu gölün Isık Göl olduğunu belirtmektedir.

Kâşgarlı Mahmud, ırmakları gök mavisi ile verirken; denizleri yeşil ile “yaş” anlamıyla vermiştir. İlk bakışta deniz ve ırmakların rengi aynıdır ancak Kâşgarlı Mahmud, mavinin koyu, orta, açık tonlarının yerine farklı iki rengi kullanmıştır (Çitgez, 2008, s. 1065).

Haritada; Seyhun, Ceyhun, Yamar, İtil, İrtiş ve İla nehirlerinin isimleri yer almaktadır.

Sarı renk, Arap harfleriyle haritanın sol alt köşesinde “Es-Süfrü'r Rimal” yani “Kumlar, çöller bakır rengi” olarak ifade edilmiştir (Çitgez, 2008, s. 1065). Adalıoğlu (2007, s. 15), kumluk bozkırlar ile çöllerin benekli açık yeşil renkli olarak gösterildiğini ve haritada belirtilen çöllerden batıda gösterilenin büyük Fars (İran) Çölü, kuzeyde gösterilenin ıssız Sibirya stepleri ve güneyde gösterilenin ise Hint Çölü olabileceği tahmininde bulunmaktadır. Adalıoğlu (2007, s. 15) aynı zamanda, haritada Çin'in kuzey orta kısmında gösterilen ve “İçinde suyun yok olduğu bozkır ve kumlar” diye adlandırılan yerin Gobi Çölü'nü işaret ettiğini düşünmektedir.

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

Kâşgarlı Mahmud, sarı renkle kumlukları gösterdiğini söylemiş olsa da bu rengi şehir merkezlerinin gösterimi için kullandığı dikkati çekmektedir (Çitgez, 2008, s. 1065). Sarı renkli dairelerle işaretlenmiş bazı yerleşim yerlerinin adları yazılmamıştır. Haritada tüm şehir ve bölge adlarının çevirileri yapılırsa da günümüzde hangi yerin karşılığı olduğunu tespit etmek oldukça güçtür (Sarıcaoğlu, 2008, s. 127).

Adaloğlu (2007, s. 15-16), haritanın batı ve güneybatısında yer alan bölgelerin/ülkelerin pembe çizgilerle birbirinden ayrıldığını belirtmektedir.

Kâşgarlı Mahmud'un haritasında öne çıkan diğer bir özellik, ilk kez Japonya'ya doğru bir belirleme ile bütün olarak işaret edilmesidir (Sarıcaoğlu, 2008, s. 129). Kâşgarlı Mahmud'un hem eserinde hem de çizdiği haritada Japonya'ya yer vermesi, haritanın önemini bir kat daha artırmaktadır. Kâşgarlı Mahmud, Japonya'yı doğuda bir ada olarak göstermiş ve Cabarka adıyla anmıştır ("Dîvânu Lugâti't-Türk", t.y). Ercilasun ve Akkoyunlu, (2014, s. xxvi-xxvii) bu adanın ismini "Çaparka", Adaloğlu (2007; 11-12) "Caburga"/"Cabarga", Ülkütaşır (1962; 95) ise "Cabırka" olarak vermiştir.

Adaloğlu (2007, s. 12), Kâşgarlı'nın Türk dünyası haritasının; en doğusunda yarım daire şeklinde deniz ve okyanus tarafından çevrilmiş bir ada olarak gösterilen Japonya'yı bir harita üzerinde gösteren ve günümüze gelebilen ilk dünya haritası özelliği taşıdığını belirtmektedir. Bir plan biçiminde de olsa ilk Japon haritasının 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından çizildiği bir gerçektir (Tekeli, 1985, s. 647). Bu durum Kâşgarlı'ya Japonya'yı dünya haritasında ilk kez gösteren kişi unvanını kazandırmıştır.

Yöntem

Çalışmamızda nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi ve içerik analizi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma kapsamında incelenen konuyla

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

İlgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasıdır. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi, görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. İçerik analizinde ise temel amaç, toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Karataş, 2015, s. 72-74).

Bu çerçevede, öncelikle Besim Atalay'ın 1985 tarihli *Dîvânu Lugâti't-Türk* çevirisinin haritayla ilgili bölümleri incelenmiştir. Literatür taraması kapsamında Ahmet Caferoğlu'nun "Kâşgarlı Mahmud" (1985); M. Şakir Ülkütaşır'ın "Kâşgarlı Mahmud" (1962) ve "Büyük Türk Dilcisi Kâşgarlı Mahmud" (1972); Prof. Dr. Reşat Genç'in "Kâşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası" (1997); Şükrü Halûk Akalın'ın "Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kâşgarlı Mahmud" (2008) ve Sevim Tekeli'nin "İlk Japon Haritasını Çizen Türk Kaşgarlı Mahmud ve Kristof Kolomb'un Haritasına Dayanarak En Eski Amerika Haritasını Çizen Türk Amiral Piri Reis" (1985) isimli kitaplarından ve çeşitli makalelerden yararlanılmıştır.

Haritayla ilgili ne düzeyde bilgilerin yer aldığını tespit etmek amacıyla *Ortaöğretim 9. Sınıf Coğrafya*, *6. Sınıf Sosyal Bilgiler*, *Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi* ve *Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi* ders kitapları incelenmiştir.

Literatür taraması kapsamında kullanılan basılı ve elektronik kaynakların ortak noktası *Kâşgarlı Mahmud*, *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Dîvânu Lugâti't-Türk haritası* ile ilgili bilgileri içermeleridir.

Araştırma Modeli

Çalışmada nicel araştırma desenlerinden deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel desenler, değişkenler arasında oluşturulan neden sonuç ilişkisini test etmeye yönelik araştırmalardır. Deneysel araştırmalar; herhangi bir olay, olgu, nesne, kişi veya etkeni inceleyerek değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini tespit etmek ve sonuçları karşılaştırarak

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

ölçmek için, genellikle yapay bir ortamda yürütülen araştırmalardır (Ekiz, 2003, s. 99).

Araştırmanın bağımsız değişkeni; geliştirilen eğitim materyalidir. Bağımlı değişken ise; öğrencilerin *Divânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili farkındalık, bilgi ve bilinç düzeyindeki değişimdir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 9. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise 2020-2021 eğitim öğretim yılında Ankara ilinde bir fen lisesinde öğrenim gören toplam 237 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemi oluşturan öğrencilerin tamamı 10 şube olan 9. sınıflardan seçilmiş olup, bunun nedeni harita okuryazarlığı konusunun sadece 9. sınıf coğrafya derslerinde işleniyor olmasıdır.

72

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Divânu Lugâti't-Türk'teki haritayla ilgili olarak 14 slaytlık bir sunum hazırlanmıştır. Sunumdaki bilgiler literatür taraması kapsamında kaynaklardan elde edilen bilgilerden oluşturulmuştur. Sunumda yazılı bilgilerin yanı sıra görseller de kullanılmıştır. Sonrasında hazırlanan sunum, coğrafya öğretmeni tarafından “harita okuryazarlığı” konusunun anlatıldığı coğrafya derslerinde 9. sınıf öğrencilerine anlatılmıştır.

Çalışmada ön test uygulanmamış, yapılan sunum çalışması sonrasında, yapılandırılmış görüşme formu şeklinde 10 soruluk bir *Bilgi Alma Formu* düzenlenmiş ve öğrencilere son test olarak uygulanmıştır. Forma 237 öğrencinin tamamı yanıt vermiştir. Bilgi Alma Formlarındaki verilerin analizinde yüzdelik hesaplama yöntemi kullanılmıştır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Bilgi Alma Formu'nda yer verilen aşağıdaki sorulara karşılık olarak öğrencilerin “Evet” ve “Hayır” seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmiştir:

- 1- Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk* adlı eserinde bir haritanın yer aldığını biliyor musunuz?
- 2- Bu haritanın “İlk Türk Dünyası Haritası” olduğu bilgisine sahip misiniz?
- 3- Japonya'nın ilk kez Kaşgarlı Mahmud'un haritasında “Cabarka” adıyla çizildiğini biliyor musunuz?
- 4- Haritanın çizilme amacının o dönemde Türklerin yaşadıkları yerlerin gösterilmesi olduğunu biliyor musunuz?
- 5- Haritada yeryüzünün daire şeklinde çizildiğini biliyor musunuz?
- 6- Haritada dağların, denizlerin, ırmakların, yerleşim yerleri ve sınırların farklı renklerle gösterildiğini biliyor musunuz?
- 7- Haritada ana yönlerin gösterildiğini ve bunun günümüz yön sistemi hakkında bilgi verdiğini biliyor musunuz?
- 8- Coğrafya dersinizde yapılan sunum öncesinde *Divanü Lugati't-Türk*'te yer alan haritanın özellikleri hakkında bilginiz var mıydı?
- 9- Coğrafya dersinizde yapılan sunumun haritanın tanınması ve harita hakkında bilinçlenmenize katkı sağladığını düşünüyor musunuz?
- 10- Sunumda yer alan bilgiler ile harita görselinin Coğrafya ders kitabında da yer almasının öğrencilerin harita hakkında bilinçlenmesinde yararlı olacağını düşünüyor musunuz?

Gerçekleştirilen sunum uygulamasına ilişkin öğrencilerden alınan geri bildirimler çerçevesinde lisans öğrencileri için oluşturulan ve uygulanan eğitim materyali tarzında çalışmaların ortaöğretim öğrencileri için de oluşturulabileceği düşünülerek *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili yeni bir eğitim materyali geliştirilmiştir.

Bu süreçte, öncelikle, *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasının içerdiği bilgilerin öğrencilere daha etkili bir şekilde aktarılabilmesi için harita, “Adobe Illustrator”da yeniden çizilmiş ve renklendirilerek katmanlara ayrılmıştır (EK-2). Her bir katmanda yer alan harita görseli hakkındaki bilgiler, arka

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

planda işitsel yolla verilmektedir. Bütün katmanların “PowerPoint” programı kullanılarak sırasıyla ve otomatik olarak üst üste getirilmesiyle son aşamada haritanın tamamı elde edilmektedir. Böylece haritanın sahip olduğu özellikler ve bilgilerin aşamalı olarak öğrencilere aktarılıp, harita bilgilerinin kalıcılığının sağlanabileceği düşünülmektedir.

Materyalin;

- Birinci katmanında; haritanın sahip olduğu yön bilgileri,
- İkinci katmanında; haritada kullanılan renkler ve renklerin haritadaki karşılıklarına ilişkin bilgiler,
- Üçüncü katmanında; haritada yer alan denizler hakkında bilgiler,
- Dördüncü katmanında; haritada gösterilen dağlar ve ülke sınırlarına ilişkin bilgiler,
- Beşinci katmanında; haritadaki nehirlerle ilişkin bilgiler,
- Altıncı katmanında; haritadaki kumluk, bozkır ve çöllere ilişkin bilgiler,
- Yedinci katmanında; haritanın merkezinde, doğu, güney, batı ve kuzeyinde gösterilen alanlar ve yerleşim yerleri ile batıdan doğuya doğru Türk şehirleriyle ilgili bilgiler,
- Sekizinci katmanında; haritanın bütününe ilişkin bilgiler, görsel ve işitsel olarak verilmektedir.

Bulgular

Sunum sonrasında, harita hakkındaki bilgi, bilinç ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için 9. sınıf öğrencilerine uygulanan formlardan elde edilen temel bulgular şunlardır:

- a) Öğrencilerin %57,8'i, sunum öncesinde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan haritanın özellikleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir.
- b) Sunum sonrasında ise öğrencilerin;

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

- %75,5'i *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te bir haritanın yer aldığını öğrendiğini,
- %59,1'i haritanın “İlk Türk Dünyası Haritası” olduğu bilgisini edindiğini,
- %52,3'ü haritada yeryüzünün daire şeklinde çizilmiş olduğunu öğrendiğini,
- %66,2'si haritada kullanılan renklerin anlamları ile ilgili bilgi edindiğini,
- %50,6'sı haritanın amacının o dönem Türk coğrafyasını göstermek olduğunu öğrendiğini,
- %51,1'i haritadaki yön sistemi ile ilgili bilgi edindiğini,
- %91,6'sı sunumda yer alan bilgilerle harita görselinin Coğrafya ders kitabında yer almasının öğrencilerin harita hakkında bilinçlenmesinde daha yararlı olacağını,
- %87,8'i sunumun, haritanın tanınması ve harita hakkında bilinçlenmelerine katkı sağladığını belirtmiştir.

Sonuç

9. sınıf coğrafya dersinde *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası hakkında öğrencilere yapılan sunum sonucunda elde edilen bulgular; *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili bilgilerin görselleştirilerek öğrencilere aktarılmasının, öğrencilerin harita hakkındaki bilgi, bilinç ve farkındalık düzeylerini artırdığını göstermektedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk haritası hakkındaki çalışmaların genellikle akademik düzeyde olması ve ortaöğretim müfredatında *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası ile ilgili çok sınırlı bilgiler yer alması nedeniyle ortaöğretim düzeyinde haritayla ilgili yeterli düzeyde bilgi ve farkındalık bulunmadığı gözlemlenmektedir.

Coğrafya ders kitabında *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritası görselinin yer almaması, haritanın öğrencilerin görsel

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

hafızalarında belirginleşmemesine neden olmaktadır. Bu durum harita hakkındaki bilgilerin kalıcılığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Oysaki ders kitaplarında haritanın görseline yer verilmesinin, hem öğrencilerin görsel hafızalarında yer edinmesi hem de haritayla ilgili bilgilerin kalıcı olmasına olumlu katkısı olacaktır.

Dîvânu Lugâti't-Türk haritası gibi değerli haritalar hakkında birden fazla duyu organına hitap eden; görsel, işitsel ve hareketli öğeler içeren eğitim materyalleri oluşturulması, ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin harita okuryazarlığını geliştirebilmelerini destekleyecektir.

Ortaöğretim düzeyinde *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili görsel ve işitsel eğitim materyalleri kullanılarak öğrencilere bilgi aktarımında bulunulması, konuyla ilgilenen öğrencileri, öğrenim hayatlarının ileriki dönemlerinde bu alanda çalışma yapmaya yönlendirebilecektir.

Bu çalışma bize, 11. yüzyıl Türk dünyası ve coğrafyasıyla ilgili bu kadar değerli bilgiler içeren bir haritanın öneminin, öğrencilere daha etkin şekilde aktarılabilmesi ve haritanın bilinirliğinin artırılması için, eğitim süreçlerinde farklı yöntem, usul ve materyallerin kullanılabilceğini göstermektedir.

Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu'nda yer verilen *Dijital İçerik ve Becerilerin Gelişmesi için Ekosistem Kurulacak* başlığı altında; “*Dijital materyaller ile basılı materyaller ilişkilendirilecek, öğretmenlere bunların etkin kullanımıyla ilgili destek materyaller sunulacak, dijital materyallerin ana öğretim materyali olarak kullanılması yaygınlaştırılacaktır*” denilerek, eğitim materyalleri ile ilgili hedeflere yer verilmiştir.

Aynı şekilde TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun 2012/102 sayılı kararında da ilk ve ortaöğretimde; “*ilgili derslerin müfredat ve kazanımlarına yönelik işitsel, görsel, hareketli, etkileşimli ve dinamik öğeler bir arada kullanılarak zenginleştirilen içeriğe sahip elektronik öğrenme/öğretim materyallerinin geliştirilmesi ve erişime*

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

sunulması” kararı alınmış ve kararın gerekçesinde: “Bilgisayar ve internet teknolojilerindeki gelişmelerin eğitim-öğretim sistemine entegre edilmesi bu çözümlere yönelik önemli bir adımdır. Sürekli değişime ve gelişmeye zorlayan bir geleceğe hazırlanması gereken öğrencilerin, çoklu ortam öğeleriyle zenginleştirilmiş ders kaynaklarını kullanmalarında yarar görülmektedir. Süreçlerin öğretiminde ise animasyon ve video gibi birden fazla duyu organına hitap eden uyarıcılara ihtiyaç duyulmaktadır” denilmiştir.

Öneriler

Dîvânu Lugâti't-Türk haritası ve benzeri tarihî öneme sahip haritalarla ilgili bilgi teknolojilerine dayalı eğitsel materyal çeşitliliği oluşturulmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında; MEB Eğitim Bilişim Ağı'nda *Dîvânu Lugâti't-Türk* haritasıyla ilgili eğitim materyallerinin sayısı arttırılmalı ve öğrenciler, öğretmenler tarafından bu materyalleri kullanmaya yönlendirilmeli ve bu alanda proje ödevi çalışmaları yaptırılmalıdır.

Dîvânu Lugâti't-Türk haritasıyla ilgili akademik çalışmalarda elde edilmiş olan bilgileri, ortaöğretim öğrencilerine aktarabilecek yöntemler geliştirilerek bu yöntemlerin eğitim süreçlerinde kullanılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Adalıoğlu, H. H. (2007). Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lûgati't-Türk Adlı Eserindeki Türk Dünyası Haritası Üzerine Düşünceler ve Yorumlar, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, 1-28.
- Adalıoğlu, H. H. (2008). XI. yüzyılda Kaşgar'dan Bağdat'a Türk Dünyasının Siyasi Durumu, 2. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri: Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi 28-30 Mayıs 2008*, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

- Akalın, Ş. H. (2008a). Kâşgarlı Mahmud Bin Yaşında, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 96(683), 479-482.
- Akalın, Ş. H. (2008b). *Binyıl Önce Binyıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divânü Lugati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divânü Lûgat-it-Türk tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, S. (t.y.). Kâşgarlı Mahmud ve eseri Dîvânü Lugati't-Türk, Erişim adresi: <https://uludağuniversitesi.academia.edu/SüleymanAydın>
- Bayram, N. (2009). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Multimedya Olanaklarının Kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Caferoğlu, A. (1985). *Kâşgarlı Mahmut*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi Erol, C. (2019). Web Tabanlı Etkileşimli Eğitim Materyalinin Desen Bilgisi Başarısı Üzerindeki Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 3(4), 253-273.
- Çelik, E. (2008). Kâşgarlı Mahmud, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 95(676), 380-382.
- Çitgez, M. (2008). Kâşgarlı Mahmud'un ilk Türk Dünyası Haritasına Adbilimsel Bir Yaklaşım, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008*, 1059-1071, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dîvânü Lugâti't-Türk. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mahmud-ve-divanu-lugatit-turk/>
- Dosay Gökdoğan, M. (2016). *Bilim Tarihinde Türkler*, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 91, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

- Hirik, E. (2019). Kâşgarlı Mahmud'un Haritası ve Türk-İslâm Kültüründe Haritacılık, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Aktüel*, (6), 16-18. Erişim adresi: https://dosyalar.nevsehir.edu.tr/e5b5a34ed5a8c4a5d97db4e51e536b9c/actuelsayi_6.pdf
- İltebir, A. B. (1995). Kâşgarlı Mahmut, Divan-ü Lugat-it Türk ve Doğu Türkistan, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, 33, 30-43.
- Kafalı, M. (1995). Divan-ü Lugat-it Türk'ün Tarihi Coğrafya Bakımından Kaynak Olarak Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, (33), 92-93.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (24. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaşgarlı Mahmud'un Dünya Haritası. (2014, 11 Ağustos). Erişim adresi: <http://galeri.genelturktarihi.net/kasgarli-mahmudun-dunya-haritasi>
- Kaya, Z. (2005). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Sarıcaoğlu, F. (2008). Kâşgarlı Mahmûd İlk Türk Haritacısı, *Kâşgarlı Mahmûd Kitabı*, (F. Sema Barutcu Özönder Ed.) içinde (s.121-131). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Sever, A., Sağdıç, D., Söyle, V. (2019). *Ortaöğretim İslam Bilim Tarihi Ders Kitabı*, MEB Devlet Kitapları. Erişim adresi: https://ders.eba.gov.tr/ders/proxy/VCollabPlayer_v0.0.776/index.html#/main/vcEbaSearch/3/%25C4%25B0islam%2520Bilim%2520Tarihi/1?pageSize=24
- TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) İslam Ansiklopedisi. (t.y.). Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugatit-turk>
- Tekeli, S. (1985). *İlk Japon Haritasını Çizen Türk Kâşgarlı Mahmud ve Kristof Kolomb'un Haritasına Dayanarak En Eski Amerika Haritasını Çizen Türk Amiralı Piri Reis*, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Diwan Lughat al-Türk Map and Its Recognition in Secondary Education

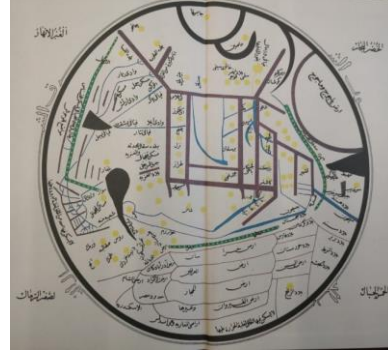
UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. (t.y.). UNESCO Dünya Belleği Programı. Erişim adresi:
<https://www.unesco.org.tr/Pages/127/124/UNESCO-Dünya-Belleği-Programı>

Ülkütaşır, M. Ş. (1962). *Kâşgarlı Mahmut*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ülkütaşır, M. Ş. (1972). *Büyük Türk Dilcisi Kâşgarlı Mahmut*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ek-1: Dîvânu Lügati't Türk Haritası

Resim 1- Fatih Kütüphanesi'nde bulunan Dîvânu Lügati't-Türk Yazma Nüshasındaki Harita

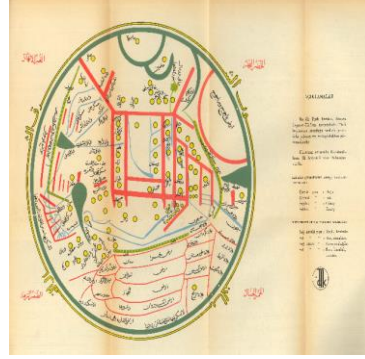

Resim 2- Besim Atalay'ın 1985 Tarihli Dîvânu Lügati't-Türk Tercümesinde Yer Alan Harita

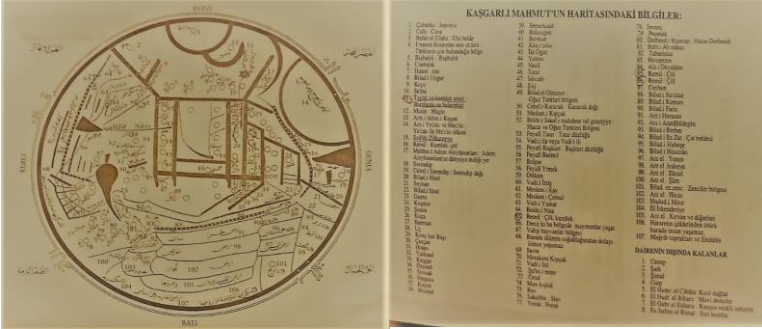
Dîvânü Lugatî't-Türk'teki Harita ve Ortaöğretimde Tanınırlığı

Resim 3- Şükrü Halûk Akalın'ın “Binyıl Önce Binyıl Sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugatî't-Türk” Kitabında Yer Alan Harita

Resim 4: Mehmet Şakir Ülkütaşır'ın “Büyük Türk Dilçisi Kaşgarlı Mahmud” Kitabında Yer Alan Harita

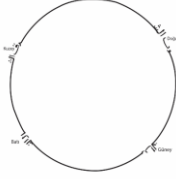

Resim 5: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi'nde (Kaşgarlı Mahmud Özel Sayısı) Yer Alan Harita

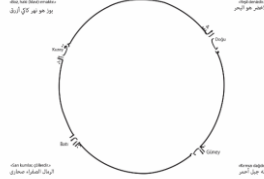
Resim 6: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi'nde (Kaşgarlı Mahmud Özel Sayısı) Yer Alan Haritaya İlişkin Bilgiler

Diwan Lughat al-Turk Map and Its Recognition in Secondary Education

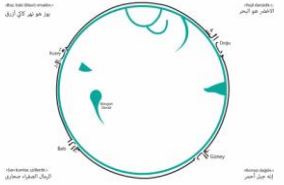
Ek-2: Oluşturulan Dîvânu Lugâti't-Türk Haritası Katmanları

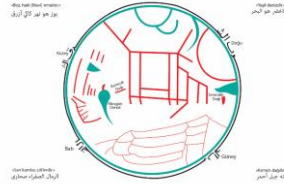
Resim 7: Birinci Katman

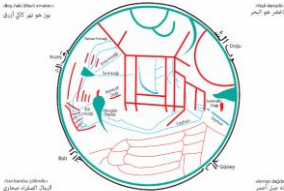
Resim 8: İkinci Katman

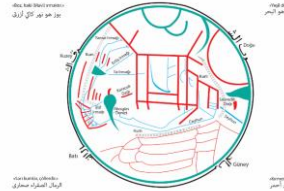
Resim 9: Üçüncü Katman

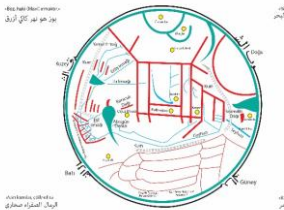
Resim 10: Dördüncü Katman

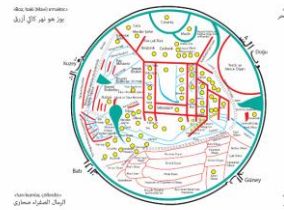
Resim 11: Beşinci Katman

Resim 12: Altıncı Katman

Resim 13: Yedinci Katman

Resim 14: Sekizinci Katman

Çankırı’da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

ÇANKIRI’DA GELENEKSEL BİR SİVİL MİMARİ ÖRNEĞİ: ALİ ASLAN EVİ*

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Mustafa Gürbüz Beydiz

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık
Fakültesi Temel Sanat Bilimleri Bölümü, Çankırı/Türkiye,
beydizg@gmail.com

Nilay Yılmaz

Mimar, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Çankırı İl
Müdürlüğü, Çankırı/Türkiye, mimarnilay@windowslive.com

Geliş Tarihi: 07.03.2022

Kabul Tarihi: 22.03.2022

Özet

Her canlının temel gereksinimlerinden birini barınma ihtiyacı oluşturur. İnsanoğlu da tarih sahnesine çıktığı günden itibaren bu ihtiyacını doğanın kendisine sunduğu tüm imkânlardan faydalanarak gidermiştir. Tarihsel, iklimsel, ekonomik, sosyolojik vb. yaşam tarzları onu geleceğe taşımıştır. Tarihsel verilerle elde edilen bilgiler çerçevesinde yapıların tasarımları, yaşanan sürecin etkileri ile şekillenmiştir. Zaman içinde yapılar kamu, askerî, dinî, sivil vb. isimlerle sınıflandırılmıştır. Sivil yapıların bu anlamda en geniş sınıfı oluşturduğu ifade edilebilir. Sivil yapıların tipi, kullanılan malzemesi, tasarım kriterleri, süslemeleri, onun yapıldığı döneme ait izleri günümüze taşımaktadır. Coğrafi nedenlere bağlı olarak farklı yapı malzemelerinin kullanıldığı da bilinen bir gerçektir. Anadolu’nun coğrafi konumu ve buna bağlı olarak içinde bulunduğu iklim kuşağı, yapılarda kullanılan malzemenin de çeşitlenmesinde en önemli etkenlerden biridir. Bu etkenler zaman ilerledikçe değişimlere uğramış ve bundan dolayı geleneksel mimarinin önemi günden güne artmıştır.

*Çankırı Belediyesi’nin 2017 yılındaki Kültür Envanteri Projesi kapsamında Güneykışla Köyü ziyaret edilmiş ve Ali Aslan Evi ilk o zaman incelenmiştir. O dönem yapılan araştırmalar sırasında katkıları bulunan Sanat Tarihçi Ekrem Akyol ile Seda Yiğittir Biçer’e teşekkürler.

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Modern yapıların altında neredeyse ezilmekte ve hatta bazen betonarme katlı ev modasına yenik düşmektedir. Geçmişe duyulan özlemle ayakta durmaya direnen bu yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ve bu amaçla toplumda bilinç oluşturulması gerekmektedir. Topluma geleneksel öz kültürlerini öğretmek, onlarda farkındalık yaratmak, sürdürülebilir kültür ekseninde halk adına pragmatist fayda sağlamak herkesin görevidir. Çankırı ilinin merkeze bağlı Güneykışla köyünde bulunan Ali Aslan'a ait ev, bölgenin geleneksel sivil yapıları hakkında bilgileri bünyesinde gizlemektedir. Bu doğrultuda bugüne kadar ele alınmamış olması açısından özgün bir değere sahip olan Ali Aslan Evi, mimarisi ve süslemeleri açısından bu araştırmayla incelenmiş, gelecek kuşaklara korunarak aktarılması amaçlanmıştır. Çalışma, röportaj ile birlikte literatür taramasıyla desteklenmiş, ilgili evin ve bölgedeki diğer yapıların fotoğrafları yazarlar tarafından çekilmiş, plan ile süsleme detayları teknik çizimlerle kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Mimari, Sivil Yapılar, Türk Evi, Ali Aslan Evi

Abstract

The need for shelter constitutes one of the bare necessities of every living thing. Since appearing in the stage of history, humankind has met this need by utilizing every opportunity presented by the nature. Historical, climatic, economic, sociological, and such lifestyles have carried humankind into the future. Based on the information gathered through historical data, the design of the buildings has been shaped by the effects of the existing period. In time, buildings have been classified under the names of public, military, religious, civil, etc. In this sense, it can be stated that civil buildings are the largest class. The types of civil buildings, materials used, design criteria, embellishments have brought the traces of that period to the present. It is a known fact that different materials are used in buildings due to geographical reasons. The geographical location and correspondingly the climate zone of Anatolia is one of the most important factors that diversification of materials used in buildings. These factors have changed over time and consequently, traditional architecture has gained more importance day to day. It has nearly crushed under modern buildings and even acquiesced to multi-story concrete building fashion. Struggle to remain standing with the nostalgia, these

Çankırı’da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

buildings should be protected and transferred to the next generations, and to that aim, awareness should be raised within the society. Teaching society about their own traditional culture, raising awareness, utilization of pragmatist benefit on behalf of the public in terms of sustainable culture is everyone’s duty. The house that belongs to Ali Aslan in Güneykışla Village of Çankırı conceals information about the traditional civil buildings of the region. In this regard, Ali Aslan’s house which has a unique value since it has not been evaluated until now is discussed in terms of its architecture and embellishments and it is aimed to be transferred to the next generations. The study is supported by a literature review as well as an interview and the photographs of the house and other buildings in the region have been taken by the authors while the plan and the embellishments of the house are registered by technical drawings.

Keywords: Çankırı, Architecture, Civil Buildings, Turkish House, House of Ali Aslan.

Giriş

Anadolu, geçmişin yoğun kültürü ile yoğrulmuş bir coğrafyada olması nedeniyle arkeolojik ve etnografik kültür, sanat öğelerini bir sır gibi saklamaktadır. Dolayısıyla sınırları içinde farklı dönem ve toplumlara ait araştırılmaya değer sayılamayacak kadar fazla çeşitli yapıya ve esere ev sahipliği yapmaktadır. Çankırı ili Güneykışla köyünde bulunan Ali Aslan’a ait yapı da taşıdığı özellikler bakımından geleneksel mimari ve sanatsal öğeleri bünyesinde barındıran nadir sivil yapılardan sadece biridir. Yapıldığı dönemin geleneksel mimari kültürü kadar süslemeleriyle bölgenin karakteristik estetik anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca bölgede çağdaş olan farklı türdeki yapılarda da benzer yönlerin bulunması dönemin mimari gelenek eğilimini de göstermektedir.

Ali Aslan Evi’nin korunması ve tescillenmesi gelecek kuşaklara aktarımı için önemlidir. Bu çalışmanın amacı da bu tür yapıların mimari kimliklerini zaman içinde kaybetmesini önlemektir. Anadolu’da kırsal coğrafyalarda sanatsal kaygıyla inşa edilmiş nice yapının yerel kültürüne ait özünün yarına taşınması, akademik çalışmaların artması ve buna paralel bilimsel

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

korunma yöntemlerinin uygulanmasıyla sağlanacaktır. Bu mirasa sahip çıkmak için gereken güç, toplumun kültür bilincinin seviyesini yükseltmekten geçmektedir. Gelecek nesillerin bilimsel temellere dayalı kaynaklardan beslendiği sürece geçmişlerine dair bilgileri, öğrenmeleri daha sağlam olacaktır. Ali Aslan Evi'ne dair daha önce yayımlanan herhangi bir özel çalışma bulunmamakta olup yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda yapılan bu çalışma ile literatüre yeni bir kaynak kazandırılacaktır.

Araştırma yönteminde Güneykışla köyüne gidilmiş, yapı yerinde gözlemlenmiş, Ali Aslan'ın torunu Murat Aslan, eski köy muhtarı Ali Osman Mert ve mevcut köy muhtarı Nevzat Taban ile 19 Aralık 2021 tarihinde röportaj yapılmış, yapı hakkında bilgilere sözlü olarak ulaşılmıştır. Yapının değişik yönlerden hem dış hem de iç mekân fotoğrafları özenle çekilmiş, planı çıkarılmış, mimari ve süsleme detaylarına ait çizimleri yapılmıştır. Bölgede yer alan diğer yapılarla benzer yönleri ortaya konulmaya çalışılmış, ilgili yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Tarihte Orta Anadolu Mimarlığı ve Türk Evi Hakkında

Anadolu coğrafyası kadim birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, konumu itibariyle gerek batıdan doğuya gerekse doğudan batıya bir geçiş güzergâhı vazifesi görmüştür. Bu nedenle farklı dönemlerde çeşitli nedenlerle istilaya uğramış, yakılmış ve yıkılmıştır. Her çağ içinde barındırdığı uygarlıklarla Anadolu'da yeni bir kültür katmanı oluşturmuş ve tarihsel geçmişine dair bulgularla elde edilen arkeolojik veriler onun daha iyi yorumlanmasını sağlamıştır. Anadolu kültür tarihi Paleolitik Dönem'den başlayarak kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmektedir.

Yapı malzemesi olan taş, Orta Anadolu mimarisinde antik çağlardan itibaren neredeyse yapının ana ögesi gibidir. Yapıların temelden bacalarına kadar taş kullanılmıştır. Taşın bu denli yoğun kullanılması çevrede çok bulunması ve ucuz

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

olmasından kaynaklanmaktadır (Kırıkçı ve Büyükçolak, 1993, s. 21). Anadolu'da taşın prehistorik dönemlerde kullanıldığı kadar asıl anıtsal bir biçimde yapılarda kullanımına örnek olarak Orta Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuş olan Hititler gösterilebilir. Daha sonraki dönemlerdeki Frig, Urartu ve Lidya yerleşimlerinde de bu süreç devam etmiştir. Hititlerin başkenti Boğazköy'de bulunan kamu, dinî ve sivil yapılar dönem mimarisi hakkında bilgiler vermektedir. Örneğin Eski Hitit Çağı'nın (M.Ö.1650-1460) mimari anlayışının yabancı etkilerden uzak ve Proto-Hatti yerel yapı geleneklerine bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde hangi amaçla inşa edildiği bilinmeyen Boğazköy'de ilk kez anıtsal bir yapıyla da karşılaşmıştır. Dönem yerleşimlerinden olan Alışar ile Boğazköy'deki yapıların birbirine benzerliği dikkati çekmiştir. Ancak bu benzerlik savunma yapıları için geçerli değildir. Büyük Hitit Krallığı Çağı'nda (M.Ö. 1460-1190) ise Eski Hitit Çağı'nda kısmen görülmeye başlanan mimaride büyük taş blokların kullanımı giderek artmıştır. Bu eğilimin Hititlere Luwiler vasıtasıyla geldiği söylenmiştir. Yapılarını genellikle almalı düzenlenmiş kerpiç veya taş ayaklı, ahşap destekli duvarlarla inşa etmişlerdir. Özellikle ahşap ve taş malzeme üzerinde birbirlerine mihlamak için yuvarlak delikler açmışlardır. Hitit mimarisine özgü bir diğer özellik ise pencerelerdir ve gün ışığından olabildiğince faydalanmak için tapınaklardaki pencere açıklıkları avlu yerine dışa doğru açılmıştır (Naumann, 1998, s. 502-505). Hitit konut mimarisine bakıldığında iki odalı ev tipi ana biçim olarak ortaya çıkmaktadır. Ortalama oda ölçüleri 2-4m. olup duvar kalınlıkları 50-60 cm. civarındadır. Kırık taşlardan oluşan temel üzerine kerpiç duvarlarla yapılmışlardır. Tespit edilebilen ocak yapısı ise evin küçük odasında bulunmaktadır. Ev girişlerinin uzun veya kısa duvarlarda mı olduğuna dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Batı Anadolu'daki evlerde olduğu gibi hepsinde iç avlu bulunmamaktadır ve avlular genellikle evlerin yanlarına konumlandırılmıştır. Evlerin duvarları kuzey-batı, güney-doğu yönünde veya bunlara dikey olarak uzanmıştır (Naumann, 1998, s. 377-378).

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Hititler döneminden itibaren kullanılan ana malzeme taş, Anadolu’da sonraki çağlarda medeniyet kurmuş diğer toplumların da vazgeçilmez bir yapı ögesi olmuştur. XI. yüzyılın sonları ile devamındaki süreçte Türklerin Anadolu’yu yurt edinmesiyle birlikte ilk etapta özellikle iç bölgelerde başlayan imar faaliyetleri taş malzemeyle yapılmış medrese, saray, kümbet, cami vb. mimari eserler vasıtasıyla Selçuklu dönemine damga vurmuştur. XII. yüzyılda inşa edilen ve bilinen en eski Selçuklu cami olan Konya’daki Alâaddin Cami, Amasya Burma Minare, Ankara Aslanhane Cami, Sivas Hisar Cami, Divriği Ulu Cami, Kayseri Ulu Cami, Kırşehir Cacabey Cami (Makal, 1990, s. 69) bunlara kısmen örnek verilebilir. Aslında XI-XIV. yüzyıllarda Anadolu’da yeni yapı formlarının yerleşmesinde Artuklu, Danişmentli, Saltuklu ve Mengüceklî dönemi mimarisinin etkilerini söylemeden geçmemek gerekir. XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu mimarlığında kesme taş anıtsal mimari ve ortaya konulan mekân etkisi çini, mozaik mihrap ve kubbe içleri, geometrik ve bitkisel süslemeli ağaç minber ile kapı-pencere kanatları, dönemin yapılarına damga vurmuştur (Altun, 2002, s. 820). Anadolu Selçuklu Devleti’nin XIV. yüzyılın başlarında yıkılmasından 1453 yılında İstanbul’un Osmanlılar tarafından alınmasına kadar geçen zaman diliminde Türk mimarisi büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle Orta ve Doğu Anadolu’daki yapılarda görülen Selçuklu mirası şekil, işlev, kelime ve tekniklere bağlı kalmıştır. Ancak bu durum Anadolu’nun batı sınır bölgelerinde uygulanmamıştır. Buralarda Bizans, Memlük ve Timur kaynaklarıyla etkilenen bir mimari çeşitlilikten söz edilebilir (Crane, 2002, s. 30). Anadolu’daki Türk mimarisi Selçuklu Dönemi’nden sonra bazı bölgelerde kısmen kesintiye uğramış gibi görünse de aslında Anadolu’da başlayan yeni bir İslam üslubuyla gerek Orta Asya gerekse İran etkisiyle evrilmiş ve Türklerin genişlettikleri diğer coğrafyalardan gelen sanatsal vizyonla gelişerek bazen yerel Hristiyan ustaların yorumlarıyla, biçim düzenleri ve zaman içindeki değişim süreciyle Osmanlı mimari tarzına ulaşmıştır (Kuban, 2007, s. 61). Bu değişim süreci elbette tüm yapı gruplarında olduğu gibi evleri de etkilemiştir. Türk evi olarak anılan yapılar Osmanlı’nın karakteristik sivil mimarisini

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

oluşturmuştur. Anadolu'da ortaya çıkarak gelişimini tamamlayan Türk evi kuşaklar boyunca süregelen sosyal, ekonomik, etnik değerlerin doğal öğelerle yoğrulması sonucu oluşmuştur. XVI. yüzyıl İstanbul gravürlerinde görülen evlerin yine kırma taş malzemeyle inşa edildiği görülmektedir.

Görsel 1: Avusturya Habsburg elçilerinin kaldığı handan İstanbul evlerinin görünümü (Gravür, Melchoir Lorichs, 1550) (Necipoğlu, 2013, s. 144)

Ev terimi için, toplumun en küçük parçası olan aileyi içinde barındıran yuva denilmiştir (Kırıkçı ve Büyükçolak, 1993, s. 11). Mübahat Kütükoğlu (2020, s. 9), yayınında Türklerin ilk evleri konusunda Tuncer Baykara'dan alıntı yaparak onun ifadesiyle eski tarihlerde Türklerin çadırda değil de toprak ev denilen taşınabilir evlerde yaşadığını, bunların içinde de göz adı verilen bölmelerin olduğunu belirtmiştir. Ev, tarım ekonomisi içinde şekillenmiştir. Bu ekonomi evin kapalı ve açık mekânları arasında doğrudan ilişkilidir (Kuban, 2007, s. 486). Evler, konaklardan daha sadedir. Ancak bunların içinde yine de süslü ve gösterişli inşa edilmiş ve bezenmiş örnekler mevcuttur. Osmanlı'nın erken dönemlerinden çok az sayıda ev örneği günümüze ulaşmıştır. XIV. yüzyıla tarihlendirilen Bursa'daki *Somuncu Baba Evi* neredeyse bilinen tek örnektir. XV ve XVI. yüzyıla tarihlendirilen bir ev henüz belgelenememiştir. Buna

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

karşın Bursa, Mudanya, Ankara, Manisa, Tire, Tekirdağ ve Gebze’de XVII. yüzyıla ait ev örnekleri bulunmaktadır. Bunların da çoğu günümüze tam ulaşmamıştır. XVIII. yüzyıl Lale Devri’ne ait evlere Bursa, Mudanya ve Burdur’da rastlanılmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılın başlarında Barok üslubunda yapılmış olan evlere özellikle Batı Anadolu’nun şehir ve kasabalarında; XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan evlere ise İstanbul, İzmit, Kütahya, Bursa, Tekirdağ vb. şehirlerde rastlamak mümkündür (Tayla, 2007, s. 40).

Osmanlı sivil mimarlığında tek odalı yapılardan bir katlı ev ve konaklara kadar farklı büyüklüklerde evlere rastlanmaktadır. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde evlerin nasıl olduğuyla ilgili net bilgiler olmasa da sonraki dönemleriyle ilgili günümüze ulaşan yüzyıllık yapılar ve bazı vakıf kayıtları ile XIX. yüzyılda gazetelere verilen satılık ev ilanları o dönem evleri hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamaktadır. Osmanlı’da yapılar genel itibariyle taş, ahşap ve kerpiçten yapılmıştır. Bazen de ucuza yapılmak istenmesi, hem kolay hem de hızlı inşa edilmesi açısından taş temel üzerine ahşap evler inşa edilmiştir. Bunların tüm Osmanlı ülkesindeki binalara olan oranının ise %80 olduğu ifade edilmiştir (Kütükoğlu, 2020, s. 9-11). Türk evleri iki veya üç katlı olup yalın, sade ve çok amaçlı odalardan oluşmaktadır. Ayrıca kullanışlılığı ve kolaylık sağlaması gibi etmenlerle biçimlenmiştir. Farklı bölgelerde çeşitli isimlerle anılıyor olsa da özellikle İstanbul’daki Türk evlerinde mutlaka başoda veya diğer adıyla divan bulunmaktadır. Burada misafirler ağırlanmıştır. Ayrıca ev halkının toplandığı, sohbet yaptığı, ortak kararlar aldığı ve dinlendiği sofalar da yer almaktadır. Ayrıca bu odalardan sokak izlenebilmektedir ancak sokaktan burası görünmemektedir. Evin diğer odaları sofaya açılır ve odaların duvarları ise kalem işi işlemeleriyle bezenmiştir (Kırıkçı ve Büyükçolak, 1993, s. 15). Orta ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde inşa edilmiş olan Türk evleri genel itibariyle taş ve kerpiçten yapılmıştır. Evlerin önünde dışardan girenleri ilk karşılayan bir avlu yer alır. Evler çoğunlukla iki katlı yapılmıştır. Alt kat samanlık, ahır ve ambar hizmeti görmüştür. Ev halkı ikinci katta oturur. Üst kata açık ve ahşap

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bazen merdivenlerin bir tarafı açık sofa veya hayat olarak adlandırılan verandaya çıkmaktadır. Burası yaz aylarında oturlan, yemek yenilen hatta bazen uyulan alandır. Evin odalarında ise ocak/lık, lamba ve kandil koymak için yanlarına yapılmış gözcükler, bacanın bir yanında alt tarafı odunluk olarak kullanılan bir yüklük ve hemen yanında banyo yer almaktadır. Odaların tavanları süslüdür, dolapları ile kapı ve pencereleri işlemelidir (Kırıkçı ve Büyükçolak, 1993, s. 17). Evlerin katlı yapılması XVI. yüzyılda Mimar Sinan'ın baş hassalığa getirilmesiyle ortaya konulan kurallarla şehirleşmenin belli bir düzene sokulmaya çalışıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Mimar Sinan özellikle Yahudi vatandaşların yaptığı çok katlı ve çatı teraslı evlerin varlığından oldukça rahatsız olmuş ve imar izinlerinin belli kurallar çerçevesinde onaylanması konusunda emirler vermiştir. Bu kurallara göre evler sadece iki katlı olmalı ve cumbaları sokaklara taşmamalıdır. Bunun yanında alt ile üst katın aynı hizada yapılmasını ve çıkıntı oluşturmamasını, tuğladan testere dişi (kirpi) kornişlerle inşa edilmesini zorunlu kılmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 151).

Cumhuriyet döneminde değişim ideolojisine bağlı olarak Türk evinde de birçok yönde değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Buna asıl neden olarak toplumun tüm katmanlarında olduğu gibi aile yapısında da değişimlerin yaşanması ve sosyal anlamda aile hane sayısının düşmesi gösterilmiştir. Kadının toplumsal statüsündeki gelişmeler çekirdek aile kavramındaki farklılaşmalar modern aile düzeninin kurulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla konutlar küçülmüş, dışa açılmış ve iç mekânların işlevleri değişmiştir. Geleneksel Türk evinde karşılaşılan odalar modern mimaride yerine oturma, yemek, yatak ve salon gibi farklı isimlerle anılan çeşitli alanlara dönüşmüştür. Örneğin sofalar yerini koridor ve hol gibi mekânlara bırakmıştır (Dereci, Bekar ve Ertaş Beşir, 2021, s. 828). Mutfak, Osmanlı'nın son dönemlerinde yavaş yavaş ev içinde yerini almaya başlamıştır. Örneğin 1856-1860 tarihleri arasında gazeteye verilen satılık ev ilanlarının %69'unda mutfaktan bahsedilmiştir (Kütükoğlu, 2020, s. 17).

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Çankırı Sivil Mimarisi

Çankırı, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyinde Batı Karadeniz'e geçiş noktasında bulunmakta olup genel geçim kaynağını tarım, hayvancılık ve ticaret oluşturmaktadır. Paleolitik, Neolitik dönemden itibaren yerleşim izlerine rastlanan Çankırı'da kronolojik sırayla Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Danişment, Candaroğlu ve Osmanlı'ya ait kültürel dönemler görülmektedir. Bizanslılar zamanında Germanikopolis ve Gangra, daha sonraki dönemlerde ise Kengri olarak anılmıştır. Osmanlı zamanında Kastamonu iline bağlı bir sancak merkeziyken Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte il olmuş ve Çankırı adını almıştır (İbiş, 2014, s. 10; Akan vd., 2010, s. 9).

Çankırı'nın geleneksel mimarisi hakkında genelde dinî yapılarına ait literatür kaynaklarına ulaşılmıştır. Geleneksel sivil mimarisi özelinde ise Mahmut Akok'un araştırmaları mevcuttur. Bunun yanında yazılmış bazı yüksek lisans ve doktora tezleri yer almakla birlikte bunlar da benzer nitelikte tarihî kamu ve dinî yapıları incelemiştir. Ali Aslan Evi'nin bugüne kadar incelenmemiş olması bu araştırmayı diğerlerinden özgün kılmaktadır.

Akok çalışmasında, Çankırı'da ev olarak tanımlanan en eski yapının yapılan tetkikler çerçevesinde mimari karakterine göre XVII. yüzyıla ait olabileceğini, bu evin de Esat Karataş'a ait olduğunu belirtmiştir. İl merkezinde ve çevre yerleşimlerindeki diğer evlerin XVIII. ve XIX. yüzyıla tarihlendirilebileceğini ve ayrıca XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş yapıların da görüldüğünü söylemiştir. Geleneksel Çankırı evlerinin plan özellikleri hakkında verdiği bilgilerde ise evlerin iki katlı olduğundan, alt katlarda genel itibarıyla günlük işlere hizmet eden veya ahırların bulunduğu mekânlardan ya da bazı yerlerde alt katlarda kışlık ikamet odalarının varlığından söz etmiştir. Tarasa olarak nitelendirilen geniş sofaların ön kısımlarının parmaklıklı ve üst kat sofasını taşıyan ahşap direklerin mevcut olduğunu, üst katlara ahşap merdivenlerle ulaşıldığını, merdivenlerin sofaya açıldığını, bu geniş sofaların etrafının ise yapının karakterine uygun şekilde ahşap parmaklıklarla

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

çevrildiğini, üst kattaki odalara sofadan ayrı ayrı kapılarla geçildiğini ve odaların her birinin günlük yaşama uygun olarak tasarlandığını ifade etmiştir. Ayrıca her odada yüklük, yerli şömine, şerbetlik ve aynalıkların bulunduğunu bildirmiştir. Onun tespitlerine göre XIX. yüzyıla gelindiğinde ise sofalarda bazı değişiklikler görülmüştür. Bu dönemde kapalı sofaların ortaya çıktığı, caddelere cephe binaların inşa edilmediğini anlatmıştır. Yapı malzemesi olarak evlerin alt katlarının kuzeye bakan cepheleri taşla örülmüştür. Avlu ile sofaya bakan duvarlar ağaç çatki ve kerpiç dolguyla yapılmıştır. Üst katlarda ise genellikle hafif bir malzeme olması açısından ağaç ve kerpiç kullanılmıştır (Akok, 1953, s. 143-145).

Güneykışla Köyü ve Ali Aslan Evi

Güneykışla köyü Çankırı ili Kızılırmak ilçesine bağlı bir köydür. Kızılırmak ilçesi de Çankırı'nın güneydoğusunda bulunur. Çankırı merkeze 55 km. uzaklıkta olan ilçenin yüzölçümü 493 km² olup buraya bağlı 24 köy bulunmaktadır. Kuzeyinde ve doğusunda Çorum iline bağlı olan Bayat ve Sungurlu, güneyinde Kırıkkale'nin ilçesi Sulakyurt, batısında ise Çankırı merkez ilçesi yer almaktadır. Osmanlı döneminde Çankırı iline bağlı olan Kalecik ilçesinin bir nahiye merkezidir. Eskiden İnallu Ballu, daha sonra ise Hüseyinli ismini almıştır. 1985 yılında belediye, 1987 yılında ise ilçe olmuştur (Şahin vd., 2014, s. 427). Köyün mevcut muhtarı Nevzat Taban'dan alınan bilgilere göre (kişisel iletişim 19.12.2021), Güneykışla köyü Kızılırmak ilçesine 10 km. uzaklıktadır. Yaklaşık 25 haneden oluşan köyün nüfusu 101'dir. Köyün eski muhtarı Ali Osman Mert ise (kişisel iletişim 19.12.2021), XIX. yüzyılın başlarında Erzurum Horasan'dan gelen iki Özbekistan asıllı kardeşten birinin Güneykışla köyüne, diğerinin ise Kuzeykışla köyüne yerleştiğini anlatmıştır.

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Görsel 2: Çankırı ili Kızılırmak ilçesi haritası ve Güneykışla köyünün konumu (Şahin vd., 2014, s. 428)

Ali Aslan Evi, Güneykışla köyünde 102 ada 41 nolu parselde bulunmaktadır (Görsel 3). Yapıya geniş bir avludan giriş sağlanmaktadır. Avlu etrafında bu yapı haricinde konumlandırılmış ve Ali Aslan'ın torunu olan Murat Aslan tarafından kullanılan bir ikinci ev daha bulunmaktadır. Torun Murat Aslan ve köyün eski muhtarı Ali Osman Mert ile mevcut muhtarı Nevzat Taban'dan edinilen bilgilere göre (kişisel iletişim 19.12.2021) ev, XX. yüzyılın ilk yarısında (1945-1946) Kastamonu'nun Tosya ilçesinden gelen ustalar tarafından bir ayda tamamlanmıştır. Ali Aslan Evi, mevcut hâliyle aktif olarak kullanılmamakta olup, zaman zaman farklı şehirlerden gelen misafirlerin konaklaması için açılmaktadır.

Çankırı’da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Görsel 3: Ali Aslan Evi’nin Güneykışla köyündeki konumu (“Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu”, 2022)

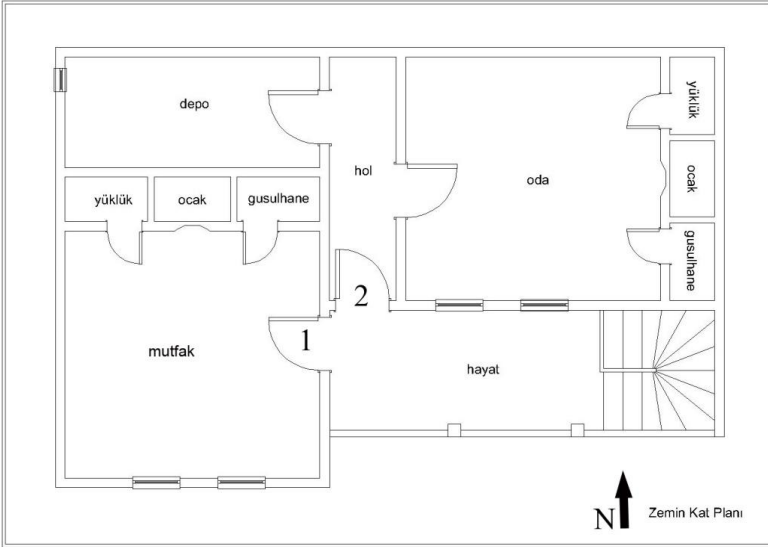
Yapı, taş duvarlar üzerinde, Yapraklı ilçesinden getirilen ahşap taşıyıcılar arasında kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir. Kireç ile sıvanmış kargir yapının çatı örtüsünde marsilya kiremit kullanılmıştır. İklim koşulları göz önünde bulundurularak çok fazla pencere kullanılmamış olup, yan cepheleri neredeyse sağır bırakılmıştır. Yapı, ahşap merdivenle birbirine dışarıdan bağlanmış iki kattan oluşmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4: Ali Aslan Evi dış cephesi (Fotoğraf: Nilay Yılmaz, 19.12.2021)

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

Zemin katta iki ayrı giriş kapısı vardır. Birinden dış odaya, diğerinden hole giriş sağlanmıştır. Zemin kat diğer sivil mimari örneklerinde olduğu gibi gündelik hayat için kullanılmaktadır. Dış oda mevcut hâli ile mutfak şeklinde olup, diğer kapıdan hole giriş yapılarak odaya ve depoya ulaşılmaktadır. Odanın tavanı çıtakari teknikle yapılmış olup herhangi bir süsleme detayı bulunmamaktadır. Yüklük ve yunmalık (gusûlhane) bölümleri burada da bulunmaktadır. Ocak yapısı var olmasına karşın zaman içinde kapatılmıştır ve üst tarafında ise süsleme öğeleri olmayan bir niş yer almaktadır.

Çizim 1: Ali Aslan Evi zemin kat planı (Çizim: Nilay Yılmaz)

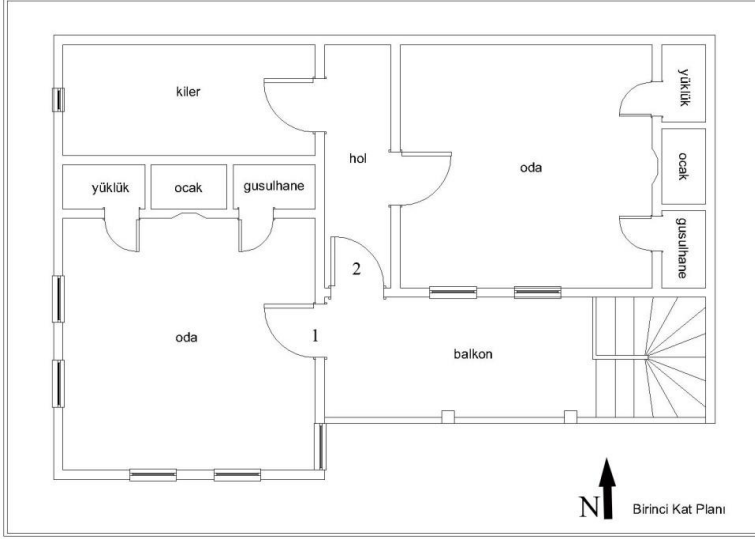
Merdivenlerden ahşap dikmeler üzerinde taşınan üst balkona ulaşılmakta olup, zemin kat planındaki gibi içeriye iki kapıdan giriş sağlanmaktadır. 1 numaralı kapıdan girilen batı taraftaki oda misafir ağırlama odasıdır. 2 numaralı kapıdan ise hol vasıtası ile kilere ve doğu yönündeki odaya ulaşılmaktadır (Çizim 1). Birinci kat batı yöndeki misafir odasından, ahşap yatay taşıyıcılar üzerinden çıkma yapılmıştır. Çıkma ile hem oda genişletilmiş hem de üçüncü bir cepheden aydınlanması sağlanmıştır. Misafir odası tavan süslemeleri, süslemelerdeki

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

boya teknikleri ve niş detayları ile gündelik odalardan ayrılır. Odanın kapıyı ve nişi karşısına alacak şekilde, iki iç cephesi ahşap sedir ile döşenmiştir. Plandan da anlaşıldığı üzere misafirin kullanmasına yönelik yüklük ve yunmalık (gusûlhane), nişin yanlarına simetrik olarak konumlandırılmıştır. Kapıdan küçük, pencere boyutlarında olan bu giriş kapıları duvarda bulunan konumları ve tavan süslemelerine uyumlu boya ile estetik bir dekor oluşturmaktadır. Nişin altında daha önceden bulunan ocağın gerek ısınma gerekse su ısıtma amaçlı kullanıldığı düşünülmekte olup, söz konusu ocak günümüzde kapatılmış ve kireçle badana yapılmıştır. Holden girilerek ulaşılan doğu yönündeki oda, yalnızca tek cepheden aydınlanmaktadır. Kapının sağında bulunan iki adet pencere balkonun ve çatı saçağının gerisinde kaldığı için oda daha az aydınlanmaktadır. Bu odada bulunan niş ve yanlarındaki yüklük ile yunmalık (gusûlhane) misafir odadakiler ile benzerlik gösterse de nişin alçı detayları diğer odadan farklıdır. Tavan detayları renk, 16 kollu yıldız göbeği ve pervazları ile nerdeyse aynıdır, denilebilir. Ancak tavan köşelerinde bulunan motifler misafir odasındaki gibi çıtalarla belirginleştirilmemiş, çapraz çerçeve kullanılmayarak daha sade geçilmiştir. Holün sonunda bulunan kiler, tek giyotin pencere ile aydınlatılmıştır. Tavanda taşıyıcı ahşaplar görülmekte olup herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Çankırı eski sivil yapılarında genel olarak çıkmalar bezemeli eliböğründeler ile desteklenmekte iken bu yapıda yalnızca ahşap taşıyıcıların eteğinde süslemeler kullanılmıştır (Çizim 2).

Evin pencereleri yapının taşıyıcı sistemine ve iklim şartlarına uygun olarak küçük tasarlanmıştır. Giyotin şeklinde yapılan pencerelerde, yatayda ve düşeyde kayıtlar devam ettirilerek, taşıyıcı ahşap lentolar arasında çerçevlendirilmiştir (Görsel 5).

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

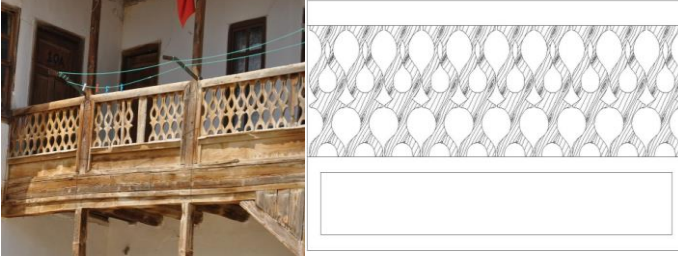
Çizim 2: Ali Aslan Evi birinci kat planı (Çizim: Nilay Yılmaz)

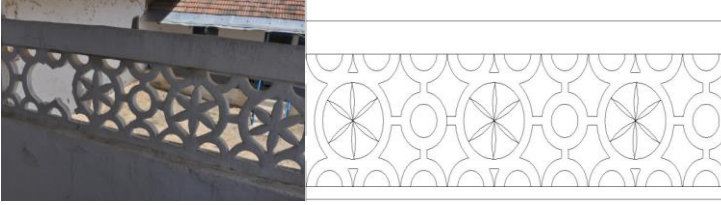
Görsel 5: Ali Aslan Evi pencereleri (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Yapıda katlar arası yatay ahşap taşıyıcının uzantısı şeklinde uzanan ve yine ahşap direkler üzerinde taşınan balkonda, 85 cm. yüksekliğinde oyma, geometrik geçmeler şeklinde tasarlanmış olsa da stilize lale motifli süslemeli ahşap korkuluklar kullanılmıştır (Görsel 6). Üst balkonun doğu kısa kenarında yükselen duvarın üst kısmındaki korkulukta ise yine yarım ve tam daireler ile yine büyük dairelerin içinde bulunan stilize çiçek palmet motifleri ajur tekniğinde işlenmiştir (Görsel 7).

Çankırı’da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Görsel 6: Birinci kat balkon korkuluğu (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Görsel 7: Üst balkon doğu kısa kenarının beton korkuluğu (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Her odada ısınma veya pişirmeyi sağlamak amacıyla ocak ve üzerinde alçı nişler yapılmıştır. Doğu yönündeki misafir odasında görülen nişte üst tarafta “S” kıvrımlar yer alırken hemen yanlarında köşelerde ise stilize çiçek palmetler görülmektedir. Uzun kenarlarda ise stilize vazo içinden çıkan çizgisel bitkisel motifler bezemeye çalışılmıştır. En alt iki kenarda ise kandil koymak için oluşturulmuş boşluklar vardır ki gece kandil yakıldığında ışığı, bu nişin içinde oldukça estetik bir görünüm kazandıracak niteliktedir (Görsel 8). Batı yönünde bulunan odada yer alan niş yine alçıdan yapılmış olup ajur tekniğindedir ve yapım tarzı birbirine benzerdir. Ancak süslemelerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu niş üzerinde en üst kenarda geometrik geçme düzenleri ve ortada geometrik formda bir boşluğu görmek mümkündür. Uzun kenarlarında üstten itibaren alt alta daire içine yerleştirilmiş beş köşeli yıldızları, onların altında ise yine stilize vazo bezemesi dikkati çekmektedir. Diğer odada stilize vazo içinden çıkan çizgisel

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

bitkisel süslemeler burada sadece bir damla gibi işlenmiştir. Bu vazvo biçim itibariyle tavan süslemelerinde görülen elibelinde motifine benzerlik göstermektedir (Görsel 12). En altta köşelerde yine kandil koymak için biraz daha geniş tutulan boşluklar vardır ve burada beşik kemerli olan bu alanın üstünde ışın demetleri bezenmiştir (Görsel 9).

100

Görsel 8: Birinci kat doğu yönündeki odaya ait alçı niş
(Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

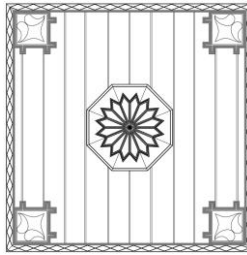

Görsel 9: Birinci kat batı yönündeki dış odaya ait alçı niş
(Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Nişin sağındaki kapı yunmalığa (gusûlhane), solundaki kapı ise yüklüğe açılmaktadır. Oda duvarlarında, kerpiç arasında desteklenmiş, yatay ahşap raflar bulunmaktadır. Bazı odalarda süsleme amaçlı daha zarif ve dekoratif tasarlanmışken, gündelik odalarda kullanım koşullarına uygun olarak daha kalın ahşaplar tercih edilmiştir. Misafir odasında giriş kapısının ve nişin karşısına denk gelecek şekilde ahşap köşeli sedir bulunmaktadır. Benzer bir şekilde zemin katta bulunan odalarda da betondan sedir ya da tezgâh oluşturulmuştur.

Yapıya ait en çok dikkat çeken bir diğer süsleme örneği, özellikle üst kat batı ve doğu taraftaki odalarda rastlanan tavan süslemelerdir. Batı taraftaki misafir odasının tavanının dış çerçevesi baklava dilimli bir kuşaktan oluşur. Tavan çıtakari tekniğinde tasarlanmıştır ve aynı zamanda serbest fırça kalem işiyle de bezenmiştir (Çizim 3). Tavan göbeği çıtalarla sınırlandırılmış siyah zemin renkli sekizgen bir alan içerisindedir. Bu alan içinde çıtalarla on altı kollu yıldız yapılmıştır. Bu yıldız göbekte yeşil, kırmızı, sarı, mavi ve beyaz renkler tercih edilmiştir (Görsel 10). Dört köşede ise yine çıtakari yapılmış yaklaşık 55cm genişliğindeki geometrik alanlar içine kalem işi boyamayla süslenmiş stilize lale motifleri görülür. Bu lale motifleri de sarı, mavi ve kırmızı renklerde boyanmıştır. Tavan pervazında ise çıtakari tekniğiyle yapılmış tavan boyamalarında görülen benzer renklerde üçgen süslemeler yer alır (Görsel 11).

Çizim 3: Ali Aslan Evi batı misafir odasının tavan süslemesi
(Çizim: Nilay Yılmaz)

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

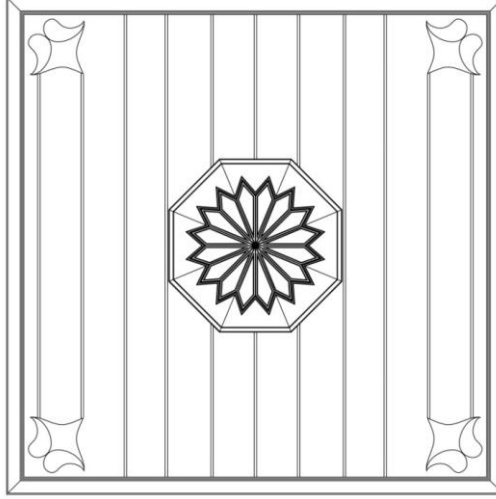
Görsel 10: Ali Aslan Evi batı misafir odasının tavan göbeği detayı (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Görsel 11: Ali Aslan Evi batı misafir odasının tavan süslemesi detayı (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Ali Aslan Evi'nin doğu tarafında bulunan odada yine batı taraftaki misafir odasına benzer bir tavan süslemesi yapılmıştır (Çizim 4). Ancak burada çıtakari süslemeler daha az görülmektedir. Büyük olasılıkla bu odanın süslemeleri batı taraftaki misafir odasından sonra yapılmış olmalıdır ve malzeme eksikliğinden dolayı bazı detaylar atlanmıştır. Örneğin köşelerde yer alan stilize lale motiflerini çevreleyen çıtalar görülmediği gibi, tavan pervazındaki çıtakari yapılmış üçgen süslemeler yanında kalem işi tekniğinde yapılmış ve özellikle düz dokuma yer yaygılarında görülen elibelinde motiflerine benzer bezemeler dikkati çeker (Görsel 12).

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Çizim 4: Ali Aslan Evi doğu odasının tavan süslemesi (Çizim: Nilay Yılmaz)

Görsel 12: Ali Aslan Evi doğu odasının tavan ve pervaz süslemesi (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz 26.07.2017; Çizim: Nilay Yılmaz)

Ali Aslan Evinin tavan süslemesine benzer çıtakari yapılmış tavan ve çok köşeli yıldız tavan göbekleri neredeyse Çankırı merkez ve çevre köylerinde yer alan her camide kullanılmıştır. Ancak örneğin elibelinde motifine benzer örnek bezemelere merkeze bağlı Yeşilyurt (Taytak) Köyü Karaciceli Cami'nde (İnşa Yılı 1945) rastlamak mümkündür. Ali Aslan Evi'nin

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

tavanında görülen nitelikte çıtakari sınırlandırılmış geometrik alanlar burada da görülür. Ayrıca on altı kollu yıldız göbeği aynen bu camide de vardır. Kalemîşi süslemelerde ise yine elibelinde motiflerine benzer bezemeler hem yıldız biçimindeki tavan göbeğine hem de minbere aynen işlenmiştir (Görsel 13).

Görsel 13: Karaceli Caminin tavan ve minber süslemesi
(Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 29.10.2020)

Ali Aslan Evi'nin tavan pervazında görülen geometrik çıtakari süslemeler ile yine elibelinde motifine ait bezemelerin benzerlerine aynı zamanda Çankırı merkeze bağlı Altınlı Köyü Camisi'nde (İnşa Yılı 1946) görmek mümkündür. Tavan göbeğinde ahşaptan oyulmuş elibelinde motifleri kadınlar mahfili ile tavanın kuşakları arasında yer almaktadır (Görsel 14).

Görsel 14: Altınlı Köyü Caminin tavan ile kadınlar mahfili balkonunda görülen bezemeler (Fotoğraf: Mustafa Gürbüz Beydiz, 29.10.2020)

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Ayrıca yine Çankırı merkeze bağlı Bozkır Köyü eski camisinin (İnşa Yılı:1949) tavan göbeği ile minber süslemelerinde de benzer elibelinde motifleri görülmektedir. Tavan göbeğinin etrafındaki iç içe geçmiş iki sekizgen kuşakta kalemişi tekniğiyle yapılmış benzer motif aynı zanaatkârın elinden çıkmış gibidir. Minberde ise merdiven korkuluğunda ajur tekniğinde yapılmış benzer motifler vardır (Görsel 15).

Görsel 15: Bozkır Köyü Caminin tavan ve minber süslemesi (Fotograf: Celalettin Aydoğdu, 10.03.2022)

Sonuç

Ali Aslan Evi, Çankırı'nın geleneksel sivil mimari karakterini yansıtmaktadır. İki katlı inşa edilen yapının özellikle üst kattaki doğu ile batı odalarına ait tavan süslemeleri dikkati çekmektedir. Bu süslemeler Çankırı merkez ve köylerindeki bazı camilerde de yapılmıştır ve bu anlamda neredeyse tüm dinî yapılarla benzerlik göstermektedir. Bunun yanında kalem işi süslemeler bazı camilerin tavan bezemeleriyle aynı motif öğelerine sahiptir. Geleneksel Anadolu kilimlerinde görülen bereket simgesi olarak bilinen elibelinde bezemesi bu yapıya serbest fırça tekniğiyle uygulanmıştır. Bu süsleme Karaciceli, Bozkır ve Altınlı köy camilerinde de yer almaktadır. Tavanın

A Sample Of Traditional Civil Architecture in Çankırı: House of Ali Aslan

çıtakari tekniğinde yapılan diğer alanları Çankırı mimarisi genel üslup özelliğini yansıtmaktadır. Hem üst balkonun doğu tarafındaki kısa beton duvarda ajur tekniğinde hem de üst doğu ile batı odasının tavan köşelerinde görülen ahşaptan yapılan stilize lale motifleri yapıda hassasiyet duyulan sanatsal kaygıyı göstermektedir. Üst doğu misafir odasının süslemeleri batıda bulunan odadan daha önce yapılmış olmalıdır. Çünkü batı taraftaki odanın tavan süslemesine çıtaların yetmediği yerlerde kalem işi süslemelerle devam edilmiştir. Bu duruma doğu taraftaki odada rastlanılmamaktadır. Hem benzer süslemelerin yapıldığı diğer camiler hem de Musa Aslan'ın anlattığı bilgiler çerçevesinde Ali Aslan Evi'nin XX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru inşa edildiği belirtilebilir. Çankırı ve çevresindeki köylerde görülen geleneksel anlamda inşa edilmiş tarihî sivil yapılar içinde Ali Aslan Evi süslemeleri açısından farklılık göstermektedir. Süslemelerinin benzerlerine il genelindeki diğer dinî yapıların bazılarında rastlanılmaktadır. İnşa edildiği dönem şartlarında sivil bir yapıda önemsenen süsleme detayı ve bununla birlikte duyulan estetik kaygı, Ali Aslan Evi'nin gelecek kuşaklara aktarılması yönünde tescillenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akan, M., Hidayetoğlu, M. ve Türктаş, Z. (2010). *Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urgan Araştırma Merkezinde Korunan Düz Dokuma Yaygılar*. Çankırı: Çankırı Belediyesi.
- Akok, M. (1953). Çankırı'nın Eski Evleri. *Arkitekt* (7-8). (s.142-153).
- Altun, A. (2002). Türkiye Selçukluları Mimarlığı. *Türkler Ansiklopedisi Cilt 7*. (Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca) içinde, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. (s. 820-827).
- Crane, H. (2002). Anadolu Beylik Döneminde Mimari ve Himaye *Türkler Ansiklopedisi Cilt 8*. (Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca) içinde, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. (s. 30-37).
- Dereci, Ş., vd. (2021). Geleneksel Türk Evi'nin Cumhuriyet Dönemi Modern Türk Evi'ne Evrilmesi: Sedat Hakkı Eldem Ahmed

Çankırı'da Geleneksel Bir Sivil Mimari Örneği: Ali Aslan Evi

Ağaoğlu Konutu Örneği, *Çukurova 7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, (Düz. H. Albayrak) içinde Adana: IKSAD Global Publishing House. (s. 824-837).

İbiş, R. (2014). Bölge Tarihi. Çankırı Kültür Envanteri 2014. (Haz. M. K. Karatatar, N. Acar, A. Atmaca ve R. İbiş), Ankara: Çankırı Valiliği İl Müze Müdürlüğü. (s. 10-18).

Kırıkçı, R. ve Büyükçolak, İ. (1993). *Bizim Evlerimiz*. İstanbul: Katibim Yayınları.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Makal, T. K. (1990). *Anadolu'da Türk Mührü*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Naumann, R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*. (B. Madra, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şahin, G. vd. (2014). Kızılırmak, *Çankırı Kültür Envanteri 2014*. Çankırı: Çankırı Valiliği İl Müze Müdürlüğü, (Haz. M. K. Karatatar, N. Acar, A. Atmaca ve R. İbiş) içinde, (s. 427-439).

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu. (t.y.). Erişim adresi: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>

Tayla, H. (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları* (Cilt I). İstanbul: Taç Vakfı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

Musa Aslan. Güneykışla, 1966, İlkokul, Çiftçi, Ali Aslan'ın torunu (Röportaj, Nilay Yılmaz, 19.12.2021).

Ali Osman Mert. Güneykışla, 1940, İlkokul, Güneykışla Köyü Eski (Emekli) Muhtarı (Röportaj, Nilay Yılmaz, 19.12.2021).

Nevzat Taban. Güneykışla, 1964, İlkokul, Güneykışla Köyü Mevcut Muhtarı (Röportaj, Nilay Yılmaz, 19.12.2021).

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

TÜRK DİLİNDE FİLDEN İSİM YAPAN -GIN/-GUN EKİNİN YAPISI ÜZERİNE

“On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in Turkish Language”

Mustafa Tanç

Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/Türkiye mtanc66@gmail.com

Geliş Tarihi: 29.04.2022

Kabul Tarihi: 13.05.2022

Öz

Türkçe yapı bakımından sondan eklemeli bir dildir. Bunun bir sonucu olarak zengin bir ek sistemine sahiptir. Eski Türkçe döneminden beri, şekil bilgisi açısından gelişmiş bir dil manzarası sunar. Canlı olması hasebiyle de zaman içerisinde sürekli gelişme ve değişimler yaşamıştır. Bu gelişme ve değişimler ise, en geniş ölçüde ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı alanlarında kendini göstermiştir. Özellikle, dilin ihtiyaç duyduğu yeni dilbilgisi şekillerini, anlatım kalıplarını ve kavramları karşılamak için pek çok ek, bir başka ekle birleşmek suretiyle dile yeni dil bilgisel unsurlar kazandırmıştır. Bu durumun dilde bir hayli örneği mevcuttur. Bu örneklerden biri de fiilden isim yapımı eki **-GIn/-GUn**'dur. Türk dilinde genellikle, tek heceli fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek onlardan sıfat görevli isimler türeten bu ek, birleşik bir ek mahiyetindedir. Fiilden fiil yapım eki **-k/-k-** ile fiilden isim yapım eki **-n**'nin birleşmesi ile oluşmuştur. Bu makalede, ekin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları tek tek gösterildikten sonra, anlam ve işlevlerinden hareketle köken yapısı üzerinde durulacak, ekin yapısı izah edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Fiilden isim yapım eki, **-GIn/-GUn**, köken, yapı.

Abstract

Turkish is an agglutinative language in terms of structure. As a result, it has a rich suffix system. Since the old Turkish period, it offers a

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in Turkish Language

developed language view in terms of the shape of knowledge. Because of being alive, there has been continuous development and changes over time. These *developments and changes have been most evident in the fields of phonetics, morphology, and vocabulary. In particular, in order to fulfill the new grammar forms, narrative patterns and concepts required by the language, many suffixes have introduced new linguistic elements into the language by combining another with the suffix. There are many examples of this situation in the language.* One of these examples is the suffix **-Gın/-GUN**. In the Turkish language, this suffix, which usually comes on the monolithic verb stem or its bodies and produces adjective adjectives from them, is a unique suffix. This suffix is a merge of the suffix -k/-k- which made verb from the verb with the suffix -n which made verb from a noun. In this article, the use of suffix in historical and contemporary Turkish dialects and their structure will be emphasized.

Keywords: Turkish, verbal noun production suffix, **-Gın/-GUN**, origin, structure.

Giriş

110

Altay dil birliğine mensup bulunan Türkçe, sondan eklemeli bir dil olarak şekil bilgisi açısından muntazam bir ek sistemine sahiptir. Ekler, kelimeler üzerine eklenirken, herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde, belirli bir sıra dâhilinde dizilirler. Bu durum, eklemeli bir dil olan ve zengin bir ek sistemine sahip bulunan Türkçenin şekil bilgisine büyük bir sadelik, açıklık ve kolaylık katar. Böylelikle, dilin değişmeyen sabit durumdaki kelime kök ve gövdeleri üzerine çeşitli eklerin getirilmesi esasına dayanan kanun, kaide ve kurallarının çerçevesi çizilmiş olur (Ergin, 1985, s. 121).

Türkçe, canlı olması hasebiyle, tarih içinde sürekli değişme ve gelişmeler yaşamış; bu değişme ve gelişmeler ise, daha çok şekil bilgisi sisteminde kendisini göstermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak dilde, pek çok ekin bünyesinde değişiklikler olmuş; işlevi zayıflayan bir ek, bir diğeriyle birleşme yolunu seçmiş; ya da mevcut ek, büsbütün terk edilmek suretiyle, yerine yeni bir ekin getirilmesi yolu benimsenmiştir.

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -GIn/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

Türkçenin varlığı ile mevcut bulunan ve yapısına hâkim olan şekil bilgisi hususiyetlerindeki çeşitlilik, daha Eski Türkçe döneminde, onun işlenmiş, gelişmiş, güçlü ve zengin bir yapıda olduğunu ifade eder. Hemen ilk bakışta, bu zengin şekil bilgisi yapısının dikkatimizi çektiğini ve iki kategoriye ayrıldığını görürüz. Bunlardan biri çekim ekleri, diğeri de yapım ekleridir.

Yapım ekleri, daima kelime kök ya da gövdelerine en yakın bulunan, kök ile ek arasındaki anlam bağıny koruyan, üzerine geldiği kelimelerin anlamlarında değişiklik yaparak onlardan yeni kelimeler türeten eklerdir. Türkçede, bu eklerden biri de fiil kök ve gövdeleri üzerine gelerek onlardan isimler türeten fiilden isim yapım eki **-GIn/-GUN**'dur.

Köken yapısı itibarıyla makalemizin konusu olan **-GIn/-GUN** eki, Türk dilinin en işlek ve en yaygın fiilden isim yapımı eklerindedir. Eski Türkçe devrinden beri, varlığına tanık olmaktayız. Ek, çoğunlukla geçişli veya geçişsiz tek heceli fiil kök ve gövdelerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türetir. Daha az oranda ise, isimler yapar. Bu durum, onun en belirgin hususiyetidir. Genellikle, ünsüz uyumu kuralına tabidir. Ötümsüz ünsüzle biten fiillerden sonra, **-kIn/-kUn** şeklinde kullanılır (Korkmaz, 2003, s. 81-82; Banguoğlu, 1986, s. 243-244; Ediskun, 1996, s. 128-151): seç-**kin**, şaş-**kin**, tut-**kun**, düş-**kün** vb.

Bununla birlikte ekin, günümüz Türkiye Türkçesinde nadiren çok heceli fiil kök ya da gövdeleri üzerine getirildiğine de tanık olmaktayız (Banguoğlu, 1986, s. 243-244): alış-**kin**, eriş-**kin**, geliş-**kin**, yetiş-**kin**, tedir-**gin** vb.

-GIn/-GUN eki, geniş manada geçişsiz fiiller üzerinde kullanılırken, nadiren geçişli fiillere getirildiği de görülür. Anlam ve işlev açısından, fiilin gösterdiği işin geçmiş zamanda bitmiş ve tamamlanmış bulunduğunu ifade eden sıfatlar türetir. Bu yönüyle, **-mİş/-mUŞ** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil ekinin anlam ve işleviyle örtüşür (Korkmaz, 2003, s. 81; Ediskun, 1996, s. 128-151): ger-**gin** insanlar “gerilmiş insanlar”, üz-**gün** çocuklar “üzülmüş çocuklar”, tut-**kun** gönüller “tutulmuş gönüller”, yor-**gun** bedenler “yorulmuş bedenler”, sür-**gün**

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

adamlar “sürülmüş adamlar”, taş-**kın** ırmaklar “taşmış ırmaklar”, coş-**kun** sular “coşmuş sular”, bit-**kin** vücutlar “bitmiş vücutlar”, din-**gin** denizler “sakinleşmiş denizler”, dur-**gun** sular “sakinleşmiş sular” vb.

Yine ekin dikkati çeken bir diğer özelliği de bugün artık kullanımdan kalkmış bulunan tek heceli fiil kökleri üzerinde varlığını sürdürüyor olmasıdır (Banguoğlu, 1986, s. 243): ar-**gın**, bay-**gın**, bıç-**kın**, çap-**kın**, çıl-**gın**, dar-**gın**, eş-**kin** vb.

Tarihî Türk Lehçelerindeki Kullanımları

-GIn/-GUn fiilden isim yapım ekinin tarihî seyrine bakacak olursak, Eski Türkçe döneminden itibaren sıfatlar, soyut isimler ve topluluk isimleri teşkil etmekte kullanıldığını görürüz (Gabain, 1988, s. 52; Eraslan, 2012, s. 106): tez-**kin** (< tez-: kaç-) “mülteci”, tir-**gin** (< tir-: topla-, bir araya getir-) “kalabalık, topluluk”, kel-**kin** (< kel-: gel-) “çok çabuk gelen”.

112

Eski Türkçe dönemini takip eden Karahanlı Türkçesi metinlerinde ek, yine Eski Türkçedeki kullanımlarına paralel olarak **-GIn/-GUn** şeklindedir. Tek heceli fiil köklerinden sıfat işlevli isimler türetir (Kaşgarlı Mahmud 2005, s. 315-554-594-597; Hacıeminoğlu, 1996, s. 20; Taş, 2009, s. 126-127): kod-**gun** (< kod-: koy-) “konulmuş”, ter-**kin** (< ter-: der-, topla-) “birikmiş”, ter-**kin** suw “durgun su, birikmiş su”, ter-**kin** sü “toplanmış asker”, az-**gın** (< az-: yolu şaşır-, yoldan çık-) “azgın, azılı”, bar-**kın** (< bar-: var-, git-) “yolcu”, köç-**kün** (< köç-: göç-) “göç eden”, tut-**gun** (< tut-: tut-, yakala-) “tutulmuş, yakalanmış, esir, tutsak”, yad-**gun** (< yad-: yay-) “yaygın, yayılmış, taşmış, taşan”, tur-**kun** suw (< tur-: dur-, sakinleş-) “durgun su”, bugra kir-**gini** (kir-: gir-) “aygırın çiftleşme zamanı” .

13. yüzyıl Harezmi Türkçesi metinlerinde ise ek, tıpkı Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi yine **-GIn/-GUn** olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde şekil, işlev ve anlam açısından ekin kullanımları Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinden farksızdır. Fiil tabanlarından sıfatlar ve isimler

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

türetir (Argunşah ve Yüksekaya, 2010, s. 118): az-**gun** (< az-: yolu şaşır-, yoldan çık-) “azgın, azılı”, kaç-kun (< kaç-: kaç-, firar et-) “kaçak, kaçmış”. Harezmi Türkçesinden sonra teşekkül eden Çağatay Türkçesi edebî dilinde ise ek, daima dar-yuvarlak ünlülü olarak **-GUN** şeklindedir. Tek heceli fiil kök ve gövdeleri üzerine gelir. Ötümsüz ünsüzle biten fiillerden sonraki kullanımlarda çoğunlukla **-gUn**'dur. Bu nedenle, ünsüz uyumu kuralına aykırı bir durum sergiler. Geniş ölçüde, sıfat işlevli isimler türetir. Bu işlevi, **-mİş/-mUŞ** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil ifadesiyle ortaklık gösterir (Eckmann, 1988, s. 39): az-**gun** (< az-: yolunu kaybet-, az-, sap-) “yolunu kaybetmiş, azgın, sapmış”, çap-**gun** (< çap-: akın yap-, istila et-) “akın, çapul”, kav-**gun** (< kav-: kov-, kovala-, takip et-) “koyalama, takip”, öt-**gün** (< öt-: geç-) “geçmiş, geçen, temren”, taş-**gun** (< taş-: taş-) “dopdolu, taşkın, taşmış”, tut-**kun** (< tut-: tut-, yakala-, ele geçir-) “tutkun, tutsak, esir, tutulmuş, yakalanmış, ele geçirilmiş”, uç-**gun** (< uç-: uç-) “kıvılcım”, yut-**gun** (< yut-: yut-, içine al-) “burgaç, girdap”, kis-**kin** (< kis-: kes-) “keskin” vb.

Oğuz boylarınca oluşturulan Türkiye Türkçesinin temeli durumundaki Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de ek, hep dar-yuvarlak ünlülüdür. Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerine eklenerek onlardan **-mİş/-mUŞ** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil anlamı taşıyan sıfatlar, bazen de isimler türetir. Eski Anadolu Türkçesinin işlek fiilden isim yapımı eklerindedir (Timurtaş, 1981, s. 80; Gülsevin, 1997, s. 134-135; Kanar, 2011, s. 217): ar-**gun** (< ar-: yor-) “yorgun, yorgunluk”, düz-**gün** (< düz-: düzenle-, yap-, tertiple-) “düzenli, tertibat, tertip, oyun, hile, allık, aklık, yüz boyası”, ur-**gun** (< ur-: vur-, döv-, çarp-) “vurgun, vurma, yağma, çapul”, az-**gun** (< az-: yoldan çık-, yolunu şaşır-, sapkınlığa düş-) “sapkın, sapık, doğru yoldan çıkmış”, kız-**gun** (< kız-: kız-) “kırgın, sıcak, hararet, sıcaklık”, çap-**kun** (< çap-: koş-) “akın, baskın, hızlı koşan at”, yan-**gun** (< yan-: yan-) “yanmış, yanık”, bas-**gun/bas-kun/bas-hun** (< bas-: kapla-, bürü-, ört-, yol kes-, baskın yap-) “baskın”, dut-**gun/dut-kun/dut-hun** (< dut-: tut-, fethet-, zaptet-, yakala-) “esir, mahpus, kapalı hava”, dir-**gün** (<

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

dir-: topla-, der-, biriktir-) “düğün, dernek, toplantı”, kır-**gun** (< kır-: öldür-, yok et-, hayvan kes-, kopar-) “öldürücü salgın” vb.

Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Tarihî Türk lehçelerinde canlılığına ve işlekliliğine tanık olduğumuz **-GIn/-GUn** eki, Çağdaş Türk lehçelerinde de bu durumunu sürdürmektedir. Çağdaş Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde, ünlü ve ünsüz uyumu kuralına göre **-GIn/-GUn** şeklindedir. Geniş anlamda **-mİş/-mUş** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil ifadeli sıfatlar; daha az oranda da isimler türetir (Korkmaz, 2003, s. 81-82): yor-**gun** “yorulmuş”, üz-**gün** “üzülmüş”, ger-**gin** “gerilmiş”, tut-**kun** “tutulmuş”, taş-**kın** “taşmış, sel”, sür-**gün** “sürülmüş, sürgün” vb. Gagavuz Türkçesinde de ek, **-GIn/-GUn** şeklindedir. Türkiye Türkçesindeki gibi ünlü ve ünsüz uyumu kuralına uyan işlek bir ektir. Fiil köklerinden sıfat ve isim işlevli kelimeler türetir (Özkan, 2007, s. 107): dar-**gın**, sal-**gın**, yor-**gun**, kız-**gın**, yan-**gın**, ol-**gun**, düz-**gün**, kaç-**kın**, şaş-**kın**, kes-**kin**, düş-**kün** vb.

114

Çağdaş Oğuz Grubu lehçelerinin Doğu kolunu oluşturan Azerbaycan Türkçesinde fiil kökleri üzerine gelmek suretiyle, onlardan anlamı kuvvetlendirilmiş sıfatlar türeten işlek bir ektir. Ünsüz uyumu kuralı, Türkiye Türkçesindeki kadar gelişmiş değildir. Genellikle **-kIn/-ğın/-kUn** şeklinde kullanılır. Daha çok tek heceli fiil kökleri üzerine getirilir. (Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H., 2007, s. 188; Yalçın, 2018, s. 197): kaç-**gın** “yurdunu terk etmiş, göçmen, muhacir”, ez-**gin** “ezilmiş, yorgun, halsiz, bitkin”, sat-**gın** “hain, namert, alçak”, daş-**gın** “taşkın, taşmış, sel”, bit-**kin** “bitmiş, sona ermiş, tamamlanmış, yetişmiş, olgunlaşmış, olgun”, kes-**kin** “kesici, iyi kesen”, tut-**gun** “kısıık, kısıılmış, açık olmayan, bulutlu, gergin, kızgın”, süz-**gün** “süzülmüş, yarı kapanmış”, coş-**ğın** “coşmuş, coşkun”, küs-**kün** “küşmüş, gücenmiş, darılmış”, vur-**ğın** “aşık olmuş, vurulmuş, tutkun, çok seven”.

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

Ek, yine Çağdaş Oğuz Grubu'nun en doğu kolunu temsil eden Türkmen Türkçesinde, tek heceli fiillere gelir. Üzerine geldiği fiillerden isim ve sıfat işlevli kelimeler türetmekte oldukça işlektir. Türkmen Türkçesinde ekin “**k**”li şekilleri bulunmaz. Bunun bir sonucu olarak daima **-ğIn/-ğUn** biçimindedir. Bu yüzden, ötümsüz ünsüzle biten fiil köklerinden sonra ünsüz uyumu kuralına aykırılık arz eder. Ayrıca, ekin Türkmen Türkçesinde genellikle dar-düz ünlülü **-ğIn**’lı şekli yaygındır. Dar-yuvarlak ünlülü **-ğUn**’lu yapılar ise, yalnızca yuvarlak ünlü taşıyan tek heceli fiillerde kullanılır (Kara, 2005, s. 83-84): aar-**ğın** “yorgun, yorulmuş”, bos-**ğun** “iltica”, çap-**ğın** “talan”, çoz-**ğun** “akın, hücum”, doy-**ğun** “doymuş”, düz-**ğün** “kural, kaide”, gız-**ğın** “sıcak”, iir-**ğın** “bıkkın”, övüs-**ğın** “esinti”.

Çağdaş Karluk Grubu Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinin devamı mahiyetindeki Özbek Türkçesinde de ek, yine ünlü ve ünsüz uyumu kurallarına bağlı olarak **-GIn/-GUn** biçimindedir. Tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan isim ve sıfat işlevli kelimeler türetir. Sıfat işlevli türetmelerde genellikle **-mİş/-mUş** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiili ifadesi baskındır (Öztürk, 2007, s. 303): sat-**kın** “satılmış, hain”, tur-**gun** “sabit, değişmeyen”, tüş-**kün** “düşkün”, uç-**kun** “kıvılcım”, kız-**gın** “ateşli, şiddetli”, kır-**gın** “kırım, savaş”, tos-**kın** “engel”, har-**gın** “yorgun”, kes-**kin** “keskin”.

Çağdaş Karluk Grubunun diğer temsilcisi olan Çağdaş Uygur Türkçesinde ekin yine Özbek Türkçesindeki gibi ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı bulunduğunu, tek heceli fiil kökleri üzerine geldiğini, daha çok isim ve sıfat işlevli kelimeler türettiğini görmekteyiz (Yazıcı Ersoy, 2007, s. 372): az-**gın** “sapık”, taş-**kın** “taşkın”, tut-**kun** “esir”, toş-**kun** “engel”, kaç-**kun** “kaçak, firari”, çüş-**kün** “düşkün”.

Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerine baktığımızda, yine ekin işlek bir biçimde bu lehçelerde de varlığını sürdürdüğüne tanık oluyoruz. Bunlardan Kazak Türkçesinde ek, yuvarlak ünlülerin yalnızca ilk hecede bulunabiliyor olması kuralından dolayı, daima **-gIn/-kIn** şeklinde dar-düz ünlülüdür. Yuvarlak ünlülü şekillerine bu lehçede rastlanmaz. Diğer lehçelerde olduğu gibi

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

tek heceli fiil köklerine gelir. Birden fazla heceli fiillerde kullanılmaz. Aynı zamanda, ünsüz uyumu kuralına uyar (Tamir, 2007, s. 444): kuw-**ğın** “sürgün, takibat”, tas-**kın** “taşkın”, sür-**gin** “sürgün, sürülmüş, sürgüne gönderilmiş, sürgün edilmiş”, köş-**kin** “çığ, dağdan yuvarlanan kar”. Kırgız Türkçesinde ise ek, ünlü ve ünsüz uyumu kuralına tabi olarak **-GIn/-GUN** şeklinde kullanılmaktadır. Tek heceli fiillere gelen ek, bu lehçede isim ve sıfatlar türeten oldukça işlek bir ektir. Fiil köklerinden sıfat işlevli isimler türetme görevi daha güçlüdür (Kasapoğlu Çengel, 2007, s. 503): kır-**gın** “kırgın, kırılmış, üzülmüş”, kel-**gin** “yabancı”, kez-**gin** “seyahat”, kuu-**gun** “sürgün, sürgün edilmiş”, oz-**gun** “öne geçen”, kül-**gün** “gülen, gülgün”, çaç-**kın** “saçılmış, dağınık”, kaç-**kın** “kaçkın, kaçak”, uç-**kun** “kıvılcım”, tut-**kun** “esir, tutsak”, öt-**kün** “çabuk geçen yağmur”.

Karakalpak Türkçesinde ek, tıpkı Kazak Türkçesinde olduğu gibi **-gIn/-kIn** şeklindedir. Hep dar-düz ünlülüdür. Bunda, aynı zamanda, Kazak Türkçesinde de rastladığımız yuvarlak ünlülerin yalnızca ilk hecede bulunabilmesi kuralı etkilidir. O yüzden, ekin **-GUN** biçimindeki dar-yuvarlak ünlülü kullanımlarına bu lehçede rastlanmaz. Tek heceli fiil köklerine gelmek suretiyle, onlardan, isim ve sıfat görevinde kelimeler türetir. Sıfat görevli isimler türetme işlevi, daha yaygındır (Uygur, 2007, s. 561): az-**ğın** “kaçak, firari”, kaş-**kın** “kaçak, firari, göçmen”, sol-**ğın** “solgun, gevşek”, sür-**gin** “sürülmüş”, bas-**kın** “katliam”, kır-**ğın** “katliam”, bül-**gin** “isyan”, uş-**kın** “kıvılcım”, ür-**gin** “tipi, şiddetli fırtına”.

Tatar Türkçesinde ek, yine Kazak ve Karakalpak Türkçesindeki gibi hep dar-düz ünlülü olarak **-gın/-gin; -kın/-kin**'dir. Tek heceli fiil köklerine eklenerek onlardan büyültme, aşırılık anlamı ifade eden isim ve sıfatlar türetir. Yuvarlak ünlülü şekilleri Kazan Tatar Türkçesinde bulunmaz (Öner, 2007, s. 703): kaç-**kın** “kaçak, firari”, kuv-**gın** “ulak, haberci”, kil-**gin** “göçmen, garip”, kır-**gın** “salgın, bulaşıcı hastalık”, bas-**kın** “baskın, akın”, taş-**kın** “taşkın, taşma, taşmış”, yan-**gın** “yangın”, kür-**gin** “kız görme adeti”, kap-**kın** “kapan, tuzak”, sör-**gin** “sürgün”, çeç-**kın** “tohumdan yetiştirme bitki”. Kırım-

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

Tatar Türkçesinde ekin Kazan Tatar Türkçesinden farklı olarak ünlü ve ünsüz uyumuna bağlı bulunduğunu görüyoruz. Bunun sonucu olarak **-GIn/-GUn** şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine, tek heceli fiil köklerine gelerek bu köklerden isim ve sıfat görevli kelimeler oluşturmaktadır (Yüksel, 2007, s. 832): sat-**kin** “hain”, küs-**kün** “küskün, küsmüş”, bez-**gin** “bezgin, bezmiş”, az-**gın** “azgın, azmış”, kes-**kin** “keskin, kesin”, ez-**gin** “yorgun, bitkin”, yor-**ğun** “yorgun, yorulmuş”, ös-**kün** “çok uzamış”, tol-**ğun** “dolgun, dolunay”, yan-**gın** “yangın”, bas-**kin** “baskın”, sür-**gün** “sürgün”, taş-**kin** “taşmış, taşkın”, boz-**ğun** “bozgun, bozulmuş”, uç-**kun** “kıvılcım”.

Ek, Çağdaş Sibiryra Grubu Türk lehçelerinden Güney Sibiryra’da konuşulan Altay Türkçesinde ünlü ve ünsüz uyumu kuralına tabi olarak kullanılmaktadır. Ötümsüz ünsüzle biten fiillerden sonra **-kIn/-kUn**; ötümlü ünsüzle biten fiillerden sonra ise, **-gIn/-gUn** biçimindedir. Bu lehçede, son derece işlek olan ek, birkaç örnek dışında, tamamen tek heceli fiil köklerine getirilir. İsim ve sıfat işlevli kelimeler türetmekte oldukça canlıdır (Güner Dilek, 2007, s. 1024): ket-**kin** “göçmen, göç eden”, kaç-**kin** “kaçak, firari”, köç-**kün**/köç-**kin** “göçebe, yerinde duramayan” kır-**gın** “yok eden, öldüren, düşman”, taş-**kin** “serseri, avare”, es-**kin** (<es-: es-, serp-) “elek, kalbur”, türt-**kün** (< türt-: dürt-, it-) “domuz”, eş-**kin** (< eş-: eş-, çek-) “köpeğin eştığı yer”, cay-**kin** (< cay-: yay-, su ak-) “buzun üstündeki bir delikten çıkarak buz üstüne yayılan su”. **-GIn/-GUn** eki, güney Sibiryra grubunun bir başka lehçesi olan Hakas Türkçesinde, daima **-hın/kin**; **-gın/-gin** şeklinde dar-düz ünlülüdür. Altay Türkçesindeki gibi dar-yuvarlak şekiller yoktur. Bu durum, Hakas Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumunun gelişmemiş olmasıyla ilgilidir. Ayrıca, bu lehçede, **-k->-h-** değişimi ile ekin “-**kin**” şeklindeki kalın biçiminin “-**hın**” şekline dönüştüğünü görüyoruz (Arikoğlu, 2007, s. 1096): tas-**hın** “taşkın”, süs-**kin** “serseri, avare”, çay-**gın** “yayılmış, yayma”, sür-**gin** “sürek, takip”.

Türk dilinden Ana Türkçe devrinde ayrıldığı düşünülen uzak lehçelerden Kuzey-Doğu Sibiryra’da konuşulan Yakut lehçesinde ek **-hIn/-hUn**’dur. Üzerine geldiği fiil köklerinden

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

isim ve sıfatlar türetir. Kullanımları birkaç örnekle sınırlıdır. Muhtemeldir ki **-k->-h-** değişimi ile sızıcılışıp **-hIn/-hUn** şeklini almıştır (Kirişcioğlu, 2007, s. 1247): battaa-**hın** (< battaa-: baskı yap-) “baskı, zulüm”, bürüö-**hün** (< bürüö-: bürü-, kapla-) “kaplamak, zırlama”, xamnaa-**hın** (< xamnaa-: hareket et-) “hareket”. Ek, Türkologlarca Eski Batı Türkçesinin bir kolu ve İdil Bulgarcasının devamı olarak görülen bir diğer uzak lehçe Çuvaş Türkçesinde ise, daima dar-düz ünlülü olarak **-kın/-kin** şeklindedir. Yuvarlak ünlülü şekillere rastlanmaz. Kullanımı fazla işlek olmayan ekin tek heceli fiil köklerinden daha ziyade sıfat işlevli kelimeler türettiği görülür (Ersoy, 2010, s. 78): çup-**kın** (< çup-: koş-) “avare, boş gezen/koşucu”, şıt-**kın** (< şıt-: yut-, içine çek-, em-) “açgözlü”, tar-**kın** (< tar-: koş-, akıp git-) “kaçak”, tıt-**kın** (< tıt-: tut-) “tutsaklık, esirlik, tutkun”, viş-**kin** (< viş-: uç-) “övüngen adam, palavracı”.

Ekin Yapısal İzahı

118

Yukarıdan beri özelliklerini ortaya koyduğumuz ekin yapısı konusuna gelince; bu ekin yapısı konusunda dil bilgisi kitaplarında herhangi bir izaha rastlanmaz (Gabain, 1988, s. 52; Hacıeminoğlu, 1996, s. 20; Eckmann, 1988, s. 39; Eraslan, 2012, s. 106; Erdal, 1991, s. 327-328-329; Korkmaz, 2003, s. 81; Banguoğlu, 1986, s. 243; Ediskun, 1996, s. 128-151). Ancak, kimi yabancı Türkologlar bu ekin yapısı konusunda bazı görüşler ortaya atmışlardır. Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunu, Martti Räsänen’in 1957 yılında Helsinki’de yayınlamış olduğu *Materialien Zur Morphologie Der Türkischen Sprachen* adlı eserinin 130. sayfasındaki bilgilerden ediniyoruz. Buradaki bilgilere göre, ilk görüş Alman Türkoloğu W. Bang’a aittir. W. Bang, bu ekin kökenini kökteki ünlü değişmesi ile “**gan**” kelimesine bağlar. Diğer görüş ise, Rus Türkoloğu W. Kotwicz’e aittir. O, ise bu ekin yapısını **ki**, **ku** + **n** eklerinden türemiş bir şekil olarak düşünür (Nalbant, 2008, s. 88). Görüşlerden de anlaşılacağı üzere, ekin yapısına dair ileri sürülen her iki yaklaşım da Türk dilinin yapım ve işletim sistemine pek uygun değildir. Bu nedenle, ekin yapısının

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

başka bir şekilde oluştuğunu düşünmek daha yerinde bir tespit olacaktır. Buradan hareketle, biz bu ekin birleşik bir ek olduğunu düşünmekteyiz. Bize göre, bu ek, al-**ķ**- (< al-: al-) “bitir-”, ö-**k**- (< ö-: düşün-) “ düşün-”, kön-**ü-k**- (< kön-: yan-) “tamamıyla yan-” (Gabain, 1988, s. 59) misallerinde görüldüğü üzere, Eski Türkçe döneminden beri, fiil kök ve gövdeleri üzerine gelerek onların kök anlamını kuvvetlendiren ve onlardan edilgen fiiller türeten fiilden fiil yapım eki -**ķ**-/**k**- ile geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil kökleri üzerine gelen ve onlardan isim ve sıfatlar türeten ve aynı zamanda Eski Türkçe döneminde seyrek olarak kullanılan fiilden isim yapım eki -**n**'nin birleşmesi ile oluşmuştur. Bu birleşme esnasında ek, gerileyici ünsüz benzeşmesi neticesinde ünsüz uyumu kuralına bağlanmış ve -**GIn**-**GU**n biçimini almıştır. Burada, fiilden isim yapım eki -**n**, anlam ve işlevinde daralma yaşayınca, fiilden fiil yapım eki -**ķ**-/**k**- ile birleşme yolunu seçmiş, bir yandan kendi varlığını devam ettirirken, bir yandan da böyle genişlemek suretiyle yeni bir yapıda ortaya çıkmıştır. Bu yapı, Eski Türkçe döneminden önce tamamlanmış ve işlevi zayıflayan ek, kendisini dilde yeni bir yapıyla ifade etme imkânı bulmuştur. Bu sayede dil, ihtiyaç duyduğu yeni bir türetme imkânına kavuşmuştur. Tek heceli fiillere gelen ve onlardan isim ve sıfatlar türeten -**n** fiilden isim yapım eki, bu birleşme esnasında, üzerinde taşıdığı geçişli ve geçişsiz tek heceli fiillere gelme, onlardan isim ve geçmiş zaman ifadeli sıfatlar türetme görevini de -**GIn**-**GU**n eki üzerine taşımıştır. Şimdi bu birleşmeyi tasdikleyen tanıkları tek tek belirtmeye çalışalım:

1. Böyle bir birleşme yukarıda belirttiğimiz üzere, Türk dilinin temel birleşme kurallarına ve işletim sistemine aykırı değildir. Bilakis, son derece uygundur. Çünkü Türk dili sondan eklemeli bir dildir. Bu nedenle, bir ek işlevi zayıfladığı, kullanım alanı daraldığı zaman bir başka ekle birleşmek suretiyle dilin ihtiyaç duyduğu yeni anlatım kalıplarını ortaya koyabilir.

2. Fiilden isim yapım ekleri, kendisinden hemen önce gelen fiilden fiil yapım ekleriyle birleşme yoluna gidebilirler. Onlarla, çok yakın anlam bağları olduğu için kendi bünyelerine alabilirler.

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in Turkish Language

3. Fiilden isim yapım eki **-n**, daha Eski Türkçe döneminde tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan isim ve sıfatlar türeten ve seyrek olarak kullanılan bir ektir. Bu durum, bize, ekin anlam ve işlevinde daralma olduğunu, bir zayıflama yaşadığını gösterir (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107): **tüt-ü-n** (< tüt-: tüt-) “duman”, **tir-i-n** (< tir-: der-, topla-) “topluluk, kalabalık, cemaat”, **tüg-ü-n** (< tüg-: düğümle-) “düğüm”, **yal-ı-n** (< yal-: alevlen-) “alev, meşale”, **tol-u-n** ay (< tol-: dol-) “dolun ay”.

4. Fiilden isim yapım eki **-n**, örneklerde de görüleceği üzere, Eski Türkçe döneminde ve ilerleyen süreçte teşekkül eden tarihî lehçelerde nadir kullanımlar dışında, tek heceli fiil kökleri üzerine gelmekte, çatı ekleriyle genişletilmiş fiil tabanlarında kullanılmamaktadır. Bu, onun en belirgin özelliğidir (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107): **tüt-ü-n** (< tüt-: tüt-) “duman”, **tir-i-n** (< tir-: der-, topla-) “topluluk, kalabalık, cemaat”, **tüg-ü-n** (< tüg-: düğümle-) “düğüm”, **yal-ı-n** (< yal-: alevlen-) “alev, meşale”, **tol-u-n** ay (< tol-: dol-) “dolun ay”.

120

Karahanlı Türkçesi metinlerinde de birkaç sınırlı örnek dışında benzer durum söz konusudur (Hacıeminoğlu 1996, s. 26; Taş 2009, s. 156-157-158; Nalbant 2008, s. 95): **ad-ı-n** (< ad-: ayrıl-) “ayrılmış, başka”, **ak-ı-n** (< ak-: ak-) “akın, sel”, **bog-u-n** (< bog-: boğumla-) “boğum”, **bur-u-n** (< bur-: kok-) “burun, koku alma organı”, **es-i-n** (< es-: es-) “esinti, hafif rüzgâr”, **büt-ü-n** (< büt-: bir şeye inan-) “doğru, dürüst, sahih, bütün, tamam”, **sa-n** (< sa-: say-) “sayı”, **yak-ı-n** (< yak-: yaklaş-) “yaklaşmış, yakın”, **yal-ı-n** (< yal-: parla-) “alev, parlak”, **yod-u-n** (< yod-: yok ol-) “yok olmuş, tükenmiş, yok olma”, **tüş-ü-n** (< түş-: düş-, in-) “konak, durak”, **yaşı-n** (< yaşı-: ışı-, parla-) “şimşek”, **yog-u-n** (< *yog-: yoğunlaş-, kalınlaş-) “kalın, yoğun”, **kel-i-n** (< kel-: gel-) gelin”, **eg-i-n** (< eg-: eğ-) “sırt”, **ürk-ü-n** (< ürk-: kork-) “korku, dehşet”, **ük-ü-n** (< ük-: yığ-, topla-) “yığılmış, yığın”.

Aynı özellikler, Çağatay Türkçesi metinlerinde de kendisini gösterir (Eckmann, 1988, s. 40-41): **büt-ü-n** (< büt-: bit-, sona er-) “bütün, tamamen”, **çak-ı-n** (çak-: çak-, parla-) “ışık, parıltı”, **ik-i-n** (< ik-: ek-) “ekme, ürün, mahsul”, **kişe-n** (< kişe-

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

: tuşakla-, köstekle-) “tuşak, ayak bağı, köstek”, kal-ı-n (< kal-: kal-) “sayısız, çok, kalın”, koş-u-n (< koş-: ekle-, birleştir-, bir araya getir-) “tabur, bölük, ordu”, tol-u-n (< tol-: dol-, dolu ol-) “dolu, tam, bütün”, tüg-ü-n (< tüg-: düğümle-) “düğüm”, tüt-ü-n (< tüt-: tüt-, duman çıkar-) “tütün, duman”, yag-ı-n (< yag-: yağ-) “yağmur”, yal-ı-n (< yal-: yan-, alevlen-) “yalım, alev”, yığ-ı-n (< yığ-: yığ-, topla-, biriktir-) “yığın, öbek, kalabalık”.

Bu kullanım şekli, Çağdaş Türk lehçeleri için de geçerlidir. Türkiye Türkçesindeki ak-ı-n, bas-ı-n, diz-i-n, düğ-ü-n, sor-u-n, yığ-ı-n, kes-i-n, sök-ü-n, dola-n, tala-n (Korkmaz, 2003, s. 101); Azerbaycan Türkçesindeki ek-i-n, gel-i-n, biç-i-n “hasat”, sağ-ı-n “sağım”, tüt-ü-n (Yalçın, 2018, s. 201); Türkmen Türkçesindeki dök-ü-n “gübre”, düv-ü-n “düğüm”, gel-i-n “gelin”, goş-u-n “ordu”, tik-i-n “dikiş”, tüt-ü-n “duman”, yığ-ı-n “topluluk” (Kara, 2005, s. 87); Kazak Türkçesindeki jaw-ı-n “yağmur”, sa-n “sayı”, tığ-ı-n “tıkaç”, şığ-ı-n “masraf”, kel-i-n “gelin”, tiğ-i-n “dikiş”, eg-i-n “ekin”, tüt-i-n “duman”, jıy-ı-n “toplantı”, saw-ı-n “süt veren, sağılan hayvan” tolkı-n “dalga”, makta-n “övünç, gurur” (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 74); Özbek Türkçesindeki boğ-ı-n “hece, eklem”, yağ-ı-n “yağış, yağmur”, yığ-ı-n “toplantı, ziyafet”, tüg-ü-n “düğün”, tüt-ü-n “duman”, ek-i-n “ekin”, kel-i-n “gelin” (Öztürk, 2007, s. 304); Hakas Türkçesindeki çad-ı-n “yatma”, çı-n < çığ-ı-n “yığın, sab-ı-n “ot biçme zamanı”, ağ-ı-n “akın” (Arıkoğlu, 2007, s. 1096) vb. kelimeler bunun örnekleridir.

5. Fiilden isim yapım eki -n, eklendiği geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil kök ve gövdelerinden soyut ve somut isimler türetmektedir. Bunu, Eski Türkçe döneminden itibaren görmekteyiz (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107): tüt-ü-n (< tüt-: tüt-) “duman”, tir-i-n (< tir-: der-, topla-) “topluluk, kalabalık, cemaat”, tüg-ü-n (< tüg-: düğümle-) “düğüm”, yal-ı-n (< yal-: alevlen-) “alev, meşale”. Karahanlı Türkçesi metinlerinde de isim türetme işlevi devam eder (Hacıeminoğlu, 1996, s. 26; Taş, 2009, s. 156-157-158; Nalbant, 2008, s. 95): ak-ı-n (< ak-: ak-) “akın, sel”, bog-u-n (< bog-: boğumla-) “boğum”, bur-u-n (< bur-: kok-) “burun, koku

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

alma organı”, es-i-n (<es-: es-) “esinti, hafif rüzgâr”, sa-n (< sa-: say-) “sayı”, yal-ı-n (< yal-: parla-) “alev, parlak”, yod-u-n (< yod-: yok ol-) “yok olmuş, tükenmiş, yok olma”, tüş-ü-n (< tüş-: düş-, in-) “konak, durak”, yaşı-n (< yaşı-: ışı-, parla-) “şimşek”, kel-i-n (< kel-: gel-) “gelin”, eg-i-n (< eg-: eğ-) “sirt”, ürk-ü-n (< ürk-: kork-) “korku, dehşet”. Ekin benzer nitelikteki isim yapma işlevi, Çağatay Türkçesi metinlerinde de kendisini gösterir (Eckmann, 1988, s. 40-41): büt-ü-n (< büt-: bit-, sona er-) “bütün, tamamen”, çak-ı-n (çak-: çak-, parla-) “ışık, parıltı”, ik-i-n (< ik-: ek-) “ekme, ürün, mahsul”, kişe-n (< kişe-: tuşakla-, köstekle-) “tuşak, ayak bağı”, koş-u-n (< koş-: ekle-, birleştir-, bir araya getir-) “tabur, bölük, ordu”, tüg-ü-n (< tüg-: düğümle-) “düğüm”, tüt-ü-n (< tüt-: tüt-, duman çıkar-) “tütün, duman”, yag-ı-n (< yag-: yağ-) “yağmur”, yal-ı-n (< yal-: yan-, alevlen-) “yalım, alev”, yığ-ı-n (< yığ-: yığ-, topla-, biriktir-) “yığın, öbek, kalabalık”.

6. Fiilden isim yapım eki -n, üzerine geldiği tek heceli fiil kök ve gövdelerinden geçmişe dönük bitmişlik, tamamlanmışlık anlamı içeren geçmiş zaman ifadeli sıfatlar türetmekte, bu geçmiş zaman ifadesi de -mİş/-mUŞ duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile örtüşmektedir. Ekin bu özelliği, Eski Türkçe devrinden beri mevcuttur (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107): tir-i-n (< tir-: der-, topla-) “topluluk, kalabalık, cemaat”, tol-u-n ay (< tol-: dol-) “dolun ay”. Karahanlı Türkçesi metinlerinde yine ekin sıfat yapma işlevi devam eder (Hacıeminoğlu, 1996, s. 26; Taş, 2009, s. 156-157-158; Nalbant, 2008, s. 95): ad-ı-n (< ad-: ayrıl-) “ayrılmış, başka”, büt-ü-n (< büt-: bir şeye inan-) “doğru, dürüst, sahih, bütün, tamam”, yak-ı-n (<yak-: yaklaş-) “yaklaşmış, yakın”, yal-ı-n (< yal-: parla-) “alev, parlak”, yod-u-n (< yod-: yok ol-) “yok olmuş, tükenmiş, yok olma”, yog-u-n (< *yog-: yoğunlaş-, kalınlaş-) “kalın, yoğun”, ük-ü-n (< ük-: yığ-, topla-) “yığılmış, yığın”. Aynı özellikler, Çağatay Türkçesi metinlerinde de kendisini gösterir (Eckmann, 1988, s. 40-41): büt-ü-n (< büt-: bit-, sona er-) “bütün, tamamen”, kal-ı-n (< kal-: kal-) “sayısız, çok, kalın”, tol-u-n (< tol-: dol-, dolu ol-) “dolu, tam, bütün”,

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

yığ-ı-**n** (< yığ-: yığ-, topla-, biriktir-) “yığılmış, yığın, öbek, kalabalık”.

Ekin geçmiş zaman ifadeli sıfatlar türetme işlevi, tarihî lehçelerde sürdürdüğü gibi çağdaş Türk lehçelerinde de devam etmektedir. Türkiye Türkçesindeki büt-ü-**n**, dol-u-**n** ay, kes-i-**n**, yoğ-u-**n**, uzu-**n** kelimeleri buna canlı örnektir (Korkmaz, 2003, s. 101).

7. Fiilden isim yapım eki -**n**'nin bir diğer hususiyeti, sınırlı birkaç örnek dışında, ünlü ile biten fiil köklerine gelmemesidir. Bu durum, tarihî Türk lehçelerinde olduğu gibi çağdaş Türk lehçelerinde de geçerli bir özelliktir. Eski Türkçe devrinde hiç görülmez (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107). Ancak, Karahanlı Türkçesi metinlerindeki sa-**n** “sayı”, ya-**n** “yan, taraf” (Hacıeminoğlu, 1996, s. 26); Çağatay Türkçesi metinlerindeki kişe-**n** “bukağı, tuşak, köstek, ayak bağı” (Eckmann, 1988, s. 40); Çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesindeki tala-**n**, dola-**n**, uzu-**n**, öze-**n**, ışı-**n** (Korkmaz, 2003, s. 101); Kazak Türkçesindeki tolkı-**n** “dalga”, makta-**n** “övänc, gurur” (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015, s. 74); Karakalpak Türkçesindeki korğa-**n** “kale, sur” (Uygur, 2007, s. 560) kelimelerinde bu ekle karşılaşılır.

8. Fiilden isim yapım eki -**n**'nin çok heceli fiil gövdelerine gelme özelliği çok nadirdir. Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde bu türden kullanımlar görülmez (Gabain, 1988, s. 54-58; Eraslan, 2012, s. 107; Hacıeminoğlu, 1996, s. 26; Nalbant, 2008, s. 95). Çağatay Türkçesinde ise, kişe-**n** (< kişe-: tuşakla-, köstekle-) “tuşak, köstek, ayak bağı” (Eckmann, 1988, s. 40) kelimesinde rastlanır. Yine, Çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesindeki tala-**n**, dola-**n**, uzu-**n**, öze-**n**, ışı-**n**, (Korkmaz, 2003, s. 101); Kazak Türkçesindeki tolkı-**n** “dalga”, makta-**n** “övänc, gurur” (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun 2015, s. 74); Karakalpak Türkçesindeki korğa-**n** “kale, sur” (Uygur, 2007, s. 560) kelimeleri bunun nadir örnekleridir.

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

Sonuç

Fiilden fiil yapım eki, **-k/-k-** ile fiilden isim yapım eki **-n**'nin birleşmesi Türk dilinin işletim sistemine uygundur. Böyle bir birleşme mümkündür. Dil, ihtiyaç duyduğu yeni anlatım biçimlerini karşılayabilmek için bu türden bir yola başvurabilir. Fiilden isim yapım eki **-n**, Türk dilinin ilk yazılı evresinden itibaren tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde tek heceli fiil köklerine gelerek onlardan isim ve sıfatlar türetmektedir. **-GIn/-GUn** eki de tıpkı **-n** eki gibi aynı vasıfları taşımaktadır. Fiilden isim yapım eki **-n**, yine tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde tek heceli fiil kökleri üzerine gelmekte; çatı ekleriyle genişletilmiş fiil tabanlarında kullanılmamaktadır. **-GIn/-GUn** eki, bu yönüyle de **-n** ekiyle örtüşmektedir. Öte yandan, fiilden isim yapım eki **-n**, eklendiği geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden soyut ve somut isimler türetmekte; aynı hususiyeti **-GIn/-GUn** eki de taşımaktadır.

Fiilden isim yapım eki **-n**, tek heceli fiil köklerinden geçmişe dönük bitmişlik, tamamlanmışlık anlamı içeren geçmiş zaman ifadeli sıfatlar da türetmekte; bu geçmiş zaman ifadesi **-mİş/-mUş** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiili ile örtüşmektedir. Bu konuda, **-GIn/-GUn** eki de aynı nitelikleri göstermektedir. Fiilden isim yapım eki **-n**'nin bir diğer özelliği sınırlı birkaç örnek dışında ünlü ile biten fiil tabanlarına gelmemesidir. Hem tarihî Türk lehçelerinde hem de çağdaş Türk lehçelerinde ortak özelliktir. Aynı durum, **-GIn/-GUn** ekinde de mevcuttur. Yine fiilden isim yapım eki **-n**'nin çok heceli fiil gövdelerine gelme özelliği çok nadirdir. Hatta Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde bu türden kullanımlara rastlanmaz. Bu durum hem tarihî Türk lehçelerinde hem de çağdaş Türk lehçelerinde böyledir. Benzer hususiyet, **-GIn/-GUn** eki içinde geçerlidir. Tüm bu benzerlikler, bize bu ekin fiilden fiil yapım eki **-k/-k-** ile fiilden isim yapım eki **-n**'nin birleşmesi ile oluştuğunu ifade eder.

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

Kaynakça

- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Argunşah, M. ve Yüksekaya, G.S. (2010). *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2007). “*Hakas Türkçesi*”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Biray, N., Ayan, E., Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi-Ses-Şekil-Cümle Bilgisi-Metinler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı* (Günay Karaağaç, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ediskun, H. (1996). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Yayınları.
- Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi- 15. Baskı-*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergönenç A. (2007). “*Nogay Türkçesi*”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersoy, F. (2010). *Çuvaş Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2007). “*Altay Türkçesi*”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

On The Structure of Suffix -Gın/-Gun Which Made Noun From Verb in
Turkish Language

- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, M. (2005). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Karamanoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H. (2007). “*Azerbaycan Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2007). “*Kırgız Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud (2005), *Divanü Lügati't-Türk* (Yayına Haz. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabcacı Yayınevi Yayınları.
- Kirişçioğlu, M. F. (2007). “*Saha Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nalbant, M. V. (2008). *Divanü Lügati't-Türk Grameri -I- İsim*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Öner, M. (2007). “*Tatar Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, N. (2007). “*Gagavuz Türkçesi*”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, R. (2007). “*Özbek Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -Gın/-Gun Ekinin Yapısı Üzerine

- Tamir, F. (2007). “*Kazak Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, İ. (2009). *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2007). “*Karaçay-Malkar Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitapevi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uygur, C. V. (2007). “*Karakalpak Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). “*Yeni Uygur Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yüksel, Z. (2007). “*Kırım-Tatar Türkçesi*” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

ERKEN BİR TÜRKÇE-MOĞOLCA DURUM EKİ

Marcel Erdal*

Çeviren: Serkan Cihan

Dr. Arş. Gör, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/ Türkiye, serkancihan@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 28.04.2022

Kabul Tarihi: 09.05.2022

Türkçe ve Moğolca arasındaki olası genetik bağ üzerine-
oldukça yakın zamanlarda bile- pek çok gereksiz şey yazıldı;
ama Talat Tekin'in bu konuda yazdığı hiçbir şey Altay ilişkisine
muhalif olanların saldırısına uğramadı. Tekin'in Altay
sorunsalının çeşitli yönleriyle ilgili çalışmaları, ciddi
akademisyenliğin kaya gibi sağlam örnekleri olarak kalacaktır.

Bu çalışmada Eski Türkçede $+dXr+$, Erken Moğolcada $+dUr$
olarak görülen eki ele alacağım. Ramstedt (1952, s. 35-38),
bulunma durumu ile ilgili, sadece Türkçe için $+da$ ve
varyantlarından, Moğolca içinse $+da$ ve $+du$ ve bunların
varyantlarından bahseder ve ekler (s. 36): "Das
Schriftmongolische hat $-dur$, $-tur$ bei den Substantiven. Das-
 r ist hier ganz ratselhaft [= mysterious], weil, soweit jetzt
bekannt ist, kein jetzt gesprochenen Dialekt eine Endung $-
dur$ kennt." Sayfa 37'de, adsal *tengridur* 'gökyüzü için/içinde'
ve zamirsel *nadur* ve *namadur*, "bana" biçimlerinden
bahsedilmiştir; diğer Moğolca şahıs zamirleri de $+dUr$ ekini
alır. Örneğin *ö'er+tür* "kendisi için" ile karşılaştırınız.
Schönig 2003, Türkçe-Moğolca ilişkisinin halihazırdaki en
akıllıca hülasasında $+dUr$ 'dan hiç bahsetmeden şöyle yazar:

* Bu yazının orijinali şu eserde yayınlanmıştır: Marcel Erdal. (2017).
"An Early Turkic- Mongolic Case Suffix". *Prof. Dr. Talât Tekin
Hatıra Kitabı*. (Yay. Kur. Osman Fikri Sertkaya vd.). İstanbul:
Çantay. 329- 334. Marcel Erdal'ın isteği üzerine makale, bazı eski
bilgiler çıkarılıp yeni bilgiler eklenerek güncellenmiştir.

Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki

“Türkçe ile mukayese edilen Moğolca hâl ekleri: *-A'daki bulunma hâli (Türkçedeki yönelme eki *-GA ile kıyaslayınız), *-D-A'daki yönelme (yönelme-bulunma) hâlini (Türkçedeki bulunma hâli *-DA ile kıyaslayınız) içerir.” (s. 416).

Schönig 2003 ile aynı ciltte Rybatzki 2003, Klasik Öncesi Moğolcayı tarif ederken (varyant için olağan ama çok talihsiz bir adlandırma olan "Orta Moğolca"yı kullanarak), s. 67'de -DU(r) ve -DA'dan ünlülerden sonra kullanılan yönelme ekleri, -A'dan *n* dâhil ünsüzlerden sonra kullanılan bulunma eki olarak bahsetmektedir; böylelikle, her ne kadar ilk ikisine "dat." ikincisineyse "loc." dese de, aslında önceki ve sonraki arasında tamamlayıcı bir dağılımı ima etmektedir.

¹S. 68'de ekler: “Datif, dolaylı tümcenin yanı sıra hem statik (bulunma) hem de dinamik (yönelme) bir yönelimle yer ve zamanla ilgili çeşitli fonksiyonları da gösterir.” ve devamla ““-A'daki bulunma durumu, işlevsel olarak yönelme durumundan ayırt edilemez görünmektedir.” Devamında şunları okuyoruz: "Yönelme takısının farklı varyantları arasında -DUr en yaygın olanıdır, ancak -DA'ya da Çin ve Phags-pa yazılarıyla yazılmış kaynaklarda sıkça rastlanır.-DU varyantı [Klasik Öncesi Moğolcada] yalnızca *Mukaddimetü'l-Edeb*'de tespit edilmiştir."

Eski Türkçe +dXr+, Erdal 2004, s. 197, 203, 214 ve 330'da ele alınmış bir sonek bileşenidir. Sözkonusu çalışmada s.203'te belirtildiği üzere Eski Türkçede *küntüz* 'gündüz'ün < *kün* 'gün; güneş' ikinci hecesi bu ekin tek başına söz sonu

¹Bahsettiği diğer durum eklerinin hiçbiri, dağılımını bu şekilde paylaşmaz. Burada bir hata var gibi görünüyor, zira 68'inci sayfada alıntılanan *caq* 'zaman'dan *caq-tur* ve *caq-dur* ve *hon* 'yıl'dan *hon-dur* ve *hon-tur* biçimleri Moğolların Gizli Tarihi'ndendir. Net olan şu ki yalnız ünlülerle biten köklerden sonra -A kullanılamaz. (Rybatzki Moqai Gizli Tarihi'teki moqai 'yılan'dan moqaya'yı verir, ancak bu aslında 'ikiz ünlülerin/diftongların' bu arkaik kaynaktan hâlâ ünlü-ünsüz dizilimi olarak var olduğu anlamına gelir.)

Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki

zetasizmi ile görüldüğü tek durumdur.² Bu kelimenin Çuvaşça biçiminin (neredeyse tüm Türk dillerinde varlığını sürdüren) *kěntēr* (*r* ile) olduğunu belirtmekte fayda var. *+dXr*'u Eski Türkçede *+dXr+tIn*, *+dXr+tI* ve *+dXr+An* dizilimlerinde görüyoruz. Aralarından bazıları Erdal 2004'te bulunmayan, karşılaştığımız tüm örnekleri burada bir araya getireceğiz.

İsim kökenli *+dXr+tIn* biçimleri, zıt anlamlı kelime çifti *ke+* 'arka' ve *öη* 'ön'den türemiş *kedirtin* (Ernte³ 98) ve *öηdürtin* (Ernte 92)dir; *aldirtin* (Shō 6 b 7) 'öne/önde', Schönig'in (2005) gösterdiği üzere *öη*'ün bir eşanlamlısından geliyor gibi görünmektedir (Bir sonraki paragrafta bahsedilen *aldirtin*'nin eşesli bir kökten türemiş olarak alındığına dikkat edin.) Bir diğer zıt anlamlı kelime çifti, *ičtirtin ünmiş* '(saray) içerisinden çıkmış' (HTs VII 1113) ve HTs III 525'te *taštirtin* olarak yazılan *taštirtin* (BT25,47 & HTs VIII 1453)'dir.

+tI zarfsal ögesiyle meydana gelen *+dXr+tI* dizilimi de, yönelimsel zıt anlamlı kelime çiftleriyle tespit edilmiştir: TT I 122-3'te *kedirti* 'arkaya doğru' ve zıt anlamlısı 'öne doğru', *kedirti* ayrıca Maitr 67 r 11 ve Suv 10,9⁴'da da bulunmaktadır. *üstürti örtlüg yalınlig bı bıçgu ätözläri üzä yağar* (75 v 3)'daki *üstürti* 'yukarıdan ateşli ve alevli bıçaklar vücutlarına yağar' anlamına gelir. Buda'nın gerçekleştirdiğine inanılan bir mucizeye göre sular yukarıya doğru (*üstürti*) akmakta, alevler ise aşağıya doğru (*kudı* veya *aldirtı*) yönelmektedir. Maitr 187 r 26, 197 r 8 ve 141 r 17'de başka *üstürti* örnekleri de bulunmaktadır. Son olarak *ičtirti* 'içeriye doğru' (TT V A 55 ve 95 ve ZiemeAra 77), *taštirtin*'in 'dışarıya doğru' (M III nr.8 IV r 12 ve BT XXIII A 94) zıt anlamlısıdır.

²Eski Türkçede, Ortak Türkçe ve Altayca açısından büyük önem taşıyan bu olgunun kısa bir değerlendirmesi için bk. Erdal 2004: 94-95.

³Kaynak referanslar, Eski Uygur çalışmalarında kullanılagelen bilindik kaynaklardır.

⁴Daha önceki yanlış okuma Zieme 1996: 90'da düzeltilmiştir.

Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki

Zamirlere gelince, bu alanda şahıs zamirlerinden *mintirdin* 'benden' (BT VIII B 49) ve *sindirtin*'i 'senden' (Suv 428,11) görüyoruz. Her ikisi de Brahmi alfabesiyle yazılmış TT VIII D3'teki *mundirtin* ve MaueKat II 156.1 v 9'daki *mondirdin*'in kök ünlüsü yazmadaki bir yırtık yüzünden eksik olduğundan ZiemeSattvauş 63'teki *mintirdin* 'buradan', *muntirdin* /*montirdin* olarak da okunmalıdır. Röhrborn 2015 *andirtin* maddesinde çok sayıda *andirdin* (üç Brahmi örneği), *antirdin* ve *antartın* listelenmiş ve "oradan, o yerden" olarak çevrilmiştir.

Bu ögeye sahip üçüncü ek dizilimi $+tXr+An$, en yaygın olarak Röhrborn 2015'te maddesi olan *andıran* 'oradan' sözcüğünde görülür; orada *antran*, *antran* ve *antaran* değişkeleri de belgelenmektedir. (Röhrborn'un Höllen 40 dediği örnek Wilkens 2016: 1653'te, Höllen 48 dediği Wilkens 2016: 1661'de.) *antaran*'ın ikinci hecesini *antartın* biçiminde de gördük; bunların izahı, /X/ ses değişkenliğinin aslında geniş ünlüleri de kapsaması. Zıt anlamlısı *muntıran* ise örneğin HTs III 155'te bulunmaktadır. Daha önce bahsedilen dizilimlerden farklı olarak $+tXr+An$ ayrıca *kantıran* (örn. Suv 390, 2) / *kantaran* (MaitrH XV 7 r 4) 'nereden'de soru tabanına da eklenir. $+An$ ise epey gizemlidir, görünüşe göre *kaçan*⁵ zamirinde ve arkaik zarf-fiil eki $-(X)pAn$ 'da da bulunmaktadır. Tutarlı imlası göz önüne alındığında, vasıta hâli eki ile özdeşleştirilmesi hiçbir şekilde mümkün değildir.

Özetleyecek olursak, $+dXr+$ biçimlerinin yer belirten işaret ve soru zamirleri, 1. ve 2. şahıs zamirleri ve yönle ilgili adlar "içeride ve dışarıda", "önce ve sonra", "ön/önce ve arka/arkada", "üzerinde/üstünde" ve "altta/alt" ile sınırlı olduğunu görüyoruz. Tüm bunlar, $+dXr+$ 'dan sonra gelen üç ek gibi, dilin intikal eden arkaik bir parçasını oluşturur. $+dXr$ biçimlerinin tabanlarını paylaşan ve onlar gibi arkaik görünen $+dXn$ biçimleri *ičtin* ve *taştın*, *altın* ve *üstün*, *kedın* ve *öjđün*, *muntın* ve *antın*'ın aksine $+dXr+$ biçimleri (leksikalize olmuş *küntüz* hariç) herhangi bir modern dilde günümüze ulaşmış görünmemektedir.

⁵ Bk. Nauta ve diğer. 2015.

Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki

Eski Türkçe +dXr+ ve (Pre-)Klasik Moğolca +dUr'un semantiği örtüşmektedir, Moğolca /U/ da zaten Türkçe /X/'in düzenli karşılığıdır. Söz konusu unsurlar, her iki dilin de eski ve artık kullanılmayan katmanına aittir. Bunların tahayyül edebileceğimiz herhangi bir aşamada iki dil grubu arasında ödünç alınmış olmaları pek olası değildir. Temasın, birçok yönden Türkçe ve Moğolcayı birbirine yaklaştırdığı doğrudur; ancak tartıştığımız unsurlar arasındaki benzerlik, bu yakınlaşmadan kaynaklanmış olamaz. *+dUr tarih öncesi dönemde paylaşılmış olmalıdır ve bu nedenle de Altayca olsa gerektir.

Kaynakça

- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill (*Handbook of Oriental Studies* 8,3).
- Janhunen, J. (ed.) (2003). *The Mongolic Languages*. London: Routledge.
- Nauta, A. H., Nugteren, H., Roos, M. (2015). Some thoughts on Turkic kaçan 'when'. *Türk Dilleri Araştırmaları* 25, (2), 155-176. (Festschrift für Uwe Bläsing)
- Ramstedt, G. J. (1952). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*. II Formenlehre. Bearbeitet und herausgegeben von P. Aalto. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura (*Mémoires De La Société Finno-Ougrienne* 104:2).
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien - Neubearbeitung - II. Nomina - Pronomina - Partikeln*. Band 1: a - asvık, Wiesbaden: Steiner.
- Rybatzki, V. (2003). 'Middle Mongol'. Chapter 3 in Janhunen 2003, pp. 57-82. Schönig, Claus. (2003). 'Turco-Mongolic relations'. Chapter 20 in Janhunen 2003, pp. 403-419.
- Schönig, C. (2005). Zu einigen Ausdrücken für, vor' und, unter' in den Türksprachen'. *ZDMG* (155), 399-433.

Erken Bir Türkçe-Moğolca Durum Eki

Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien. Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā*. 3 cilt. Turnhout: Brepols.

Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch. Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhā-sottamasūtra)*. Turnhout: Brepols (*Berliner Turfantexte XVIII*).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

İSMAİL HAKKI BALTACIOĐLU¹ VE HAYATIM ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. (1998). Hayatım. (Yay. Haz., Ali. Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Dünya Yayınları.

Ali Egi

Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Çankırı/Türkiye, aliegi86@gmail.com

Öz

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde yaşamış önemli bir eğitimci, yazar, hattat, siyasetçi ve bilim insanıdır. Sosyolojiden felsefeye, sanattan eğitime kadar birçok alanda eserler üretmiştir. Eserleri arasında dikkat çekenlerden biri otobiyografi ve anı türüne ait niteliklere sahip olan *Hayatım* adlı çalışmadır. Baltacıoğlu eserde kronolojik olarak çocukluk ve aile hayatına, eğitim ve mesleki kariyerine, Avrupa seyahatlerine ve Yeni Adam mecmuasının ortaya çıkış sürecine yer vermektedir. Eseri ile tarihsel anlamda döneminin kültürel ve politik durumuna ışık tutmaktadır. Özellikle Avrupa seyahati hakkındaki düşünceleri ve yaklaşımı günümüzde yurt dışına gitmeyi düşünen öğretmen ve öğrencilere rehber olabilecek niteliktedir. Kısacası *Hayatım*, eğitim ile ilgilenen her kişi ve kurumun rehber edinmesi gereken ihmal edilmiş kaynak bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Pedagoji, Eğitim, Biyografi

Abstract

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) is a prominent educationist, writer, calligrapher, politician and scientist who lived in Turkey in the Republican period. He has contributed works in many fields, from

¹İsmail Hakkı Baltacıoğlu üzerine yapılan çalışmalarda isim konusundaki farklı kullanımlar dikkat çekmektedir. Gerek Baltacıoğlu’nun kendi çalışmalarında gerekse hakkında yazılmış çalışmalarda “İsmayıl, İsmayıl, İsmayıl ve İsmail” şeklinde kullanımlar görülmektedir. Bu çalışmada başlık ve metin kısmında İsmail kullanımı tercih edilmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

sociology to philosophy, from art to education. One of his works that attracts attention is *Hayatım*, which has the characteristics of autobiography and memoir. In the book, Baltacıoğlu chronologically gives place to his childhood and family life, his education and professional career, his European travels and the evolution of “Yeni Adam” journal. He sheds light on the cultural and political situation of his period in the historical sense of this book. Especially his thoughts and approach to European travel can be a pedagogical guide for teachers and students who are considering going abroad even today. In short, *Hayatım* is a neglected book that every individual and institution interested in education should take as a guide.

Keywords: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Pedagogy, Education, Biography

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin önemli şahsiyetlerindedir. Eğitimci, yazar, hattat, siyasetçi ve bilim adamı olan Baltacıoğlu sosyolojiden felsefeye, sanattan eğitim ve psikolojiye kadar birçok alanda eserler üretmiştir. Eserleri arasında dikkat çekenlerden biri *Hayatım* adlı eseridir. Otobiyografi ve anı türüne dair niteliklere sahip *Hayatım*, Baltacıoğlu’nun 1936-1941 yılları arasında *Yeni Adam* mecmuasında tefrika şeklinde yazdıklarından hareketle yine yazarın oğlu Ali Y. Baltacıoğlu tarafından eserin özgün değerini bozmayacak biçimde sadeleştirmeler yapılarak yayına hazırlanmıştır. Kitap içerisinde kronolojik olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun çocukluk hayatından nasıl bir ailede yetiştiğine, okul yıllarından mesleki kariyerine, Avrupa seyahatlerinden Darülfünun Emirliğine (rektörlüğü) ve son olarak da *Yeni Adam* mecmuasının ortaya çıkış sürecine yer verilmektedir. Kitapta anılar dışında giriş kısmında Ali Y. Baltacıoğlu’nun hazırlamış olduğu bir sunuş ve son kısmında ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun eserlerinin listesi bulunmaktadır. Yaşadığı döneminin koşullarına sığmayan bir yaşam pratiği geliştiren Baltacıoğlu, *Hayatım* adlı eserinde içinde bulunduğu toplumu ve II. Meşrutiyet ile başlayan çok partili döneme kadar süren tarihini anlatmaktadır. Kitabın her bir bölümünde Baltacıoğlu’nun biyografisinin kilit noktaları

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve ‘‘Hayatım’’ Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

diyebileceğimiz çocukluk yaşamı (aile ve okul yılları), Avrupa seyahati, Darülfünun serüveni ve *Yeni Adam* mecmuası süreci detaylı açıklamalar ve akıcı bir dil ile okuyucuya sunulmaktadır.

Kitabın ilk kısımlarında Baltacıoğlu kişiliğinin oluşumunda etkili olan aile ve eğitim çevresine öncelik vermektedir. Çünkü İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun hayatında her anı bir iz bırakmıştır ve bu izlerin ne zaman, hangi koşullarda, ne tür deneyimler ile şekillendiği birinci tekil şahıs ağzıyla oldukça açık ve samimi bir biçimde ifade edilmektedir. Annesinin yarı dinî yarı mistik ve de yarı ahlaki içerik taşıyan telkinlerinin yanında babasının aşıladığı sosyal değer Türklüktür. Baltacıoğlu babasından dolayı Türk ve idealist olmaya yazgılı biri olmuştur. Aile sevgisi ve dededen başlayan ilişki ağları Baltacıoğlu’nun kişiliğinin temellerini atmıştır. Fakir, fedakâr fakat idealist bir babaya ve talihsiz, hasta ancak çalışkan bir anneye sahip olması, Baltacıoğlu’nun bilimsel ve kültürel hayatına farklı bir temel hazırlamıştır. Annesi, faydacılık ve estetiğin; babası da somut olanın, uygulamanın ve kültürün bir kişide vücut bulmuş hâlidir:

‘‘Babam beni daha çok somut ve uygulamalı işlere götürüyor, hâlbuki annem hep soyut ve salt zihni bir kültür özlemiyle kızıştırıyordu’’ (s.9).²

Baltacıoğlu’nun kişiliği ve zihni dünyası işte bu iki kuvvet arasında oluşmuştur. Bir yandan zanaata ve uygulamalı iş hayatına diğer yandan ise güzel sanatlara, estetiğe, soyut bilimlere ve felsefeye doğru yönelmiştir. Sosyalleşme sürecinde ilişki içinde bulunduğu tüm aktörler Baltacıoğlu’nun mantıksal ve ruhsal gelişimine katkıda bulunmuştur. Dedesinden ilköğretim öğretmenlerine kadar birçok kişi ‘‘iyi’’ veya ‘‘kötü’’ yönleriyle Baltacıoğlu’nun hayat bilincine girmiştir.

İlköğretim yıllarında öğretmenleri ile ilişkilerinde, öğrenci-öğretmen ve eğitim-öğretim meselelerine kafa yormaya

² Metin içerisinde parantez içerisinde bulunan sayılar ilgili eserin sayfa numarasını ifade etmektedir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

başlamıştır. Dönemindeki geleneksel eğitim ve öğretim teknikleri ile öğrenciye karşı yaklaşımların dezavantajlarını bu dönemlerde keşfetmeye başlamıştır. Çocukluk hayatının tükenmez hatıraları, sosyal koşulların yardımıyla Baltacıoğlu’nu eğitim ideolojisinde bütün sahte fikirleri önce yıkmaya -*Talim ve Terbiye’de* olduğu gibi- sonra da büsbütün bir eleştiriye götürmüştür. Özellikle idadi okulların (liseler) çocukların sosyal kişiliklerinin oluşumuna uygun olmadığını, onların Türk Milleti için “insan” değil, Abdülhamit için “efendi” yetiştirdiklerini vurgulamıştır. İlköğretim ve lise yıllarında karşılaştığı eğitim-öğretim dünyasının karşıtını Darülfünun’da bulmuştur. Baltacıoğlu için Darülfünun ceza ve ödülün olmadığı, öğretmenlerin arkadaş canlısı olduğu, içerisinde ilim havası solunan, bilimin her türlü sosyal değerden üstün tutulduğu, öğretmenlerin sadece memuriyet maaşı için gelmedikleri, kendi kendini idare eden ideal bir hürriyet ve kişilik hayatıdır. Türkiye’nin ancak ilimle kurtulacağı ideali Baltacıoğlu’nda bu yıllarda şiddetli bir şekilde oluşmaya başlamıştır.

138

Ailesi memur olan Baltacıoğlu’nun kendisinin de bir dönem memuriyet hayatı olmuştur. Ancak bu hayat kendi deyişiyile renksiz ve biçimsizdir. Baltacıoğlu, tembellik, miskinlik ve ilgisizlik ile örülu memuriyet hayatının ardından mesleki hayatına yani öğretmenlik yaptığı yıllara ilişkin anılarını paylaşmaktadır. Bu noktada eserinde ilk görev yerinden ve o kurum ile arasındaki uyumsuzluğı rağmen el işi konusunda nasıl dikkat çektiğini vurgulamaktadır. Hayatta bir konu üzerinde uzman olmanın büyük bir kuvvet verdiğini ifade eden Baltacıoğlu, el işi konusunda kendisini geliştirmesi ve Avrupa’daki okullarda verilen eğitimi öğrenmesi amacıyla Avrupa’ya gönderilmiştir.

Pedagojik yaklaşımında ve hayat bilincinin gelişiminde bir dönüm noktası olan Avrupa, Baltacıoğlu’na göre gelişmenin ve yükselmenin bütün imkânlarını taşıyan ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır. 1910 yılında gerçekleşen Avrupa deneyimi Baltacıoğlu’nun eğitim-öğretim hakkındaki görüşlerinin uygulamalı temellerini atmasını sağlayacak bir basamak olmuştur. Kısa sürede farklı Avrupa şehirlerine seyahatler

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

yapmıştır. Her ne kadar Belçika, İsviçre ve Almanya’ya seyahatlerde bulunmuş olsa da eserinde dikkat çeken iki seyahatten biri Fransa’ya diğeri ise İngiltere’yledir. Seyahat konusunda her daim bir çocuk kadar heyecanlı ve öğrenmeye aç olan Baltacıoğlu öncelikle Fransa’ya gitmiştir. Avrupa’nın rasyonel ve aklın gereklerine uygun oluşan bir medeniyet olduğunu, bu medeniyetin mistik, esrarlı bir tarafı olmadığının tespitini yapmıştır. Laik, rasyonel ve psikolojik kartezyen pedagojinin yeri olan Fransa’nın pedagojik yapısını analiz eden Baltacıoğlu, bu ülkedeki öğretimin açıklığı ve sezgiciliğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarını ziyaret ederek deneyimleri derinlemesine anlatmıştır. Gittiği Avrupa şehirlerinde eğitim kurumları ile birlikte müzelere, tiyatrolara ve parklara da giderek izlenimlerini paylaşmıştır. Bu şekilde bir Avrupa kültürü imgesi, parçalı da olsa Baltacıoğlu’nun zihninde yer etmiştir. Fransa’dan sonra İngiltere’ye giden Baltacıoğlu, bu ülkede ilk dikkatini çeken şeyin hayat içgüdüünün canlılığı olduğunu vurgulamaktadır:

“İngilizler İngiltere’yi kendileri için yapmışlar, yabancılara göstermek ve övünmek için değil. şehrin her tarafında, her içinde çalışan kuvvet, propaganda iradesi değil, hayat içgüdüüdür. Orada her şey fikir için değil, pratik içindir” (s.122).

Her şeyin fikir için değil de pratik için olduğu İngiltere, irrasyonel bir izlenim bırakmıştır Baltacıoğlu’nda. İngiliz eğitim sistemini anlamak için öğretmenlerin yöntemlerine dikkat çeken Baltacıoğlu, bu ülkede eğitimin sosyal hayatı olan bir organizasyon olduğunu görmüştür. Üstü çıplak öğrencilerin yüzme derslerinden, dilsiz öğrencilerin konuşmayı öğrenme derslerine kadar farklı sınıflarda öğrencilere verilen eğitimi ve öğretmenlerin yaklaşımlarını gözlemlemiştir. Doğa ve toplumla iç içe geçmiş sosyal-psikolojiye dayanan eğitim dünyası ile karşılaşması Baltacıoğlu’nun pedagoji anlayışında derin izler bırakmıştır. Okulun çocukları hayata hazırlamadığı, aksine onlara hayatı yaşatan bir kurum olduğunu görmüştür ve “hazırlamak” ile “yaşatmak” arasındaki tartışma Baltacıoğlu’nun pedagojideki temel uğraşı hâline gelmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve ‘‘Hayatım’’ Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Batı’daki eğitim kurumlarında edinmiş olduğu yaratıcı ve kendince faydalı uygulamaları İstanbul’a dönüşte öğrencilere aktarmak isteyen Baltacıoğlu, ilk zamanlarda çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Ancak mücadelecı karakteri onu konferanslar ve sergiler düzenlemeye ve çeşitli şekillerde bu ‘‘yeni’’ öğretim tekniklerini yaygınlaştırmaya yöneltmiştir. El işi ve resim konusunda donanımlı olmasına rağmen kafasında sürekli bir sanat kùltürü vardır. Baltacıoğlu’na göre sanat kùltürü geliştirilmezse millî ve insani kùltür de gelişemeyecektir. Sanat kùltürü ideali üstelik sınıfsal hiyerarşıye takılmayan, halkçı bir temele dayanmaktadır.

Baltacıoğlu, çocukluğunda eğitim hayatında deneyimlemiş olduğu yanlışları düzeltme fırsatını öğretmenlik yıllarında elde etmiştir. Materyalist olduğu gerekçesiyle eleştirilse de esasında kendisini güçlü bir idealist olarak tanımlayan Baltacıoğlu, değer ve teknik devrimini kabul eden bir yaklaşım gelişirmiştir. Dinde, ahlakta, sanatta, hukukta, eğitimde vb. eski sürünen fosil adına ne varsa yıkmak istediğini söylemektedir. Öğrencilerin sadece kitaplara değil aynı zamanda toplumsal hayata da hazırlanmaları gerektiğini savunan Baltacıoğlu, Avrupa’daki okullardaki açık hava okulu tasarımlarını İstanbul’a kazandırmaya çalışmıştır. Ulusal eğitim konusunda konferanslar yapmaya devam eden Baltacıoğlu, üniversite öğretiminin asıl ve meşru hedefinin, ‘‘hazır bilginin öğretilmesi değil, bilgiyi üretme tekniğinin öğretilmesi’’ olduğu üzerinde durmuştur. Eğitim ideali ve politikaları konusunda gerekli motivasyonu elde edemediği dönemlerde Baltacıoğlu, Anadolu’ya gitmiştir. Türklük ve Türk’ün hayat felsefesine ilişkin düşünceleri bu ziyaretler aracılığı ile kökleşmiştir. Anadolu’nun kendine has bir sanatı, kùltürü ve yaşayışı olduğunu tespit eden Baltacıoğlu, özellikle köylünün gündelik yaşamı organize etme ve sürdürme biçimlerinden etkilenmiştir. Türkiye’yi iyice anlamak için bir Türk köyüne, iki Türk köylüsüne bakmak gerektiğini söylemektedir:

‘‘İşte köylü, köylü kafası budur, dehşetli bir şey! Değme düşünür onunla düşünce yarışına çıkamaz. Çünkü köylü kafası kuru kavramlardan değil gerçeklerden örülmüştür, sertliği demir

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve ‘‘Hayatım’’ Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

zırhındır. Değme edip, onunla söz yarışına çıkamaz. Çünkü köylü dili kitap dili değil, hayat dilidir’’ (s.248-249).

Köylü zihninin kuru kavramlarla değil gerçeklerle örüldüğünü, doğa ile içe içe yaşamın pratik bir ussallık geliştirmiş olduğunu, köylü dilinin kitap dili değil hayat dili olduğunu ifade etmiştir. Avrupa kültüründen esinlendiği öğelerin Anadolu’nun kültüründe de olduğunu farkına varmıştır. Anadolu’da elde etmiş olduğu canlı deneyimler Baltacıoğlu’nun pedagojik perspektifini bir kat daha genişletmiştir.

Anadolu’nun ruhunu gören ve savaş yıllarında Anadolu için zaferin ‘‘kaçınılmaz’’ olduğunu ifade eden Baltacıoğlu üniversite hocalığı görevinden sonra Darülfünun emini (Cumhuriyet döneminin ilk rektörü, 1923-1925) olmuştur. Göreve başladıktan sonra gerek akademisyenlerin gerekse öğrencilerin yapısal sorunlarına dikkat çekmiştir. Üniversiteyi kendisine emanet en yüksek kültürün kurumu olarak gören Baltacıoğlu, üniversitenin fiziksel imkânlarını düzeltmeye girişmiştir. Özellikle merkez bir kütüphanenin oluşturulması fikrini savunmuştur. Bu kütüphane ile birlikte taşınamayan kütüphanelerin yangına karşı korunması konusunda göstermiş olduğu özen eserinde dikkat çekmektedir. Büyük Cihangir yangını tecrübe eden Baltacıoğlu, bilginin korunması ve gelecek nesillere aktarılması noktasında olağanüstü ve yenilikçi bir çaba sergilemiştir. Darülfünun’un zaman içinde olgunlaşabileceğini düşünen Baltacıoğlu, belirli ilkelerden dolayı üniversitede tensikat yapılması önerisine karşı gelmiş ve kişisel ihtiras ile dedikodulardan dolayı rektörlükten istifa etmiştir. 1933 yılında da Darülfünun’da gerçekleşen tasfiyede (Üniversite Reformu) görevine son verilen Baltacıoğlu, zor hayat koşulları altında kalmıştır:

‘‘Ne yapacaktım? Pedagogmuşum, yazarmışım, hatipmişim: iyi ama insanım da, ölümlüyüm de: Yiyeyeğim, içeyeğim de.. Eğitim çağında çocuklarım var... Ne yapacağım? Beyazıt Meydanı’nda ders veremem, camide vaaz edemem ya! Para yok, pul yok, dış hayat deneyimi yok’’ (s. 318-319).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Tek geçim kaynağı olan öğretmenlik elinden alındığında travmatik bir ruh hâline bürünmüş olsa dahi her zamanki gibi mücadeleden vazgeçmemiştir. 1934’te bütün enerjisini Türk pedagoji tarihinin de önemli yayınlarından biri olan *Yeni Adam* adlı haftalık mecmuaya (46 yıl yayımlanıyor) yöneltmiştir. *Yeni Adam*’ın baskı süreçlerinde de ekonomik sıkıntılarla uğraşan Baltacıoğlu, çevresindeki bazı kişilerin -*Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Servet Yesarioğlu*- desteğiyle ayakta kalmıştır.

“Mali durumum günden güne bozuluyordu. Bir zaman geldi, ayağıma giydiğim ayakkabıların altına pençe vurdurmak için 75 kuruş biriktiremez oldum. Ayakkabılarım su alıyordu. Her gün içine mukavva koyup gezebiliyordum. Aç kaldığımız günler de olmuştu” (s.321).

Sonuçta sefaletle süren bir on yılın ardından *Milli Şef* (İsmet İnönü) ile buluşmasının ardından hayatında bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Ankara’da Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi’nde üniversite hocalığına tekrar dönmüş ve ilerleyen yıllarda milletvekilliği görevinde de bulunmuştur.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin önemli düşünce, kültür ve bilim insanlarından. Eğitim konusunda çocukluğundan itibaren fark ettiği sıkıntıları, Batı’dan almış olduğu eğitim anlayışı ile ülkesinde yaygınlaştırma çabası içinde bulunmuş; özgürlükçü, modernist, yaratıcı, yenilikçi, kültürlü, görevini seven ve mücadeleci bir karakterdir. Pedagoji eğitimine vermiş olduğu önemi her defasında vurgulayan, ideallerinden hangi tür engel karşısına çıkarsa çıksın taviz vermeyen toplumcu bir düşündürdü. Karşısına çıkan her olaydan ve kişiden bir şeyler tecrübe eden Baltacıoğlu, *Hayatım* adlı eserinde yaşamışlıklarını canlı bir dille ifade etmektedir. Eleştirel düşünceden vazgeçmeden, geleneksel öğretim tekniklerine karşı ideal bir pedagoji yaklaşımını yerleştirmeye çalışmıştır. Sadece el işi dersi üzerinden zihninde genel eğitim sistemini dönüştürmek konusunda fikirler üretmiştir. Sanat ve zanaat arasında gidip gelen tartışmalara eserinde yer vermiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Disiplinli ve estetik bir düşünce tarzına sahip olan Baltacıoğlu, anılarını anlatırken canlı ve okuyucuya yaşamışlık hissi veren bir dili tercih etmiştir. Okuyucuya güçlü bir şekilde oradaymış hissiyatını vermektedir. Her olaya ilişkin almış olduğu notları ile tarihsel anlamda önemli noktalara ışık tutmaktadır. Avrupa seyahati ile yapmış olduğu anlatımın yoğunluğu günümüzde yurt dışına gitmeyi düşünen öğretmen ve öğrencilere rehber olabilecek niteliktedir. Özellikle öğrenim hareketliliği programlarında Baltacıoğlu gibi eğitime değer veren kişilerin varlığı, eğitimin kalitesini de artırabilecektir. Ancak bu noktada Baltacıoğlu'nun sürekli vurguladığı noktayı unutmamak gerekmektedir. O da “göreve duyulan sevgi”dir. Baltacıoğlu bu eseri ile “hayatımıza giren kişilerin ve farklılıkların değerini nasıl bir hayat bilinci hâline ‘getiririz’in” deneyimini aktarmaktadır. Ona göre bir kişi yaşamak için ideallere sahip olmalıdır. Her şeyden öte sahip olunan ideallere ulaşırken de sahip olunan özün korunmasını ve sentezci bir yaklaşımın benimsenmesini öğütlemektedir. Bu haliyle *Hayatım*, eğitim ile ilgilenen her kişi ve kurumun rehber edinmesi gereken kaynak bir eserdir.

Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği'ne Dair

KIBRIS'TA MEVLİTÇİ KADINLAR VE MEVLİT GELENEĞİ'NE DAİR

Reyhanoğlu, G. (2021). Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği. Ankara: Sonçağ Akademi.

Mehmet Hakkı Bal

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay/ Türkiye, yesil_edebiyatci@hotmail.com

Öz

Kıbrıslı Türklere mevlitçilik kadın eksenli bir kurumdur. Bu çalışmada, Kıbrıslı Türk kadının mevlide dair inanç ve icraları, mevlitçilik mesleği ve işlevleri, mevlitçi kadının yetişme şartları, usta-çırak ilişkisine dair bilgi ve deneyimleri ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca; mevlit metni ve mevlidin tarihi geçmişine, din ve kadın ilişkisine, Kıbrıslı Türklerin inançsal yapısına aynı zamanda geleneğin değişim ve dönüşümüne değinilmiştir. İşlevsel bakış açısıyla değerlendirilen çalışmanın sonuç kısmında, mevlit geleneğinin Kıbrıslı Türklerin milli kimliklerini korumada önemli bir rol üstlendiğine, geleneğin usta-çırak ilişkisi aracılığıyla öğrenildiğine, ancak günümüz toplumunda usta-çırak geleneğinin kaybolmaya yüz tuttuğuna vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlit, Kıbrıslı Türkler, kadın, ritüel, halk inançları

Abstract

Mawlid is a woman-oriented institution among Turkish Cypriots. In this study, the beliefs and performances of Turkish Cypriot women about the mawlid, the profession and functions of mawlid, the upbringing of the mawlid woman, the knowledge and experience of the master-apprentice relationship are discussed. Also in the study; The text of the Mevlid and the historical background of the Mevlid, the relationship between religion and women, the religious structure of the Turkish Cypriots, as well as the change and transformation of the tradition are mentioned. In the conclusion part of the study, which is evaluated from a functional point of view, it is emphasized that the

Kıbrıs'ta Mevliçi Kadınlar ve Mevliç Geleneği'ne Dair

tradition of Mevliç plays an important role in preserving the national identity of the Turkish Cypriots, the tradition is learned through the master-apprentice relationship. But the master-apprentice tradition is on the verge of disappearing in today's society.

Keywords: Mevliç, Turkish Cypriots, women, ritual, tradition, folk beliefs

Dr. Gönül Reyhanoğlu'nun yazmış olduğu *Kıbrıs'ta Mevliçi Kadınlar ve Mevliç Geleneği* adlı eser, Sonçağ Akademi'den 2021 yılının Mayıs ayında çıkmıştır. Toplam 548 sayfadan oluşan bu eser yedi bölümden oluşmaktadır.

“Kıbrıs Türk Kültüründe Masal Geleneği” başlıklı teziyle Dr. unvanını alan Reyhanoğlu'nun temel çalışma alanı Kıbrıs Türk kültürüdür. Toplumsal süreçler, gelenek-görenek ve inançlar, mit ve masal türü anlatı ürünleri, bununla birlikte şaman, masal anlatıcısı, mevliçi gibi icracılar ise özel olarak ilgilendiği çalışma alanı ve konulardır. Milli Folklor, Folklor/Edebiyat, Türkbilig, Türklük Bilimi Araştırmaları, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi gibi pek çok akademik dergide özellikle Kıbrıs Türk kültürü üzerinde yayımlanmış makaleleri, Rauf Denkaş Armağanı, Dört Kıtada Folklorun İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı, Kadın Kaleminden Kadın Algısı, Jale Öztürk Armağanı gibi kitaplarda bölüm yazarlıkları, çeviri makaleleri bununla birlikte çeşitli ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongrelerde sunulmuş bildirileri vardır.

Yedi bölümden oluşan kitabının giriş bölümünde Reyhanoğlu, bu çalışmadaki temel amacının pek fazla değinilmemiş konulardan birini ele alarak, Kıbrıslı Türk kadının mevlide dair inanç ve icralarını, mevliçilik mesleğini ve işlevlerini, mevliçinin yetişme şartlarını, usta-çırak ilişkisine dair bilgi ve deneyimlerini, ritüelleri icra ediş biçimlerini ve toplumsal süreçte inançsal boyutuyla yer alma biçimlerini görünür kılmak olduğunu ifade etmiştir.

Yazar, çalışmanın odak noktası olarak “geleneksel kültür içinde halk inançlarının kadınlar üzerindeki etkisinin ne olduğu, onlar

Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği'ne Dair

için bu inanç ve ritüellerin ne anlam ifade ettiği, diğer bir deyişle Kıbrıslı Türk kadınların geleneksel inanca dair tecrübeleri”ni ele aldığını belirtir. Çalışmaya konu olan törenlere ve törenleri icra eden mevlitçilere ad olan mevlit, Süleyman Çelebi'nin 1409 (Hicrî 812) yılında Bursa'da tamamladığı *Vesilet'ün-Necât* adlı eserdir.

Kitap bir nitel araştırma yöntemi olan gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen bulgular üzerinden kurgulanmıştır. Çalışmada konuyla ilgili teolojik alanda yapılan tartışmalar dışarda tutularak, 2013-2019 yılları arasında çeşitli zaman aralıklarıyla kartopu yöntemiyle ulaşılan kaynak kişilere açık uçlu sorular sorulmak suretiyle görüşmeler yapılmış, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan Kıbrıslı Türklerden toplanan bilgiler üzerinden Kıbrıs Türk kadınlarının mevlit geleneği ve mevlitçilik mesleğine dair deneyimler aktarılmıştır.

Çalışmanın tarihî sınırları iki bölüme ayrılmıştır. İlki, 1940'lı yıllardan 1974 yılına (34 yıl), ikincisi ise özellikle adanın güneyinden kuzeyine göçle birlikte önemli bir tarihî geçiş, kırılma noktası olan 1974'ten günümüze (47 yıl) şeklinde sınırlanmıştır. “1974 Kıbrıs Barış Harekâtı” öncesi ve sonrası şeklinde karşılaştırma yapılarak mevlit geleneğinin günümüzdeki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, mevlit ve mevlitçiler halk İslamı'ndaki görünüşleriyle; özellikle kültürel süreklilik, geniş halk kitlelerince benimsenme, işlevleri, kadınların icra ettiği ve dinleyicileri de kadın olan törenler içerisindeki yaygınlığı bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan malzemeyi tasnif ve sistemleştirme yöntemi, Çobanoğlu'nun (2000) *Âşıklık Geleneği ve Destan Türü* adlı kitabında destancılar için kullandığı modellemesi ve Gökdemir'in (2008) “Kıbrıslı Türklerde Masal Geleneği” adlı doktora tezindeki masal anlatıcıları için kullandığı modellemesinden esinlenilmiştir. Verilerin analizinde ise işlevsel kuramın bakış açısı doğrultusunda, Malinowski'nin “kültür kavramı ve işlevselciliğin genel aksiyomları”ndan, Durkheim'in, Weber'in, Fromm'un, Ziya Gökalp'in dine bakış

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

açılardan yararlanılmıştır. Sahadan elde edilen veriler kùltür kavramından yola çıkılarak; halk İşlami, kadın alanı, özel alan, kadın deneyimleri, ritùeller ve bunların işlevleri, kùltürel sùreçler, kùltürel aksiyomlar, sosyal sermaye, işlevsel bakış açısı, sözlü kùltür vb. kavramlar üzerinden çözümlenmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

Mevliçî Metinleri ve Mevliçî Törenleri konusunun ele alındığı birinci bölümde, *mevliçî* kelimesinin anlamı, İşlam dünyasındaki mevliçî metinlerinin neler olduğundan yola çıkılarak Süleyman Çelebi'nin yazmış olduğu *Vesilet'ün-Necât* isimli eserin önem ve etkisi, ardından da Osmanlı'dan günümüze Mevliçî Kandili ve mevliçî geleneğinin tarihî gelişimi tartışılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü Din ve Kadın konusuna ayrılmıştır. Yazar, konuyu Din ve İnanç, İşlamiyet ve Peygamber Sevgisi, Geleneksel Halk Dindarlığı, Kadın ve Din başlıklarıyla ele almıştır. Reyhanoğlu, Din ve İnanç kısmında dinsel yaşamı ve inanç dünyasını anlayabilmek için bireyin yaşadığı toplum öğretilerine bakmak gerektiğini ifade eder. Din ve toplum ilişkisi hakkında bilgiler veren yazar, dinin toplumsal yaşamdaki öneminden bahsetmiş, din ve inançların toplumdan ayrı düşünülemeyeceği, bu bağlamda da var olan inancın insanların davranışlarında görölüp gözlemlenebileceğini savunur. İşlamiyet ve Peygamber Sevgisi kısmında İşlam dininin insandaki sevgi ve akıl gibi güçlerini kullanmasını destekleyen hümanist bir din olduğu, İşlam dininin kitabı Kur'an-ı Kerim'in Peygambere yaptığı vurgunun, İşlam inancında olanlarda yoğun Peygamber sevgisinin oluşmasına ve ona kutsiyetler atfetmelerine sebep olduğu vurgulanır. Geleneksel Halk Dindarlığı kısmında yazar, Türklerin geniş bir coğrafya ve farklı zaman ve mekân dilimlerinde yaşadığını dolayısıyla toplumsal katmanlarda Müslùmanlıđın değişik biçimlerde algılanıp yaşandığının altını çizer.

Reyhanoğlu, özellikle Türk toplulukları arasında eski Türk inançlarının izlerinin gelenek-görenekle harmanlanarak İşlamiyet içinde yaşadığından bahseder. Literatürde halk İşlam'ı, halk dindarlığı, geleneksel halk dindarlığı şeklinde

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

kullanım mevcuttur. Yazar, “geleneksel halk dindarlığı” kavramını tercih etmiştir. Kadın ve Din kısmında tarihin erken dönemlerinde kadının yerine ve bununla birlikte şaman, şifacı kadın, kadın evliyalar ve mevliçîliğe kadar uzanan din-kadın ilişkisine değinmiştir. Kıbrıslı Türklerde mevliçîlik kurumu erkek mevliçîlerin de varlığına karşın, daha fazla kadınların etkili olduğu bir alan olduğunu ifade eden yazar, kadınların inanma ve dindar bir görüntü içinde olma bakımından erkeklerden daha farklı bir konumda olduğu sonucuna ulaşır.

Kıbrıslı Türklerde din ve inanç yapısını anlamak için Kıbrıs'ın geçirmiş olduğu tarihî süreç, çalışma için şu şekilde tasnif edilmiştir: Osmanlı'dan İngiliz hâkimiyetine kadar olan dönem (1571-1878), İngiliz dönemi ve etkisinin devam ettiği dönem [(1878-1960)-(1960-1974'lerin başı)], 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan günümüze kadar olan dönem (1974-2021). Osmanlı'dan İngiliz hâkimiyetine kadar olan dönemle ilgili bilgiler çok yeterli değildir. Peygamber'in halası olarak bilinen Hala Sultan'ın, Kıbrıs'ta önemli bir merkezde türbesinin olması, bir kadın olarak Kıbrıs'ta güçlü bir kült oluşturmaya neden olmuştur. Kıbrıs'ta kadın merkezli inanç noktasında öneminden bahseden yazar ayrıca Kıbrıs'ta Sünnilik, Alevilik, Sufilik, Bektaşılık çok daha gerilere gidersek eski Türk dinî ve inançlarının izlerinin varlığının ve harmanının günümüze kadar devam ettiğini ifade eder. Yazar, İngiliz döneminde halkın dinî değerleri devam ettirme noktasında gerilemesine karşın bu dönemde Mevliçî Kandili'nin resmî tatil olmasının halkı bu sembol etrafında bir araya getirdiğini ifade eder.

Kıbrıslı Türklerde Mevliçîlik temel başlığı kitabın üçüncü bölümüne aittir. Bu bölümde yazar, kaynak kişilerle yapılan görüşme sonucunda *mevliçî* denildiğinde geleneğin içinde Kur'an'dan sureler, ilahiler ve dualarla beraber Süleyman Çelebi'nin yazdığı *Vesiletü'n- Necât*'in okunduğunu, mevliçî okuyan bu kişilere “mevliçî” denildiğini belirtir. Reyhanoğlu, mevliçîliğin Kıbrıslı Türklerde kadın merkezli bir kurum olduğunu, ölümle ilgili törenler ve Mevliçî Kandili dışında yapılan mevliçî törenlerinin tamamının kadın eksenli törenler olduğunun altını çizer. Mevliçîlerin özelliklerine yer verildiği

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

bu bölümde, mevliçî okuyanların usta-çırak ilişkisi içerisinde sözlü geleneğin içinde deneyim kazanarak geleneksel törenlerin icrasını yaptığını belirtir. Mevliçîliliğin hem maddi hem de manevi boyutu olan bir meslek olduğunu ifade eder. Yazar, mevliçî olma aşamalarını dört grupta toplar: 1. Mevliçî, küçüklüğünde mevliçî olan bir aile büyüğü veya akrabasının yanında çıraklık yoluyla öğrenmiştir. 2. Ailesinden veya akrabalarından biri dindar bir kişi olup geleneksel inanca dair unsurları ondan görerek öğrenmiştir. 3. Geleneği toplumdan görerek tecrübe etmiştir. 4. Hacca gidip hacı olduktan sonra veya hafızlık yapmış kişiler zaman içinde talep görerek bu işe başlamışlardır.

Yazar, mevliçînin özellikle bir kadın alanı olduğunu, bu bağlamda da genellikle belli bir olgunluğa ve yaşa erişen kadınların icra ettiğini belirtir. Mevliçî törenlerine katılan kız çocukları tören esnasında mevliçîleri gözleyerek model alma yoluyla mesleği öğrenirler. Mevliçî olmak için psiko-sosyal şartların oluşması, kişinin iletişimi seven, hoşgörülü, dürüst ve ahlaklı bir kişiliğe sahip olması, inancının tam, sözünde ve bilgisinde güvenilir olması da önemlidir. Mevliçînin bir başka özelliği de istekli, meraklı, yetenekli olması, sesinin güzel, okuyuşunun makamlı olması da gereklidir. Mevliçînin icraya devam edebilmesinin şartı dinleyiciler tarafından beğenilmesi ve talep görmesidir.

Geleneğe göre, mevliçîliğe başlayan kişinin tecrübeli bir ustadan onay alması gerekir. Buna izin alma, izinli olma denir. Mesleğe başlangıç, kişinin toplum önünde icrasıyla başlar. Mevliçî törende giyim ve davranışına dikkat eder. Mümkün olduğunca bedenlerinin her yerini kapatacak giysiler, başlarından omuzlarından aşağı bırakılan başörtüsü örtmeye gayret ederler. Törene katılan mevliçî yanında Kur'an-ı Kerim, Yasin suresi kitapçığı, namaz ve mevliçî kitaplarını bulundurur. Mevliçîler bu işi "Allah'ın rızasını kazanmak", "Peygamberin şefaatine nail olmak", "topluma hizmet için" yaptıklarını söylese de verilen parayı da kabul etmektedirler. Mevliçîliliğin bir meslek olduğu vurgusunu yapan Reyhanoğlu; bilgi, birikim ve tecrübe gerektiren bu işi herkesin

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

yapamayacağını, dolayısıyla da zaman ve emek harcayan mevliçînin emeğinin karşılığının davet eden tarafından verilmesi gerektiğine halkın inandığını ifade etmektedir. Bu bölümün son kısmında mevliçîler arasında bir rekabet ve çatışmanın yaşandığını öne çıkaran yazar, rekabetin hem kadınlar arasında hem de din görevlileri arasında geçtiğini belirterek, mevliçîlerle din görevlileri arasındaki çatışmanın temelini geleneksel halk dini ile kitabî İslam arasındaki çatışmaya bağlar. Bununla birlikte ekonomik kazanç ve saygınlık da bu rekabette önemlidir.

Kitabın dördüncü bölümü, Mevliçî Törenleri ve Mevliçînin Görevleri başlığını taşımaktadır. Bölüm, Mevliçî Kandili, Ölümle İlgili Törenler, Adaklar, Diğer İşler ve Çevresindekileri Bilgilendirmek alt başlıklarıyla incelenmiştir. Mevliçî Kandili, Peygamberin doğumu münasebetiyle kutlanır. Osmanlı döneminde camilerde resmî bir tören şeklinde Mevliçî Kandili'yle başlayan mevliçî okuma, sonrasında geleneksel unsurun içerisinde yeni formlar oluşturularak yaşamaya devam etmiştir. Osmanlı padişahlarından II. Selim döneminde camilerin minarelerinde kandiller yakılarak kutlandığından, bu geceler “kandil” adını almıştır.

Yazar, kadın mevliçîlerin görev aldığı alanların daha çok “geçiş dönemleri” çerçevesinde yani törensel alanda şekillendiğini, Kıbrıs'ta özellikle “doğum” ve “ölüm” üzerinde yoğunlaşan törenlerin yanında, iyi bir evlilik yapmak, sağlıklı çocuklar doğurmak, okuldan mezun olmak gibi geçişler için de adak mevliçîleri düzenlendiğini; ancak “düğün” ve “sünnet” gibi geçiş dönemlerinde mevliçî okunmasına rastlanılmadığını ifade eder.

Kıbrıs'ta ölümle ilgili inanç ve ritüellerde, ölenin “üçüncü”, “yedinci”, “kırkinci”, “elli ikinci” ve özellikle de “kırkinci” günü önem arz eder. Buradaki sayılar kökenleri İslamiyet önceki dönem Türk kültürüne, hatta insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanan formülistik sayılar olarak karşımıza çıkar. Yazar, ölüyle ilgili mevliçîlerde genelde tanıdıklar, komşular ve akrabaların süreci bildikleri için çağrılmadan geldiklerini, buna

Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği'ne Dair

karşın “kırk mevlidi” ve özellikle yıl dönümlerindeki mevlitler için komşu ve tanıdıklara çeşitli araçlarla haber verildiğini ifade eder.

Yazar, gelenekte kadınların düzenlediği mevlide erkeklerin pek katılmadığını, geleneksel usullere göre düzenlenen evlerdeki mevlitlerin kadın mevlitçilerce icra edildiğini, dinleyicilerin ve katılımcıların da kadınlar olduğunu, dolayısıyla kadın merkezli olduğunu ifade eder. Bu törenlerin icrasında hem Kur'an'dan belli surelerin, ayet ve aşrlerin okunması hem de okunanların bağışlanması için yapılan dualar söz konusudur. Mevlitçi, gerekli duaları okur, töreni yönetir, icrasını gerçekleştirir. Cenaze mevlitlerinde Yasin, Tebareke, Amme, Fatiha, Felak, Nas, İhlas, Elif Lam Mim gibi sureler okunduğu, özellikle perşembeyi cumaya bağlayan gece ölüsü olanların evde buhur yaktığı, buhurla tütsüleme ev gezilerek ölenin ruhuna bilinen duaların okunduğu diğer tespitlerdir.

Doğumla ilgili inanç ve pratiklerde, bir taraftan bu geçişte karşılaşabileceği her türlü kötü etkiden anne ve bebeği korumak; diğer taraftan zorlukların olduğu bu geçişte onlara yardımcı olmak söz konusudur. Yazar, Kıbrıslı Türklere ölüm etrafında şekillenen cenaze törenlerine ait mevlitlerden sonra ikinci sırada doğumla ilgili yapılan inanç, ritüel ve uygulamaların yer aldığını söyler. Bu bağlamda da bebek ve anneyi her türlü kötülükten korumak için mevlit yapıldığını tespit etmiştir.

Lohusayı yataktan kaldırma ve evin içinde bebeğiyle dolaşabilmesini sağlama töreninden sonraki önemli aşama, bebek ve annenin kırklanmasıdır. Toplanan akraba ve komşu kadınlar kırklama veya kırk mevlidini yaparlar. Kadın sağ salim doğurduğu için, doğum sonrası rahatı ve huzuru için, sağlıklı olması ve kötülüklerin bebek ve anneden uzak olması için okuma gerçekleştirilir. Yazar araştırmasında mevlide gelenlerin bebeğe çeşitli hediyeler ve anne için de çeşitli tatlılar getirdiğini ifade eder.

Adak mevlitleri, kadınların daha önce Allah'a duasını ettikleri, istedikleri gerçekleşirse yapmayı adadıkları ve gerçekleştirmiş

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

olan şeyler için bir araya gelerek mevliçînin okuduğu Kuran-ı Kerim'den sureler, mevliçî şiiri, kasideler, ilahiler eşliğinde Allah'a "teşekkür" ve "şükür" etmeleridir. Zekeriya sofrası Kıbrıslı Türklerde en yaygın olan en çok bilinen adak mevlididir. Kişiler "oğlum evlensin, kızım iş bulsun, torunum üniversiteyi kazansın, ameliyat iyi geçsin, kocamın işleri yolunda gitsin, bereketli olsun, kızımın çocuğu olsun, bu hastalıktan kurtulayım" gibi çeşitli istekleri için adak adarlar. Adak gerçekleşince de bir mevliçî töreni düzenleyerek sofraya kırk çeşit ateş görmemiş yiyecek koyarlar.

Reyhanoğlu, Kıbrıs Türklerinde Abudardar, Zekeriya, Hala Sultan ve Acele Bacı'nın bir *evliya* veya *şehide* mertebesinde olduğuna inanıldığını, okunan mevliçîlerden gelecek sevapların onların ruhuna da bağışlandığını tespit etmiştir.

Mevliçîlerin suya okuma, taşlara okuma, sağıltma yapma, evde ölmüşlere okuma, rüya yorumu yapma, nazar duası okuma, kahve falı bakma, tuza/şekere okuma, bakla falı bakma, kurşun dökme, masal anlatma gibi başka işleri de yapabildiği yazarın bir diğer tespittir. Her mevliçî bu bahsettiklerimizin hepsini yapmayabilir. Bazıları birini, bazıları ise birkaçını yapabilmektedir.

Mevliçî Törenlerinin Genel Düzeni kitabın beşinci bölümüdür. Bu bölümde yazar mevliçî törenlerinde yapılanları şöyle sıralar: ilk önce tören gününe karar verilir, ardından mevliçî ayarlanır. Mevliçî ayarlandıktan sonra ise misafirlere davet edilir. Mevlide gelen misafirlere uygun şekilde karşılanır, ardından icra başlar.

Mevliçîlerde Kur'an-ı Kerim'den sure, aşır ve ayetler bununla birlikte "Vesîlet'ün-Necât" okunmaktadır. "Hz. Muhammet'e, gelmiş geçmiş cümle peygamberlere, şehitlere, orada hazır bulunanların geçmişlerine, akrabalarına, bu bir ölü mevlidi ise ölene" bağışlanmaktadır. Misafirlere birbirleri ile selamlaşarak, ev sahibine, "Allah kabul etsin!", "Allah sağlıkla büyütsün!", "Allah rahmet eylesin!", "Allah sabır versin!" gibi törenin türüne göre dua edip tek tek ayrılır.

Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği'ne Dair

Kitabın altıncı bölümü, İşlevsel Bakış Açısıyla Mevlitçilik ve Mevlit Törenleri başlığını taşımaktadır. Yazar, mevlitlerin millî ve dinî kimliğin altını çizme noktasında ayırıcı bir özellik görevinde bulunduğunu ifade eder. Mevlitlerde iletişim ve dayanışmanın ön plana çıktığını belirten yazar aynı zamanda bu ritüellerle sözlü kültürün aktarımının da gerçekleştiğine vurgu yapar.

Yazar ölüyle ilgili mevlit törenlerinde toplumun beklentisinin kişilerin ölen yakını için iyi bir mevlit töreni yapmasını, son görevini yerine getirme olarak gördüğünü böylece mevlit okutan kişilerin toplum içinde saygınlık ve itibar da kazandığını belirtir. Yine bu noktada mevlit okumanın, okutmanın ve okunan mevlidi dinlemenin sevap olduğuna inanıldığını, bu nedenle mevlidi düzenlemeye ve mevlide gitmeye önem verildiğini ifade etmiştir.

Reyhanoğlu, mevlitlerin, Kıbrıs Türk kültüründe hem toplum hem de mevlitçi açısından; millî ve dinî kimliği inşa, cinsiyet rolünü pekiştirme, topluluğu bir araya getirme ve coşkunluk duygusu oluşturma, grup içi dayanışma, iletişim ve sosyal sermaye, ihtiyaçların karşılanması ve sorun çözme, dinî doyumluk, manevi huzur ve rahatlama, ruhen ve beden arınma, toplum içinde saygınlık, itibar, sevap kazanma, Allah'ın rızasını, Peygamber'in şefaatinin kazanma, ölenin yolculuğunu kolaylaştırma, dinî bilgiler edinme, ibadet etme, inancı güçlendirme, bebek ve anneyi tehlikelere karşı koruma, bolluk ve bereket temin etme ve mevlitçiye ekonomik gelir sağlama gibi pek çok işlev yüklediğini belirtir.

Kitabın yedinci bölümü, Değişim Dönüşüm başlığını taşımaktadır. Kitabın bu bölümünde Reyhanoğlu, toplumsal çözülme ve durağanlığa yol açabilecek değişim üzerinden ilerlemiştir. Bu bağlamda toplumun kültürel dinamikleri, ilişki kurduğu topluluklar ve yaşadığı coğrafyaya göre çeşitli değişiklikler geçirdiğini, yaşamdaki değişimle birlikte toplumsal ve dinî yapının da yeniden şekillendiğini ifade eder. Bu başlık altında bahsedilen değişim-dönüşüm kaynak kişilerin konuyla ilgili algıları üzerinden ele alınmıştır. Genel anlamıyla

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

görüşmelerde değişim-dönüşüm mevliçîlerin ve halktan olan kimselerin çeşitli konulardaki eleştirileri üzerinden değerlendirilmiştir.

Kaynak kişiler kültürdeki değişimlerden rahatsız olduklarını sıklıkla dile getirmektedirler. Eleştiriler özellikle törenlerin dinî boyutunun azalıp sekülerleştiiği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Yazar, toplumsal değişim noktasında günümüzde yapılan törenlere ilgi ve katılımın azaldığını, dolayısıyla dine ve ritüellere olan ilginin zayıfladığını belirtir. Uygulayıcıların talepleriyle uygulamalarda çeşitli değişikliklerin olduğu, bu değişimlerde de daha çok “azalma” olduğu temayülü tespit edilmiş, buna karşın yiyecek ve içecek dağıtma kısmında bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Kadının dinsel yolculuğunun hikâyesinin anlatıldığı bu kitapta yazar mevliçî, mevliçîlik ve mevliçî geleneğindeki inanç, ritüel ve pratikler üzerinden Kıbrıslı Türk kadınların merkezinde yer aldığı; mevlide dair inanç ve icralar, mevliçînin psiko-sosyal açıdan yetiştirme şartları, usta-çırak ilişkisine dair bilgi ve deneyimleri, ritüellerin icra ediliş biçimi, toplumsal süreçte inançsal boyutuyla yer alma şekli, mevliçî ve mevliçîliğin işlevleri aynı zamanda değişim-dönüşümün izlerini sürerek adadaki somut olmayan kültürel mirasın kaydını görünür kılmaya çalışmıştır. Kısacası mevliçînin halk arasında çeşitli bağlamlar içerisinde farklı işlevler yüklenerek nasıl bir gelenek zinciri oluşturduğunun izlerini somut, elle tutulur bir şekilde bir sahada, Kıbrıs'ta izlerini sürmüş ve bu bağlamda literatüre katkı sağlamıştır.

Yazar, Türkçe yazılmış olan Mevliçî'in Türk diliyle hatta Kıbrıs ağızıyla okunuyor olması ve anlatılanları halkın anlıyor olmasının onu halkın gözünde kıymetlendirerek, dinî bir kimliğe büründürdüğünü, Kıbrıslı Türklerde erkeklerin de mevliçîlik yapmalarına karşın lohusayı yataktan kaldırma, kırk mevliçî, altı aylık kınası, adak mevliçî gibi uygulamaların

Kıbrıs'ta Mevliçî Kadınlar ve Mevliçî Geleneği'ne Dair

tamamen kadınların yaptığı törenler olduğundan mevliçîliğin kadın merkezli bir meslek olduğunu ifade etmiştir.

Reyhanoğlu, günümüzde gelenekte usta-çırak ilişkisi içerisinde mevliçî yetişmemesi, yetişenlerin gerekli donanıma sahip olmaması, kadınların Kur'an eğitimi almamaları/alamamaları, almış olanların talebi karşılayamaması nedenleriyle bu kurumun kadınlar tarafından temsiliyetinin nicelik ve nitelik olarak zayıfladığını, bu meslek ve mesleğe dair geleneksel bilginin bugün kaybolduğunu, yine günümüzde kadın mevliçîlerin ihtiyacı karşılayacak sayıda olmaması, erkek hocaların kadınların icra alanına girerek bu alanda yer edinmeye başlamasına neden olduğunu tespit etmiştir. Yazar yine bu bağlamda gelenek içerisinde ritüellerdeki uygulamaların azaldığını bu durumun da sekülerleşme, modernleşme, hızlı yaşam şartlarıyla ilintili olduğunu ifade eder.

Kadın kaleminden kadın deneyimlerinin anlatıldığı çok kapsamlı ve alanında bir ilke imza atan bu çalışmanın, benzer çalışmalara örnek teşkil etmesi ve halkbilimi alanına katkı sağlaması temennisiyle.

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

PROF. DR. ÖZKUL ÇOBANOĞLU İLE TÜRKOLOJİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Ahmet Serdar Arslan

Ar. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Çankırı/ Türkiye, a.serdararslan@gmail.com

A.S.A.: *Sayın hocam, Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisinin bu sayısında söyleşi teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ediyorum. Siz, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü kurucu başkanı ve öğretim üyesisiniz. Bu anlamda sizi Türkolojiye, özel olarak da Halkbilimi alanına yönlendiren etkenler nelerdir?*

Ö.Ç.: Bence en başta coğrafya en büyük etken olmalı. Tıpkı İbni Haldun'un dediği gibi “coğrafya kaderdir.” İçine doğduğum şartları düşündüğümde olabileceğim veya yapabileceğim en iyi kariyerin Türkolog, özellikle de halkbilimci olmak olduğunu düşünüyorum. Öncelikle baba tarafından belki de Neolitik ya da Taş Devri'nden bu yana en azından bir kısmı keçi-koyun besleyen, hayvancılık veya çobanlık yapan bir aileden geliyorum. Dahası bu soyun veya sülalenin formal çobanlık eğitimi almış ve pratiğini yapmış en son çobanıyım. Buna ailemin aynı zamanda tarımla, sebze yetiştiriciliğiyle ve zeytincilikle uğraşmasını da ilave etmeliyim. Öte yandan neredeyse bütün yeğenlerim balıkçılıkla uğraşmaktalar. Dolayısıyla diyebilirim ki bu temel geçim tarzlarını çocukluk ve ilk gençliğimde son derece yakından tanıdım ve hatırı sayılır bir miktar da bilfiil uğraştım. Yetişme ve çocukluk günlerimde yakından tanıma fırsatı bulduğum bu geçim ve hayat tarzlarıyla ilgili bilgilenme sürecimi çok önemsiyorum. Bence bunlar okumayla kolayca elde edilemeyecek son derece önemli donanımlar ve okumalarımla birlikte oluşan yönelimlerimde, hatta bazı okumalarımı daha iyi anlamamda ve özümsememde mühim roller oynadılar ve oynamaya da devam ediyorlar.

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

En baştan ve bir bakıma en alttan başlayınca okulun bir asansör gibi sosyal tabakalaşmalar arasında dikey olarak işleyen yeri ve rolüyle birleşince birçok insan için tuhaf kuramsal yapılanmalardan ibaret pek çok sosyo-kültürel fenomeni yaşayarak birinci elden öğrenme şansına dönüşüyor. Bu bağlamda ben bu şansa sahip insanlardan biriyim ve bunu halkbilimci olmaya karar vermede ve sizin ifadenizle kültür çalışmalarına sevdalanma sürecimde önemli bir katalizör olarak görüyorum. Tabii, teorik olarak Erol Güngör'ün eserleri beni halkbilimci olmaya yönelten birinci amildir. İlahiyat Fakültesinde rahmetli Hikmet Tanyu hocamın dersleri ve çalışmalarıyla, Süleyman Hayri Bolay, Neda Armaner, Ruhi Kalender, Mustafa Fayda, M. Taplamacıoğlu, Rahmi Ayaz, Mehmet Aydın hocalardan öğrendiklerim bir ön hazırlık gibiydi. Bu hazırlık üstüne Hacettepe'de Umay Günay Hoca'm Halkbilimi'ni anlatıp tanıttığında ben halkbilimci olmaya kesin kararımı verdim. Umay Hocam'ın her türlü yardım ve yönlendirmesiyle de yapabileceğimin en iyisini yaptım ve yapmaya gayret ediyorum. Hiç şüphesiz bu süreçte başta Dursun Yıldırım, Abdurrahman Güzel ve Şükrü Elçin hocalarım olmak üzere Talat Tekin, Ahmet Bican Ercilasun, Sadık Kemal Tural, Bilge Ercilasun, Tulga Ocak, Cemal Kurnaz, Ali Akbaş, Halil Erdoğan Cengiz, Osman Horata ve Nevin Önberk gibi pek çok hocamdan ders alarak doğrudan, yahut kitaplarını ve diğer eserlerini okuyarak dolaylı olarak kendimi geliştirmeye çalıştığımı da hemen eklemeliyim. Elbette arkadaşlarımdan pek çoğu -mesela Tahsin Görgün gibi- neredeyse hocalarımdan kadar yetişmemde ve öğrenmemde önemli bir yere ve role sahiptir. Bu konuda rahmetli babamın “Arkadaşların senden büyük ya da bilgili, akıllı olursa bu, onlardan öğrenmeni sağlar” şeklindeki ömür boyu tutmaya gayret gösterdiğim “ata öğüdü” âdeti kutup yıldızım olmuştur.

A.S.A.: *YÖK ve Hacettepe Üniversitesi tarafından burslu olarak gönderildiğiniz Amerika'daki öğreniminiz boyunca Linda Dégh, Alan Dundes, Dan Ben Amos, Henry Glassie, İlhan Başgöz ve Richard Bauman gibi alanınızın önemli isimleriyle tanışma/çalışma fırsatı buldunuz. Halkbilimi üzerine Amerika ve Türkiye'deki akademik yapılanmayı ve bu yönde yapılan çalışmaları karşılaştırabilir misiniz?*

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

Ö.Ç.: Dediğiniz gibi Amerika’da Henry Glassie, İlhan Başgöz, Richard Bauman, Alan Dundes ve Linda Degh, Dan Ben Amos, Stolje Beverly, John McDowell, Roger Janelli başta olmak üzere alanımızın önemli isimleriyle çalışma ve tanışma fırsatı buldum ve benim kendimi geliştirmemde son derece yararlı oldular. Ama haksızlık etmeyelim, Türkiye’de de Hikmet Tanyu, Süleyman Hayri Bolay, Mehmet Aydın, Mustafa Fayda, Şükrü Elçin, Dursun Yıldırım ve Umay Günay’ın öğrencisi oldum; Amerika yolunu onların yönlendirmesiyle buldum ve hazırlandım. Halkbilimi üzerine Amerika ve Türkiye’de yapılan çalışmaları karşılaştırmalı olarak değerlendirmek birkaç doktora tez konusu olacak kadar geniş ve gerekli. Bir cümleye indirgeyerek cevaplamak gerekirse, bizdeki çalışmaların kahir ekseriyetinde hâlâ teori ve çalışma modeli yok; hâl böyle olunca da bazı halkbilimi profesörleri bile iyi bir kaynak kişi olacak malumatı elde etmeyi bilim insanlığı zannediyorlar ve gereksiz malumatfuruşlukla tahlilî ve terkibî çalışmalar arasındaki farkı bile anlayamadan emekli oluyorlar. Tabii bu arada amatör halkbilimcilerle ortak bir tavır olarak kaç tane kitap yazdıklarını söyleyerek teselli olurken yeni yetişen akademik halkbilimci kuşağına da kötü örnek oluyorlar. Yaklaşık yüz sene önce yaşamış Prof. Dr. Carl von Sydow’un sağlığında yayımladığı bir tane bile kitabı yok; adına öğrencilerinin yayımladığı makalelerinden seçmelerden oluşan kitabı bugün hâlâ son derece etkili. Makaleleri yazıldıklarından yüz yıl sonra bile halkbiliminin evrensel anlamda yol göstericiliğini yapıyor. Bu anlamda ve kalitede benimkiler dâhil Türkiye’de henüz bir tane bile makale yazılmadı dersem, umut ederim fincancı katırlarını ürkütmeden maksadımı izhar etmiş olurum. Biz, Türkiyeli Türk halkbilimciler olarak artık bu tür kalıcı, nesilleri etkileyici derinliği olan ve Türk dünyası çapında kültür insanlarını harekete geçirici eserlere, makale, bildiri kitap veya tez bazında yönelmeliyiz. Yoksa adam, Selanik göçmeni iki kişiden -30-40 her neyse- mani derlemiş iki formalık bir kitap yapmış, “127. kitabım” diye *Mesnevi*’deki sidik gölcüğünde yüzen saman çöpüne tünemiş sivrisinek misali dolanıp duruyor. Bu tür amatör derleyici halkbilimcilerin devri dünyada kapanalı çok oldu. Bizdeyse, bu tipler akademik halkbilimcileri bile

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

etkilemeye devam ediyor, desem yeterli bir karşılaştırma olur. Umarım kıssadan hissesine düşeni de erbabı ihmal etmez alır.

A.S.A.: *Peki sayın hocam, Türk Halkbilimi'nin Türkiye'deki akademik yeri ve geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz?*

Ö.Ç.: Duyduğum kadarıyla son birkaç yıl içinde, Fransızlar - ki halkbilimine biraz mesafeli duragelmışlerdir- küreselleşmeyi, Amerikan kültürel değerlerinin yayılması olarak algılamışlar ve “Fransız Halkbilimi” dersini ilkokul birden lise son sınıfa kadar “zorunlu” ders olarak müfredatlarına yerleştirmişlerdir. Bizdeyse, halkbilimi dersini, ortaokul ve lisede birkaç sınıfta “seçmeli ders” yapmalarını bile hayranlıkla izlediğimiz birkaçı Türkoloji arkaplanlı devlet adamının, bu dersleri halkbilimcilerin değil “herkesin” verebileceği şeklindeki kararlarıyla ne kadar çapsız, ufuksuz ve ulusal kültürümüze hizmet etmekten bigâne olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tür kararlar karşısında haykırışlarımızı da “renkli” ve de “sahibinin sesi köpek marka” medyamız ne duymuş ne de görmüştür. İnsanın aklına türlü türlü komplo teorileri geliyor. Düşünün ki az kalsın Türkiye'nin tek devlet eliyle yaratılan “sözlü kültür arşivi” imha ediliyordu. Şimdilik “acaba vurgun yapmaya uygun bir eti butu var mıdır?” iştahıyla saklandı, korundu gibi... Yarın ne olacağı meçhul; medya tabii böylesi “önemsiz” bir vakayı ne duydu ne gördü, ne de göreceği var. Bu yönüyle, körler ülkesi bu ülke, “ütopyasız solucanlar cenneti”... Dolayısıyla bu insanlar halkbiliminin ne olduğunu anlamaya, bu alanda evrensel olarak yarışmaya çalışırlar mı? İster istemez zaman zaman ümidini yitiriyor insan, öfkeleniyor. Geleneksel bilgi ve özellikle de pandemi esnasında ve sonrasında belirginleşen daha güvenli ve denenmiş yollarda sürdürülme hedefli yaşam, halkbilimini çok yakın bir gelecekte en stratejik bilim dallarından birisi hâline getireceğini düşünüyorum.

A.S.A.: *Hocam bu anlamda sizce, Halkbilimi'nin ve halkbilimcilerin ülkemizde karşı karşıya kaldığı sorunlar nelerdir?*

Ö.Ç.: Maalesef, ülke olarak, evrensel olarak üniversitelerde kabul görmüş, UNESCO tarafından ulusal kimliklerin ve kültürel değerlerin kaybolmaması için saklanması, muhafaza

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

edilmesi için müstakil programlar, antlaşmalar, kanunlar kurumlar geliştirilen bir alana, pul koleksiyonu yapma hobisiyle uğraşan insanlara verdiğimiz değeri vermiyoruz. Düşünün ki İstanbul'un hiçbir üniversitesinde hâlâ bir halkbilimi bölümü yok. Bu her şeyi olmasa bile akademik anlamda birçok şeyi anlatmıyor mu? İstanbul, Türkiye demektir; İstanbul çalışılmaksızın bütün Türkiye'yi çalışmış olsak Türk halkbilimi çalışmalarında son derece büyük ve telafisi imkânsız bir boşluk ve eksiklik var, demektir. Oysa yalnızca İstanbul'u hakkıyla çalışsak Türkiye'nin kültürel zemini, yapısı ve envanteri hakkında söyleyecek çok sözümüz var, demektir. Bizim aydınımız “halk” konusunda 18. yüzyılın Herderyen telakkilerine takılı kalmış durumda; A. Dundes'in “halk” tanımından yeterince haberi yok gibi; halk deyince hâlâ kırsalı hatırlıyor. Etiler'deki -ne bileyim Layladaki- kısaca İstanbul'daki insanların “halk” olmadığını sanıyor gibi bir hâlleri var. Eh, devletli Türkologlar bile işbaşına gelince anlattığım U dönüşleriyle meşgul olunca, TDE'ler içinde veya bağımsız Halkbilimi bölümlerinde çile çeken ve ömür tüketen halkbilimcilere de hâlâ falan veya filan yöre halk oyunlarını oynayıp oynamadıklarıyla ilgili sorulara cevap bulmak ve Türkoloji mesaisine devam eden Türkoloji memurları olmak düşüyor, ilim adamlığı ve ülkeye uzmanlık alanlarında hizmet etmek değil...

A.S.A.: *Yayıncılık anlamında, Türk kültür endüstrisinde yapılan Halkbilimi çalışmaları hakkında neler düşünüyorsunuz?*

Ö.Ç.: Bir Amerikan kurumunun yaptığı bir araştırmaya göre dünyada üretilen “halkbilimsel bilginin %14,6'sını biz Türk Halkbilimciler üretiyormuşuz...” Bu, kelimenin tam anlamıyla bir dünya rekorudur. Ancak bu inanılmaz nicelikle hiç örtüşmeyen “niteliksizlik” başımızın en büyü belasıdır. Bunu çözdüğümüz gün pek çok şey değişecektir. Bu bağlamda, yayıncılık konusundaki en büyük dertlerimizden birisi “popüler” olana yönelmedir. Popüler kitapların dışında kalan halkbilimi çalışmaları sadece malzeme yayımlayan koleksiyonlar olamazlar. Mutlaka halkbilimsel çözümlere içeren bir çalışma; kuramsal bir zemine dayanmak ve ele aldığı

Türkoloji Sohbetleri Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile Söyleşi

konuyu geliştirilen bir model çerçevesi içinde tahlil eden, tahlilî ve terkibî bir eser olmak zorundadır. Üstelik bu araştırma modelleri neredeyse hepsi birbirinin aynı sadece materyali kısmen ve derlendiği mekân itibarıyla değişen X yöresinin değil de Y yöresinin derlenmiş neredeyse birbirinin aynı, olan çeşitliliğe istinaden yapılan sözde bilimsel araştırmalardan bahsediyorum... Dahası, ülkemizde yapıldığı gibi kitap veya dergi yayımlama alanından devlet çekilemez. Bazı yayımları -ki kârlı olmadığı düşünülenlerin tamamını- ancak devlet yayımlar. Bankacılarının birkaç yılda 50 milyar doları buharlaştırdığı bir ülkede devleti yayımlayacağı 5 veya 100 kitaptan çekerek devlete kâr ettirdiğini ileri sürenler eblehtir. Yunanistan'da nüfus az olduğu için hiçbir akademik kitap özel sektör açısından kârlı değildir. Bu nedenle bütün akademik kitaplar devlet tarafında yayınlanır. Türkiye'de durum böyle değildir. Akademik kitapların çoğu kârlıdır ve özel sektör tarafından yayınlanır. Bu durumda da devletin Kültür, Millî Eğitim Bakanlıkları eliyle hiç olmazsa özel sektörün yayımlamayacağı kitap ve dergileri yayımlamaya devam etmesi gerekir diye düşünüyorum. Tabii en önemli konulardan birisi Türkoloji geneline ve Halkbilimi özeline yönelik meslek birliği vasfında bilimsel derneklerimizin olmayışıdır. Bu tür meslek birliği hüviyetiyle çalışan bilimsel derneklerimiz olsa pek çok eksikliğimizi giderme şansı bulabilirdik ve bulabiliriz diye düşünüyorum. Daha dün bağımsız olmuş Azerbaycan'ın Bilimler Akademisi'nde bir Folklor Enstitüsü olması ve benzerinin bizdeki yokluğunun ülkemiz halkbilimcilerinin dikkatini bile çekmemesi ne kadar acı... Daha ne söyleyebilirim ki...?

A.S.A.: *Sayın hocam, sorularımı cevapladığınız için teşekkür ederim. Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?*

Ö.Ç.: Ben teşekkür ederim. Kara Tekin Gazi'nin evlat ve yoldaşlarına en derin sevgi ve selamlarımı yolluyorum.

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň Vefat Etti

DR. MOŃGUŞ BORA-HÖÖ OGLU KENİN-LOPSAŃ
VEFAT ETTİ
(10 Nisan 1925 – 10 Şubat 2022)

Salih Mehmet Arçın

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/Türkiye, saliharcin@gmail.com

Bilim adamı, araştırmacı, etnograf, tarih bilimleri doktoru, yazar, şair, tercüman ve Tuva'nın meşhur şamanı Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň (Rusça: Моңгуш Борахович Кенин-Лопсан) 10 Şubat 2022 Perşembe günü 96 yaşında Tuva'nın başkenti Kızıl'da vefat etti.

Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň, 10 Nisan 1925 tarihinde Tuva Cumhuriyeti'nin Çöön-Hemçik bölgesindeki Höndergey Nehri yakınındaki Çaş-Tal adındaki küçük bir köyde Bora-Höö oğlu ailesinin altıncı çocuğu olarak doğdu. Babası Çince ve Moğolca'yı akıcı bir şekilde konuşabilen avcılıkla uğraşan aynı zamanda masal anlatıcısı bir kişiydi. Kenin-Lopsaň'ın annesinin adı Monguş Sendinmaa Şiijekovna idi.

Kenin-Lopsaň 2 No'lu Kızıl Ulusal Okulunda ilköğretimini tamamladı. Daha sonra Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesinden 1952 yılında mezun oldu. Kenin-Lopsaň mezun olduktan sonra Kızıl Pedagoji Okulunda Tuva Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. Ardından 13 yıl (1952-1965) Tuva Yayınevinde redaktör olarak çalıştı. 1966 yılında Kenin-Lopsaň Tuva Ulusal Tarih-Yerel Tarih Müzesinde kıdemli araştırmacı olarak (şimdiki adı Aldan-Maadır Adındaki Tuva Cumhuriyeti Kent Müzesi) çalışmaya başladı. Kenin-Lopsaň 1968'de SSCB Yazarlar Birliği üyesi, 1980 ve 1985 yıllarında Tuva ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Onurlu Kültür çalışmanı oldu.

Dr. Moңuş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

1982’de SSCB Bilimler Akademisi Leningrad Etnografya Enstitüsünde “Сюжеты и поэтика тувинского шаманства. Опыт историко-этнографической реконструкции” [Tuva Şamanizm’inin Olay Örgüleri ve Poetikası. Tarihî ve Etnografik Rekonstrüksiyon Denemesi] adlı teziyle kandidat (doçent) unvanını almaya hak kazandı.

1991 yılında Rusya Federasyonu Başkanı B. N. Yeltsin Kenin-Lopsaң’a “Tuva Cumhuriyeti Halk Yazarı” unvanını verdi. Aynı yıl Rusya’da ilk şamanlar topluluğunun kurulması planlandı ve Kasım 1992’de Kenin-Lopsaң önderliğinde Tuva Şamanlarının Dinî Teşkilatı “Dungur” [Tef] kuruldu. 1994’te “Bilim Alanında Yılın Kişisi” seçildi. 1995 yılında New York Bilimler Akademisi’nin tam üyesi oldu.

1997 yılında St. Petersburg’daki Büyük Peter Adındaki Rus Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Müzesi’nde “Проблемы этнографического изучения тувинского шаманизма по материалам шаманского фольклора” [Şamanlığa İlişkin Folklor Materyalleri Üzerine Tuva Şamanizminin Etnografik İncelemesinin Sorunları] konulu teziyle Tarih Bilimleri Doktoru unvanını aldı.

2000 yılında “Центр Азии” [Asya’nın Merkezi] adlı gazete tarafından düzenlenen yarışmada Kenin-Lopsaң “20. Yüzyılın Adamı” seçildi. 5 Kasım 2004 tarihli kararname ile Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, kültür ve sanat alanında uzun yıllar köklü çalışmaları için Kenin-Lopsaң’a II derece ile “Anavatana Hizmet” ödülü verdi. 2006 yılında Tuva Cumhuriyeti Hükümet Başkanlığı Kararnamesi ile Kenin-Lopsaң’a Tuva Cumhuriyeti Onurlu Bilim Adamı unvanı verildi.

Çalışmaları Tuva’nın dışında da yaygın olarak bilinen Kenin-Lopsaң Avusturya (1996), İsviçre (1996), ABD (1998), Almanya (2000), İtalya (2001) başta olmak üzere birçok ülkeye konferanslar vermek üzere davet edildi.

Uzun bir hastalık sürecinden sonra 97 yaşında Tuva entelektüel hayatının aksakalı, geleneksel Tuva kültürünün korunmasına ve

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

geliştirilmesine ömrünü adayan çok değerli bir bilim adamı ve “Şamanizmin Yaşayan Hazinesi” Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң 10 Şubat 2022 tarihinde vefat etti.

Edebî ve Akademik Hayatı

Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң daha çocukken şiir ve hikâyeler yazmaya başladı. İlk yayını henüz on üç yaşındayken yerel bir gazetede yayımladı. İlk şiiri “Ненависть к Гитлеру” [Hitler’e Nefret] 1943’te Боевой клич [Savaş Çığılığı] şiir koleksiyonunda yayımlandı. 1947’de yerel gençlik gazetelerinden birinde “Радость Тувы” [Tuva’nın Sevinci] adlı şiiri yayımlandı. 1956’da bir şiir koleksiyonu olan Большая дорога [Büyük Yol] adlı ilk kitabı yayımlandı ve 1965’te ilk romanı Стремнина Великой реки [Büyük Nehrin Hızlıları] yayımlandı.

Makaleleri, incelemeleri ve eleştiri yazılarının yanı sıra Kenin-Lopsaң Tuva’da Şamanizm’in gelişimine büyük katkı sağladı. Onun önderliğinde 1993 yılında Şamanizm Araştırmaları Bilim Merkezi kuruldu. Şamanizm üzerine düzenli olarak düzenlenen uluslararası konferanslar düzenledi. Şamanların kararıyla Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Tuva şamanlarının Yaşam Başkanı seçildi.

Kenin-Lopsaң’ın hem annesinin hem de babasının sülalesinde şamanlar vardı. Kendisi de dokuz yaşındayken şaman hastalığı geçirdi. Onun sonraki hayatında hem ailesinden gelen hem de kendi yaşamıyla da bağıntılı olarak şamanlığa dayalı temalar ağırlık kazandı. SSCB zamanında yasaklara rağmen gizlice şamanlarla görüştü ve şamanlığa ilişkin folklor koleksiyonu topladı. Üstte de belirttiğimiz üzere 1982 yılında Leningrad’da “Сюжеты и поэтика тувинского шаманства. Опыт историко-этнографической реконструкции” [Tuva Şamanizm’inin Olay Örgüleri ve Poetikası. Tarihi ve Etnografik Rekonstrüksiyon Denemesi] adlı teziyle kandidat (doçent) oldu. 1987 yılında Novosibirsk’te Kenin-Lopsaң Магия тувинских шаманов [Tuva Şamanlarının Büyüsü] monografisini, 1994’te

Dr. Moңuş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

Традиционная этика тувинцев [Tuvalıların Geleneksel Değerleri], 1995'te Алгыши тувинских шаманов [Tuva Şamanlarının Alkışları]nı yayımladı.

Tuva gelenek, görenek ve halk pedagojisi üzerine yaptığı çalışmalar Тыва чаңчылдар [Tuva Gelenekleri], Тыва чоннуң бурунгу ужурлары [Tuva Halkının Eski Gelenekleri], Тыва чоннуң торулгалары [Tuva Halkının Efsaneleri] ve diğer etnopedagoji eğitim programlarının temelini oluşturdu.

Moңuş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң şiir, balad, hikâye ve romanlar başta olmak üzere yaklaşık elli kitap yazdı. Ayrıca Rus ve yabancı yazar ve şairlerin (Aleksandr Puşkin, Mikhail Lermontov, Nazım Hikmet, Vladimir vd.) ünlü şiirlerini Rusçadan Tuvacaya çevirdi.

Eserlerinin Listesi:¹

Edebî Eserleri:

Tuva Dilinde:

- ❖ *Ulug oruk: şülükter, balladalar [Bol'şoy put: stih, balladı]*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 1956.
- ❖ *Oktyabr'niң oglu-dur men: şülükter [Ya - sın Oktyabrya: stih]*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 1959.
- ❖ *Biçii başkı: şülükter. şülüglelder, balladalar [Malen'kiy uçitel': stih, poemı, balladı]*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 1963.
- ❖ *Çalgınım: şülükter, şülüglelder [Moi kırı'ya: stih, poemı]*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 1967.
- ❖ *Tölge: sonetter [Jrebiy: soneti]*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 2003.
- ❖ *Meeñ çüreem [Moe serdtse], orus bolgaş tıva dıldarda şülükter, şülüglelder, balladalar*, Kızıl: Tıvanıң Nom Ündürer Çeri, 2010.

¹ Moңuş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң'ın eserlerinin listesi hazırlanırken *Tuvinskaya Literatura Slovar'* adlı çalışmadan istifade edilmiştir.

Dr. Moņguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaņ Vefat Etti

- ❖ *Ulug hemniņ şapkını: roman [Stremnina Velikoy reki: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1965.
- ❖ *Herejenniņ çorgaaralı: roman [Gordost' jenşçini: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1971.
- ❖ *Deerniņ körünçüü: çeçen çugaalar [Nebesnoe zerkalo: rasskazı]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1974.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: V 2t. T. 1.]*, T.1., Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1975.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: V 2 t. T.2.]*, T.2., Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1975.
- ❖ *Teniņ samı: roman [Tanets kozeroga: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1976.
- ❖ *Hayıralıg Kalçan-Şilgi: çeçen çugaalar [Beloloby rijiy kon': rasskazı]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1978.
- ❖ *Çılğıcınıņ öö: roman [Yurta tabunşçika: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1980.
- ❖ *Kırgan-avay öpey ırı: roman [Kolibel'naya babuşki: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1984.
- ❖ *Tanaa-Herel: şülükteen tool [Tanaa-Herel: skazka v stihah]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1986.
- ❖ *Azaniņ biçezi konçug: roman [Mladşiy çertenok: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1989.
- ❖ *Aldın çürek: roman [Zolotoe serdtse: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1992.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: v 2 t.]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1993.
- ❖ *Buyan-Badırgı: roman*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 2000.
- ❖ *Çitken urug: roman [İşçeznuvşaya devuşka: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 2001.
- ❖ *Çılğıcınıņ öö: 4 Tomnug roman. 1-gi nom. 2-gi nom [Yurta tabunşçika: roman v 4 kn. Kn.1. Kn. 2.]*, Kızıl: Tıvapoligraf, 2010.
- ❖ *Çılğıcınıņ öö: 4 tomnug roman. 3-kü nom. 4-kü nom [Yurta tabunşçika: roman v 4 kn. Kn. 3. Kn. 4.]*. Kızıl: Tıvapoligraf 2010.

Dr. Moğuş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsağ Vefat Etti

- ❖ *Buyan-Badırgı: roman. 2-gi ündür [Buyan-Badırgı: roman. 2-e izd, dop.]*, Kızıl, 2010.

Rus Dilinde:

- ❖ *Stremnina Velikoy reki: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1970.
- ❖ *Kinovar': stih, poemı*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1972.
- ❖ *Gordost' jenşçini: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1973.
- ❖ *Nastigayuşçiy ptitsu: roman*, M.: Sovremennik, 1977.
- ❖ *Tanets kozeroga: roman*, Kızıl: Tuv.kn. izd-vo, 1981.
- ❖ *Golosa: stih*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1984.
- ❖ *Kaldarak: povest dlya detey*, L.: Det. lit., 1985.
- ❖ *Nebesnoe zerkalo: kniga skazok, predaniy, rasskazov i povestey*, Kızıl: Tuv.kn. izd-vo, 1985.
- ❖ *Nastigayuşçiy ptitsu: roman*, M.: Sov. Rossiya, 1987.
- ❖ *Obryadovaya praktika i fol'klor Tuvinskogo şamanstva*, Novosibirsk 1987.
- ❖ *Sledi: stih*, M.: Sovremennik, 1989.
- ❖ *Tuvinka: roman*, M.: Sov. Pisatel', 1990.
- ❖ *Yurta tabunşçika: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1990.
- ❖ *Tanaa-Herel: tuv. epos*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 2007.
- ❖ *Nebesnoe zerkalo: skazki, predaniya, rasskazi, povesti*, Novosibirsk. -2007.

Bilimsel Eserleri:

- ❖ *Konets şamana, Legenda o nebesnom şamane*, Kızıl 1972.
- ❖ *Tıva hamnarnıñ algıştarı / Algışı tuvinskih şamanov*, Kızıl: Novosti Tuvı, 1992; 1995.
- ❖ *Tıva hamnarnıñ huvuları [Magiya tuvinskih şamanov]*, Kızıl: Novosti Tuvı, 1993.
- ❖ *Tıva çonnuñ burungu ujurları [Traditsionnaya etika tuvintsev]*, Kızıl: Novosti Tuvı. 1994.
- ❖ *Tuvinskie şamanı*, M.: İzd-vo Transpersonal'nogo İnituta, M. 1998; M. 1999; M. 2009.

Dr. Moŋuş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsan Vefat Etti

- ❖ *Tıva çaŋçıl: tıva çonnuŋ ıdıktıŋ çaŋçıldarı [Tuvinskie traditsii. Svyaşçennie traditsii tuvinskogo naroda]*, M.: Troyka 1999.
- ❖ *Tıva çaŋçıl: tıva çonnuŋ ıdıktıŋ çaŋçıldarı [Tuvinskie traditsii. Svyaşçennie traditsii tuvinskogo naroda]*, Kızıl: Novosti Tuvı. 2000.
- ❖ *Mifi Tuvinskih ŧamanov. Tıva Hamnarnın torulgaları*, Kızıl 2002.
- ❖ *Oytulaaş, Klassiçeskie obraztsı lyubovnoy lirike Tuvinskogo naroda. Inakşıldın kojannarı*, Kızıl 2004.
- ❖ *Traditsionnaya kul'tura tuvintsev*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo. 2006.
- ❖ *Algıŧı tuvinskih ŧamanov*, Yakutsk: Biçik, 2007.
- ❖ *Dorogoy moy uçitel'*, Kızıl: Tıvapoligraf., 2008.
- ❖ *Dihanie Çernogo Neba, Mifologiçeskoie nasledie Tuvinskogo ŧamanstva*, M.: Veligor. 2008.

Çevirileri:

- ❖ E. Yunga, *Ölüm çok korabl' [Bessmertny korabl']*: kızıl tuktug «Aurora» kreyserniŋ dugayında çugaa, çev. M. Kenin-Lopsan; red. A. Belek-Bair, Kızıl: Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri, 1954.
- ❖ N. Tihonov, *Pakistan dugayında çugaalar [Rasskazı o Pakistane]*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. S. Çamzrın, Kızıl: Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri. 1955.
- ❖ N. Hikmet, *Inakşıl dugayında tool: ŧin*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. N. Mnoçinskiy, Kızıl Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri. 1956.
- ❖ V. Mayakovskiy, *Eki-le-dir! [Horoŧo!: Poema]: ŧülüglel*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. S. Pyurbyu, Kızıl Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri. 1957.
- ❖ V. Mayakovskiy, *Eki-le-dir! [Horoŧo!: Poema]: ŧülüglel*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. S. Pyurbyu, Kızıl Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri. 1959.
- ❖ Tvardovskiy, *Lenin bile suuguju [Lenin i peçnik]*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. Yu Kyunzegeŧ, Kızıl Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri. 1969.

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

- ❖ N. Nekrasov, *Şülükter, şülüglelder [Stihi i poemı]*, çev. S. Sarıg-ool, M. Kenin-Lopsan, L. Çadamba D.Ö.Ö.; red.: Yu. Kyunzegeş, A. Darjaa. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1971.
- ❖ S. Stal'skiy, *Aydañ-kuşkaş: şülükter [Solovey: stihi]*, çev. M. Kenin-Lopsan, A. Darjaa; red.: Yu. Kyunzegeş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1973.
- ❖ M. Ramazanova, *Deerde kokpa: şülükter [Nebesnaya tropinka: stihi]*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. Yu. Kyunzegeş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1989.
- ❖ S. Kozlova, *İyi ava: şülükter, şülüglelder [Dve materi: stihi, poemı]*, çev. S. Tamba, M. Kenin-Lopsan, A. Darjaa, A. Darjay, V. Seren-ool, M. Ölçey-ool; red. A. Küjüget, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1993.

Kaynakça

- “Kenin-Lopsan, M. B. (2012). *Tuvinskaya Literatura. Slovar'*. Novosibirsk: “Nauka”, s. 83-91.
- 170
- “Koodesnik”. (t.y.). Кенин-Лопсан. Erişim adresi: <http://koodesnik.su/realnaya-magiya/znamenitosti/114-shaman-legenda>
- “Museum Tuva”. (2022, 11 Şubat). Тува прощается с выдающимся сыном тувинского народа Монгушем Бораховичем Кенин-Лопсаном, внесшим неоценимый вклад в развитие культуры и науки республики. Erişim adresi: <http://museum.tuva.ru/?p=15233>
- “Tuvan Center”. (2020, 10 Nisan). Делегейниң дириг эртинези» М. Б. Кенин-Лопсан. Erişim adresi: <https://tuvancenter.ru/2020/04/10/delegejniñ-dirig-ertinezi-m-b-kenin-lopsan/>
- “Wikipedia”. (2022, 25 Nisan). Кенин-Лопсаң, Моңгуш Бора-Хөө оглу. Erişim adresi: https://tyv.wikipedia.org/wiki/Кенин-Лопсаң,_Моңгуш_Бора-Хөө_оглу

ÇAKÜTAD YAYIN İLKELERİ

Dergimiz Hakkında

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (ÇAKÜTAD), Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nün yayın organı olarak, 2021 yılında yayın hayatına başlayan ve yılda 2 sayı olarak (Haziran-Aralık) yayımlanan hakemli akademik bir elektronik dergidir. ÇAKÜTAD'ın yayın dili Türkçe (Çağdaş Türk Lehçeleri de dâhil), İngilizce, Rusça ve Almancadır.

Amaç

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (ÇAKÜTAD), farklı coğrafyalardan bilim insanlarını bir araya getirerek, akademik işbirliği arttırmayı ve Türkoloji ile ilgili çalışmaları bilim dünyasının dikkatlerine sunmayı amaçlamaktadır. Dergimiz, yayınlayacağı araştırmalar vasıtasıyla, Türk dünyası hakkında yapılacak olan kuramsal ve karşılaştırmalı çalışmalar için fikri bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, ÇAKÜTAD Türk dünyasına yönelik bilimsel araştırma, inceleme, derleme, fikir yazısı, tanıtım, söyleşi, haber, bibliyografya, metin neşri ve çeviri gibi çalışmaları hakem sürecinin ardından yayımlanmaktadır.

Kapsam

ÇAKÜTAD, Türklük bilimi alanında, özgün ve telif çalışmalar öncelikli olmak üzere, uygulamalı ve kuramsal çalışmalara (sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb.) yer vermektedir. ÇAKÜTAD'da yer alacak çalışmalar yerel, ulusal ve evrensel düzeyde Türklük bilimini ilgilendiren konuları kapsamaktadır.

Değerlendirme

Dergiye gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Bu şarta uyan yazılar, ön değerlendirme için Yayın Kurulu'na alınır. Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesi sonucunda uygun bulunan yazılara alan editörü atanır. Alan editörlerinin ön incelemesinden geçen yazılar için çift taraflı kör hakemlik süreci başlatılır ve incelenmek üzere iki alan uzmanına gönderilir. İki hakem raporu "olumlu" olursa, yazı dergiye kabul edilir. Süreci tamamlanan yazılar geliş sırasına göre yayımlanır. Raporlardan biri "olumsuz" olursa, yazı üçüncü hakeme gönderilir. Yazı, iki raporda da yayımlanmaya "uygun" bulunmazsa bu durum yazara bildirilir. Yazarlar, Yayın Kurulu'nun ve editörlerin değerlendirmelerini dikkate alırlar ancak yazılarını savunma hakkına da sahiptirler. Yazılarda, yayımlanmaya engel oluşturan bir durum tespit edilirse, yayın süreci dondurulabilir. Yazılar gönderilmeden önce yazarları tarafından intihal programlarında raporlanmalıdır. Benzerlik oranı %20'yi geçmemelidir. Bu oranı geçen yazılar tespit edilirse değerlendirme sürecine alınmaz. Çalışmalar "cakutad@karatekin.edu.tr" adresine e-posta aracılığıyla iletilmelidir. Yazarlar, yazılarını gönderirken e-postanın konu kısmına sadece yazının başlığını yazmalıdır.

Dil ve Yazım

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin dili Türkiye Türkçesidir. Ancak dergide Türk Lehçeleri, İngilizce, Rusça ve Almanca yazılara da yer verilmektedir. Derginin yoğunluğuna ve iş yüküne göre, her sayıda Yayın Kurulu'nun karar vereceği miktarda yazılara yer verilir. Yazılar, APA 6 tekniğine uygun olarak hazırlanmalıdır. Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'na uyulmalıdır.

Yazım Kuralları

Başlık

İçerikle uyumlu 12 punto, tamamı büyük, koyu harflerle yazılmalıdır ve 12 kelimeyi geçmemelidir. İkinci başlık bir satır altına **kalın**, *italik* ve sadece ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Metin içi başlıklar -kaynaçça dâhil- 11 punto olmalı, başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.

Yazar Adı

Yazar adı başlığın altında sağa yaslı, ilk harfleri büyük ve koyu yazılmalıdır. Ünvanı, çalıştığı kurum, e-postası ve ORCID bilgileri ismin hemen altında sağa yaslı ve 9 punto olarak verilmelidir.

Örnek: Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/
Türkiye, aarvas@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0000-0000-0000.

Öz

Öz, 10 punto büyüklüğünde Times New Roman ile yazılmalıdır. Metin iki yana yaslı olmalıdır. Öz, en az 250 en çok 500 kelime olacak şekilde hazırlanmalı ve çalışmayı tanımlayıcı ve tanıttıcı nitelikte olmalıdır. Öz altında bir satır boşluk bırakılmalı ve burada 5 anahtar kelimeye yer verilmelidir. Türkçe yazılarda, ikinci özet İngilizce olarak hazırlanmalıdır. Eğer yazı başka bir dilde hazırlanmışsa, ikinci özet Türkçe yazılmalıdır.

Yazının Ana Metni

Yazılar, Word sayfasında 11 punto, Times New Roman tipi ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfanın üst kenarından 4 cm, diğer kenarlarından ise 3 cm boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başlarında girinti olmamalı, makale metni iki yana yaslı olarak verilmelidir. Paragraf aralarındaki boşluk önce 0 nk, sonra 6 nk olmalıdır. Şiir, madde, alıntı gibi ifadelerin arasında boşluk olmamalı ancak paragrafın öncesi ve sonrasında 6nk boşluk olmalıdır. Yazının içindeki ara başlıkların ilk harfleri büyük, sola yaslı ve koyu renkte hazırlanmalıdır. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Metin içinde vurgulanan yerler ve eser isimleri italik olarak gösterilmelidir. Metin içinde yer alacak fotoğraf, tablo, şekillere numara ve isim verilmelidir. Bunlar yazının üçte birini aşmamalıdır. Ayrıca fotoğraflar yüksek çözünürlükte olmalıdır. Metin içinde açıklamalar için dipnot kullanılmamalıdır. Dipnotlar 9 punto Times New Roman karakteriyle yazılmalıdır. Yazılarda metin içi atf yöntemi kullanılmalıdır. **Örnek:** (Çobanoğlu, 2015, s.12). İki veya daha çok yazarlı alıntılarda ilk göndermede tüm yazarların soyadı gösterilir. Diğer göndermeler için ilk yazarın soyadından sonra "vd." ifadesi kullanılır.

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Uzun ve blok alıntılar ise sağ ve sol taraftan 1 cm içeride, 10 punto olarak gösterilmelidir. Makaleler 10.000 kelimeyi geçmemelidir.

Kaynakça

Kaynaklar 10 punto ve 1 cm asılı olarak hazırlanmalıdır. Yazıda kullanılan kaynaklar, metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yazar isimleri kısaltma yapılmadan yazılmalıdır. Yazıda aynı yazara ait birden fazla çalışma kullanılırsa, bu çalışmaların yayın tarihine harf eklenmelidir. (2015a), (2015b)

Kaynakça bilgisi aşağıdaki şekillerde verilmelidir:

Kitaplar için;

Türkes Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İki veya çok yazarlı kitap;

Bauman, R. ve Joel S. (1989). *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge: Cambridge University Press.

Çeviri kitap için;

Propp, V. (2011). *Masalın Biçimbilimi* (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kitap bölümleri için;

Elçin, Ş. (1996). Yeşil Abdal ve Karaca Oğlan Üzerine Notlar. Ö. Çobanoğlu ve M. Özarslan (Ed.), *Prof. Dr. Armay Günay Armağanı* (ss. 10-12) içinde. Ankara: Feryal Matbaacılık.

Makaleler için;

Çobanoğlu, Ö. (2018). Kazak Halk Kültüründe "Kam"dan "Baksi" ve "Emçi"ye Dönüşümler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (7), 1-9.

Çok yazarlı makale;

Arvas, A., Tonkut Yılmaz, D. ve Zengin Z. (2017). At Çabış" Bir Oyun Mu? (Bir Örneklem Olarak Kırgız Türklerinin Destanları. *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi*, 10 (19), 1- 14.

Bildiri Kitabı için;

Taş, B. (2019). Kültürel Coğrafya Açısından Patasana Romanı. Eyüp Artvinli (Ed.), *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss 1612- 1617) içinde. Eskişehir.

Tez için;

Özarslan, M. (1999). *Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kaynak Kişi için;

Adı, Soyadı, Doğum Yeri, Doğum Tarihi/ Yaşı, Öğrenimi/ Mesleği. (1 Ocak 2012 tarihinde Ankara’da yapılmış olan bu derleme kişinin şahsi arşivindedir.)

İnternet Ahntısı için;

ÇAKÜ Türkiyat. (2022, 20 Nisan). I. Uluslararası Türkiyat Kongresi Hakkında Duyuru. Erişim adresi: <https://turkiyat.karatekin.edu.tr/i-uluslararasi-turkiyat-kongresi-hakkinda-duyuru-29754-duyurusu-icerigi.karatekin>

Telif Hakkı

Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanan yazılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yazar, çalışmasının yayımlanmaya kabulünün ardından, yazısının telif hakkını *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*’ne devretmiş olduğunu kabul eder. Yazılar için telif ücreti ödenmez. Derginin tüm süreçleri ücretsizdir. Yayın öncesi ve sonrasında herhangi bir ücret talep edilmez. Yazılar, yazarın kendisi tarafından elektronik ortamda paylaşılabilir. Dergide yayımlanan yazılar açık erişim olarak sunulacaktır. Dergide yayımlanmış yazılar; yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilmek suretiyle yazılardan alıntı yapılabilir.

Etik Beyan

ÇAKÜTAD etik görev ve sorumluluklar hakkında Yükseköğretim Kurulu ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayımlanan rehberler ve politikaları ilke edinmektedir. Dergiye gönderilecek olan yazılarda, “Etik Kurul” raporu istenen çalışmaların “Etik Beyan Raporu” da gönderilmelidir. “Etik Beyan” raporunun sorumluluğu yazara aittir. Çeviri yazılarda, yazarından izin alındığını gösteren “Çeviri İzin Belgesi” gerekmektedir. Belge sistemden elde edilebilir veya yazarın kendisinin hazırladığı bir formatta kabul edilebilir.

Yayın Kurulu ve Hakemlerin Sorumlulukları

Yayın Kurulu, yazıları derginin amaç ve kapsamı açısından değerlendirir ve yazıların dergiye uygun olup olmadığına karar verir. Yayın Kurulu ayrıca alan editörü, hakem ve yazar arasındaki ilişkiyi düzenler. Dergide yayımlanacak yazılara karar vermek ve hakem atamaları yapmak hususunda tam yetkiye sahiptir. Bu anlamda yayın kurulu, dergiye gönderilen yazılar için alan editöründen hakem belirlemesini talep edebilir. Yayın Kurulu, alan editörleri ve hakemler dergiye gönderilen yazıları bilimsel etik ve ilkeler çerçevesinde objektif olarak değerlendirir. Yayın Kurulu, gönderilen makalelerde düzeltme yapabilir ve yazının bütünlüğüne uygun olan ekleme ve çıkartmaları yazardan talep edebilir. Alan editörü ve hakem, üzerine atanan yazı hakkında kendini yeterli bulmazsa veya zamanında değerlendirme imkânına sahip olmazsa, bunu hemen Yayın Kuruluna bildirmelidir.

ÇAKUJTS EDITORIAL PRINCIPLES

About Our Journal

Çankırı Karatekin University Journal of Turcology Studies (ÇAKUJTS) is a peer-reviewed academic electronic journal that started publishing in 2021 and published twice (June-December) in a year as the official publication organ (agency) of Turcology Institute of Çankırı Karatekin University. The publication languages of ÇAKUJTS are Turkish (including Modern Turkic Languages), English, Russian and German.

Aim

Çankırı Karatekin University Journal of Turcology Studies (ÇAKUJTS) aims to present researches on Turcology to the attention of the world of science / academic world and to increase academic collaboration by bringing together scientists from different geographies. Our journal purposes to create an intellectual basis for theoretical and comparative studies about the Turkic world through with help of the researches that will be published. For this purpose, ÇAKUJTS publishes studies for the Turkic world such as; scientific research, review, compilation and opinion post, introduction, interview, news, bibliography, text publication, translation after the referee process.

Scope

ÇAKUJTS give places to applied and theoretical studies (social, cultural, economic, and technological, etc.) in the field of Turcology, primarily original and copyrighted studies. The studies that will take place in ÇAKUJTS cover the issues related to Turcology both at local, national and international arena.

Evaluation

Articles submitted to the journal must not have been published anywhere before or it must not be in a publication process at the moment. Articles that meet this requirement are taken to the Editorial Board for preliminary evaluation. As a result of the preliminary evaluation of the Editorial Board, a field editor is appointed for the appropriate articles. Double-blind peer-review process is initiated for the articles that passing the preliminary review by the field editors and are sent to two field experts for review. If two referee reports are "positive", the article is accepted to the journal. Completed articles are published in order of arrival. If one of the reports is "negative", the article is sent to the third referee. If the article is not found "appropriate" for publication in both reports, this situation is reported to the author. The authors take into account the evaluations of the Editorial Board and the editors; however, they also have the right to defend their articles. If a situation that prevents publication is detected in the articles, the publication process can be suspended. Articles should be reported checked for plagiarism by the authors before submission. The similarity rate should not exceed 20%. If it is detected that this ratio is exceeded, the manuscripts will not be included in the evaluation process. Studies should be sent to "cakutad@karatekin.edu.tr" via e-mail. Authors should write only the title of the article in the subject part of the e-mail while sending their articles.

Language and Spelling

The language of Çankırı Karatekin University Journal of Turcology Studies is in Turkish. However other Turkic languages, English, Russian and German articles are also accepted. According to the workload of the journal, the number of articles in each issue is to be decided by the Editorial Board. Articles should be prepared in accordance with the APA 6. In the articles and abbreviations, the Spelling Guide of the Turkish Language Institution should be followed.

Spelling Rules

Title

It should be written in 12font size and bold letters which are compatible with the content and shouldn't be more than 12 words. The second heading should be written in bold, italic and the first letters in capitals one line below. In-text titles -including the bibliography- should be 11 font size. One line space should be left before headings.

Author Name

Author's name should be written under the title, justified to the right, with the first letters capitalized and bold. The information of title, institution, e-mail and ORCID should be given just below the name, justified to the right and in 9 font size.

Example: Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/
Türkiye, aarvas@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0000-0000-0000.

Abstract

It should be written in font size 10, Times New Roman font character. The text should be justified on both sides. The abstract should be prepared with a minimum of 250 and a maximum of 500 words and should be descriptive and introductory of the research. One line space should be left under the abstract and 5 keywords should be included in here. In Turkish articles, the second abstract should be prepared in English. If the article is prepared in another language, the second abstract should be written in Turkish.

Main Text of the Article

Articles should be typed in font size 11, Times New Roman font character and single line spacing on the Word page. A margin of 4 cm from the top edge of the page and 3 cm from the other edges should be left. Paragraph beginnings should not be indented. The text of the article should be justified on both sides. The space between paragraphs should be 0 nk first and then 6 nk. There should be no spaces between expressions such as poem, item, quote, however, 6 nk spaces should be left before and after the paragraph. The first letters of the subheadings in the text should be capitalized, aligned to the left and in bold. It should be one space left before and after the headings. Highlighted places and book names in the text should be remarked in italics. Author should give numbers and names to photographs, tables and figures in the text. These must not exceed one third of the text. In addition, the photos must have high resolution. Footnotes should be used for explanations in the text. Footnotes should be written in font size 9, Times New Roman font character. The in-text citation method should be used in the articles. **Example:** (Çobanoğlu, 2015, p. 12). In quotations with two or more authors, the surname of all authors is shown in the first reference. For other references, "etc." expression is used after the surname of the first author.

Quotations should be given in quotation marks. Long and block quotations should be written in 10 points, 1 cm inside from the both sides. Articles should not exceed 10,000 words.

Bibliography

References should be prepared in 10 font size and 1 cm hanging. The sources used in the article should be arranged alphabetically according to the surnames of the authors at the end of the text. Author names should be written without abbreviations. If more than one study used in the article belonging to the same author, the writer should add a letter at the end of the publication year of these studies: (2015a), (2015b).

Bibliography information must be given in the following forms:

For books;

Türkeş Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

For book with two or more authors;

Bauman, R. ve Joel S. (1989). *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge: Cambridge University Press.

For translated books;

Propp, V. (2011). *Masalın Biçimbilimi* (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

For the book chapters;

Elçin, Ş. (1996). Yeşil Abdal ve Karaca Oğlan Üzerine Notlar. Ö. Çobanoğlu ve M. Özarslan (Ed.), *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı* (ss. 10-12) içinde. Ankara: Feryal Matbaacılık.

For articles;

Çobanoğlu, Ö. (2018). Kazak Halk Kültüründe "Kam"dan "Baksi" ve "Emçi"ye Dönüşümler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (7), 1-9.

For multiple authors article;

Arvas, A., Tonkut Yılmaz, D. ve Zengin Z. (2017). At Çabış" Bir Oyun Mu? (Bir Örneklem Olarak Kırız Türklerinin Destanları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 10 (19), 1- 14.

For papers/ symposium books;

Taş, B. (2019). Kültürel Coğrafya Açısından Patasana Romani. Eyüp Artvinli (Ed.), *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss 1612- 1617) içinde. Eskişehir.

For thesis;

Özarslan, M. (1999). *Erzurum ve Çevresinde Aşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

For interviewee;

Name, Last name. Birth place. Birth date/ age. Education level/ Occupation. (This interview made in Ankara on January 1, 2012, is in the personal archive of)

For internet;

ÇAKÜ Türkiyat. (2022, 20 Nisan). I. Uluslararası Türkiyat Kongresi Hakkında Duyuru. Erişim adresi:

<https://turkiyat.karatekin.edu.tr/tr/i-uluslararasi-turkiyat-kongresi-hakkinda-duyuru-29754-duyurusu-icerigi.karatekin>

Copyright

The responsibility of the opinions expressed in the studies published in the *Çankırı Karatekin University Journal of Turcology Studies* belongs to the authors. Submitted articles are not returned whether they are published or not. The authors accept that they have transfer the copyright of their article to *Çankırı Karatekin University Journal of Turcology Studies*, after their works are accepted for publication. No royalty fees are paid for the articles. Articles can be shared electronically by the authors themselves. All processes of the journal are free of charge. There is no charge before or after the publication process. Articles published in the journal will be presented as open access. Articles published in the journal may not be reprinted or copied without the permission of the publisher. However, it can be cited from the articles by showing the source.

Ethical Statement

ÇAKUJTS adopts guidelines and policies published by the Turkish Council of Higher Education and Committee on Publication Ethics (COPE) on ethical duties and responsibilities. In the articles which sent to the journal, it should also be sent that "Ethics Statement Report" of the studies for which an "Ethics Committee" report is requested. The responsibility of "Ethics Statement" report belongs to the authors. In translated articles, it's required "Translation Permission Document" showing that permission has been obtained from author. This document can be obtained from the system or accepted in a format prepared by the authors themselves.

Responsibilities of Editorial Board and Reviewers

The Editorial Board evaluates the articles in terms of the purpose and scope of the journal and decides whether the articles are suitable for the journal or not. Editorial Board also regulates the relationship between the field editor, the reviewer and the author. It has full authority to decide on the articles to be published in the journal and to appoint reviewers. In this sense, the editorial board may request the field editor to determine a referee for the articles sent to the journal. Editorial board, field editors and reviewers evaluate the articles submitted to the journal objectively within the framework of scientific ethics and principles. They can make corrections in the submitted articles and request additions and deletions from the author in accordance with the integrity of the article. If the field editor and the referee do not find them competent enough about the assigned article or do not have the opportunity to evaluate it in a given time, they should immediately report this to the Editorial Board.

Türkiyat

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Araştırmaları Dergisi

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
JOURNAL OF TURCOLOGY STUDIES

Haziran 2022 / Cilt 2 / Sayı 1
June 2022 / Volume 2 / Issue 1
ISSN: 2792-0631